

ARHEO

06/1987

Arheološka obvestila / Glasilo Slovenskega arheološkega društva



ARHEO

06/1987

Arheološka obvestila / Glasilo Slovenskega arheološkega društva

Arheološka obvestila. Glasilo Slovenskega arheološkega društva, zanj odgovoren *Drago Svoljšak*, predsednik. Uredništvo: *Miha Budja, Bojan Djurič, Jože Kastelic, Peter Kos, Ranko Novak* (oblikovalec), *Peter Žebre* (tehnični urednik), *Božidar Slapšak* (glavni in odgovorni urednik), *Biba Teržan*. Izdajateljski svet: *Mitja Brodar, Timotej Knific, Marijan Slabe*. Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, (061) 332-611/208. Arheo izhaja dvakrat letno, naklada šeste številke 350 izvodov. Tekoči račun 50100-678-60382. Stavek *Erna Ljubič*, Tisk *Verhovec*. Fotografije in risbe po želji vračamo. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Zaključek redakcije šeste številke 10. 8. 1988.

Po mnenju Republiškega komiteja za informiranje št. 421-1/72 šteje ARHEO med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena Zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

UVODNIK	3
TEORIJA	3 „Nova arheologija“ – takrat in danes (<i>L. K. Binford</i>) 10 Koncept arheološke kulture v slovenski starejši prazgodovini (<i>M. Budja</i>)
METODOLOGIJA	15 Funkcionalna analiza okresanih kamenih artefakata (<i>L. Duričič</i>) 20 Emonski mozaiki na shemi oktagrama (<i>T. Kurent</i>) 22 Informacija o pripravi sistema za kompjutersku obradu grobova prastanovnika sjeverozapadnog Balkana (<i>B. Govedarica</i>)
ZGODOVINA VEDE	23 Arheološka in zbirateljska dejavnost Antona Lavrina v Egiptu (1834–1849) (<i>Z. Šmitek</i>) 27 In memoriam Srečko Brodar (1893–1987) (<i>D. Svoljšak</i>)
ONKRAJ ARHEOLOGIJE	28 Etruščani – Sluveni? (<i>J. Kastelic</i>) 31 Veneti in Slovensko arheološko društvo (<i>D. Svoljšak</i>) 31 Pojasnilo uredništva Književnih listov
AKTUALNOSTI	34 Varstvo arheološke dediščine v mednarodnih organizacijah (<i>J. Curk</i>)
SESTANKI	33 Obilježavanje 50. obljetnice smrti don Frane Bulića (<i>F. Buškariol</i>) 34 Makedonski arheološki dnevi v Sloveniji (<i>P. Kuzman</i>) 36 Poznoantična arhitektura v Jugoslaviji (<i>S. Ciglenečki</i>) 37 Theoretical Archaeology Group 87 (<i>Z. Stančič, T. Nabergoj, P. Novaković, A. Đorđević, I. Klopčič</i>)
RAZSTAVE	42 Brončano doba u Sloveniji (<i>V. Zgaga</i>) 44 Slike z razstave (<i>I. Vidmar</i>) 45 40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (<i>D. Balen-Letunić</i>) 46 Antični pokop v Pomurju (<i>N. Trampuž-Orel</i>) 48 Vinča u praistoriji i srednjem veku (<i>R. Vasić</i>)
PRIKAZI	49 Alice v čudežnih virih. L. S. Klejn, Arheološki viri (<i>P. Novaković</i>)
DRUŠTVO	50 Slovensko arheološko društvo v letu 1986 (<i>D. Svoljšak</i>) 52 Slovensko arheološko društvo v letu 1987 (<i>D. Svoljšak</i>)

UVODNIK

TEORIJA

»Nova arheologija« – takrat in danes

Uvodnik prvih številčk Arhea so vedno izhajali iz vsebine posameznih zvezkov. Vanje so bili vključeni tudi komentarji dogodkov, ki sicer niso bili posebej predstavljeni, za katere pa je uredništvo menilo, da odražajo stanje in procese v naši arheologiji. Arheu so teoretsko aktualnost zagotavljali prevodi in posamezni teksti, dnevno aktualnost pa si je revija gotovo pridobila tudi s temi komentarji, ki so se vedno nanašali na dogodke preteklega leta.

V zadnjih letih revija ni več tekoče sledila dogodkom. Tudi številka, ki je pred vami, tega še ne more v celoti spremeniti.

Uvod – namesto uvodnika zaključujemo z opravičilom vsem avtoricam in avtorjem prispevkov, ki so potrpežljivo čakali na izid nove številke.

Miha Budja

Pregled diskusij in dogajanj, ki so označevala ameriško arheologijo v poznih petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih, kaže, da je bilo zagovarjano več osnovnih stališč, posledica tega pa je bil nadaljnji razvoj arheološkega dela v več različnih smereh. Osrednji predmet diskusij, ki so jih sprožili t.i. novi arheologi v Ameriki, je bilo vprašanje, *kako* arheološkim opažanjem *dati točen pomen*. To prizadevanje je imelo vsaj v šestdesetih letih obliko diskusij, usmerjenih v analizo načina, s katerim so arheologi tradicionalno osmišljali arheološki zapis. Za zgodnja leta te diskusije, ki so jo nasprotniki imenovali „nova arheologija“ (običajno z neusmiljenim sarkazmom), so bili značilni poskusi natančnega ovrednotenja veljavnosti ali točnosti trditev, ki so usmerjale interpretacijo (in določitev pomena) arheoloških ostalin, in katerih avtorji so bili vodilni arheologi, ki so bili naši učitelji. Za ideje, ki so jih kritizirali novi arheologi, lahko rečemo, da gre za osnovne vidike kulturno historičnega označevanja kulture, ki je prevladovalo v delih arheologov v tridesetih, štiridesetih in petdesetih letih.

Kulturna zgodovina je najprej in predvsem idealistični pristop k razumevanju. Z *idealizmom* mislim „vsak sistem ali doktrino, katere temeljno interpretativno načelo je ideal“ (Runes 1962; 136–137). Arheologi in antropologi v veliki meri niso bili mentalisti, saj so priznavali realnost (t.j. historično ali okolno) zunaj lastnega uma, bili pa so idealisti v tem, da so kulturo razumeli kot rezultat delovanja individualnih zavesti oziroma kot rezultat reagiranja posameznikov na dogodke kulturne in naravne zgodovine. Če je v kulturni zgodovini sploh mogoče pokazati neko pravilnost oziroma priti do nekega vnaprej napovedanega znanja o kulturi, potem je ključ za to, tako so mislili, boljše poznavanje psihologije posameznikov.

Ni mogoče napovedati vedenja, ki je posledica zgodovinskih dogodkov, ki ljudi oblikujejo v to, kar so. Problem je v bistvu psihološke narave in je obdan z vsemi težavami, povezanimi z raziskovanjem kompleksnih duševnih pojavov v življenju posameznikov (Boas 1938; 5–6).

Hkrati s tem, da se je zdelo, da je kulturo mogoče razumeti s temi idealističnimi termini, je bilo prisotno tudi nezaupanje v metode naravoslovnih znanosti, ki so se razvile ob koncu 19. stoletja. Del tega nezaupanja je izhajal iz nasprotovanja „analogijam“ oziroma selektivnemu proučevanju podobnosti (danes bi temu rekli raba etških kategorij). To Boasovo formuliranje ameriške antropologije in enega njenih delov – arheologije, je bilo povzeto takole:

Druga točka, pri kateri so se zgodovinarji in fiziki razhajali, je bila legitimnost proučevanja pojavov, katerih enotnost je, v nasprotju z „objektivno“, le „subjektivna“. Fiziki so dopuščali legitimnost nekaterih tipov zgodovinskih proučevanj. Toda celo pri tem fizik ni proučeval „celotnega pojava“, kot se ta kaže naši zavesti, temveč ga je razstavil na elemente, ki jih je proučeval ločeno; dokler ga je zanimala zgodovina teh elementov, je lahko zgradil „sistematično razporeditev“, katere pravilnost je bila „objektivna“. Na drugi strani pa je zgodovinar vztrajal pri enaki znanstveni vrednosti proučevanja kompleksnejših pojavov, za katere elemente „se zdi, da so povezani le v zavesti opazovalca“.

Pri proučevanju teh pa ga niso zanimali elementi, marveč „celoten pojav“ (Stocking 1974; 10).

Iskanje podobnosti – analogij, kakor se običajno imenujejo, dela silo pomembnemu načelu idealistične filozofije, ki ga pri svojem delu uporabljajo kulturni zgodovinarji pod Boasovim vplivom. Stvari, ki se nam zde podobne, so si zaradi idealistične združitve teh pojavov v zavesti davnih ljudi, lahko različne. Edino pravilno pot za razumevanje različnih kulturnih odzivov na spodbude okolja in zgodovine so videli v spoznavanju prav te integracije. Treba je bilo odkriti globlji kulturni kontekst, ki je določal način reagiranja posameznikov na zunanje dogodke in spodbude.

V okviru takih razmišljanj je bila arheologija v močno protislovnem položaju. Na materialne ostaline so gledali kot na edini vir možnega spoznavanja preteklosti, toda arheologu, ki se je ukvarjal samo s temi materialnimi ostalinami, je bilo poznavanje vzrokov za nastanek teh ostalin in načina delovanja sveta, nedosegljivo. Pretekli procesi so bili zanje posledica enkratnih interakcij, do katerih je prišlo v davnih holiističnih kulturnih kontekstih v povezavi z „zakoni človeškega uma“; vsi skupaj pa so določali način reagiranja posameznikov na dogodke v njihovih družbenih in naravnih okoljih. Ker je bilo za vzroke rečeno, da so idealistični, je arheolog videl le materialne stranske produkte, ki so jih strukturirale davne idealistične sile. Ker se je zdelo, da ni mogoče nobeno nadaljnje razumevanje, arheologi niso iskali teorij, ki bi pojasnile resnično delovanje teh procesov. Na noben način ni bilo mogoče predvideti zvez med naravo domnevnih vzrokov in naravo materialnih ostalin, ki so bile lahko v preteklosti idealistično strukturirane. Nobene jasne poti ni bilo, po kateri bi odkrili intelektualne kontekste ali formulirali zakone človeškega uma, saj so dosledno zanikali, da bi te spremenljivke lahko na pravičen način določale lastnosti artefaktov in drugih materialnih ostalin, ki jih lahko arheologi najdejo. Arheologi so uporabljali teorijo, ki je bila že v osnovi irelevantna za stvari, ki so jih arheologi proučevali!

Arheolog lahko odkrije material, ne pa substance izvirnega artefakta. Natančen pomen vsakega posamičnega predmeta, ki mu ga je dala takrat živeča skupina ali posameznik, je za vedno zgubljen. Resnična pomembnost ali nepomembnost vsakega predmeta je v etnološkem smislu izginila v trenutku, ko je ta predmet postal del kataloga najdb (Griffin 1943; 340).

Tradicionalna arheologija ni mogla preveriti teorije, saj se relevantne informacije o domnevnih vzrokih niso ohranile. Poleg tega so lahko rezultate delovanja vzročnih sil le opisali in sistematizirali, niso pa jih mogli proučevati, saj so bili prepričani, da med podobnimi materialnimi stvarmi in pomeni (kulturni konteksti) ni pravičnih razmerij, na podlagi katerih so se ti združevali v zavesti davnega človeka. Sprejetje strogo empiricističnega znanstvenega pogleda in hkrati sprejetje idealistične teorije vzročnosti, po kateri „črne skrinjice“ (um in zavest davnih ljudi) ni mogoče proučiti, je bilo protislovje, ki je arheologijo postavilo v zares čuden položaj.

Strogi empiricizem odklanja sklepanje in interpretiranje, saj je preteklost že za nami, in jo lahko spoznamo le s sklepanjem na podlagi ohranjenih ostalin v sedanjosti! Stališče,

ki so ga sprejeli tradicionalni arheologi, predpostavlja, da podobnosti ne implicirajo nujno podobnih vzročnih pogojev. Zato je bilo sklepanje opravičljivo le takrat, ko se je domnevalo, da med preteklostjo in sedanjostjo obstaja kontinuiteta in nespremenljivost. Pod temi pogoji so sodobni konteksti lahko služili kot vodilo za interpretacije. Tako prepričanje arheologov je davno preteklost, za katero ni mogoče pokazati nobenih „historičnih“ povezav med arheološkimi ostalinami in sodobnimi ljudstvi, dozdevno pustilo onstran meje, do katere seže arheološko pojasnjevanje. Vseeno pa so arheologi, ki so proučevali davno preteklost, podali sklepe in interpretacije. Pri tem so se sklicevali na „drugo polovico“ tradicionalnega pogleda na kulturno vzročnost – na koncept človeške narave, domnevan in izdelan pri razumevanju kulture kot enkratnega stranskega produkta človeške narave. „Novim arheologom“ je bil ta poseben pristop k arheološki interpretaciji sumljiv. Zanje je to bila sterilna in zavajajoča konvencija.

S tem ko so sprejeli niz konvencij za določanje pomena njihovih podatkov, so se tradicionalni arheologi izognili problemom sklepanja. Storili so to, kar je v vsaki znanosti temeljna napaka: o pomenu generalizacij, ki so jih izpeljali iz svojih podatkov, so se dogovorili. Sveta niso skušali spoznati v njegovih terminih, temveč so menili, da vedo, kakšen je svet kulture, in v svojih apriornih terminih nato nadaljevali z urejanjem arheološkega izkustva o svetu. Cilj ustvarjalnih znanosti je spoznati meje in neustreznost nekoč sprejetega znanja. Taktika tradicionalne arheologije pa arheologom preprečuje, da bi to možnost izkoristili.

Verjetno je najbolj razumljiv prikaz strategije tradicionalne arheologije podal Robert Dunell (1971). Sprožil je eno najboljših diskusij o tem, kaj so tradicionalni arheologi delali in kaj so mislili, da delajo, kar sem jih lahko našel. Dunnell korektno opozarja na zelo preprost argument, ki dopušča tradicionalnim arheologom njihova opazovanja pojavov (njihove podatke) povezati z apriornimi idejami, ki jih imajo o teh podatkih.

Gre za prostor, ki ga zamenjuje koncept artefakta - predmeta, ki kažejo nekatere attribute človeške aktivnosti. Podobni problem je najti za te podatke, ki so kulturni, kategorije, katerih končni namen je razložiti proizvode človeškega vedenja, s tem pa tudi vedenja, v katerem skupne ideje izdelovalcev in uporabnikov oblikujejo te produkte (Dunnell 1971; 130).

V osnovi tega argumenta je idealistična podmena, da so bili vzroki za arheološki zapis in vse iz njega izpeljane informacije, ideje, ki so bivale v zavesti davnih ljudi.

Prazgodovinska znanost domneva, da lahko attribute, ki so proizvod človekove aktivnosti in se pojavljajo v serijah artefaktov, . . . „obravnavamo kot manifestacije idej skupnih izdelovalcev in uporabnikov teh artefaktov (Dunnell 1971; 132).

Rečeno drugače, tradicionalni arheologi so si na podlagi dogovora izmislili analitično zvezo med generalizacijami, ki jih lahko izpeljejo iz svojih podatkov, običajno imenovanih vzorci (patterns), in domnevnimi vzroki – idejami, skupnimi davnim ljudem.

Če upoštevamo le tiste attribute, ki so proizvod človekovega prizadevanja, sledi iz tega, da mora biti vsaka razlaga teh atributov izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih. Če različnost izhaja iz njihove človeške narave, potem to velja tudi za njihovo razlago. Glede na dane domneve o enkratni naravi pojavnega sveta, o ponavljanju ali porazdelitvi, je v razlagi nujno prisoten ideacionalen element (Dunnell 1971; 133).

Če ima več predmetov skupne lastnosti, ki so človeškega izvora, potem obstaja le en zadovoljiv odgovor. Hote ali nehoti, vede ali nevede, so podobne predmete oblikovali ljudje, za katere lahko rečemo, da so imeli podobne ideje

in iste kategorije za skupne lastnosti in načine njihovega artikuliranja v celoti artefaktov. Skratka, predmete lahko obravnavamo kot izraz istega miselnega modela (Dunnell 1971; 132).

Definicija kulture ne določa samo elementa človekove vpletenosti (ideje), temveč to splošno polje omejuje na tisti niz idej, za katere lahko domnevamo, da so skupne. Gre za ključno točko, saj se prav na tem mestu pojavi povezujejo s koncepti, ta povezava pa je nujno stvar domneve . . . Prazgodovinska znanost domneva, da lahko attribute, ki so produkt človekove aktivnosti in se pojavljajo v serijah artefaktov, . . . obravnavamo kot manifestacijo idej skupnih izdelovalcem in uporabnikom teh artefaktov. Tako je izdelana vez med fenomenološkim in ideacionalnim (Dunnell 1971; 133).

Arheologi v resnici arheološkega zapisa niso povezovali z davnim ideacionalnim okoljem, temveč z njihovim lastnim. Poleg tega, pravi Dunnell, je bila povezava med fenomenološkim (svetom izkustva) in ideacionalnim (ideje o svetu) izdelana na podlagi domnev. Svet izkustva je bil v arheologovo mnenje o svetu vključen neposredno, tako da izkušnji ni bilo mogoče uporabiti za prikaz omejitev naših prepričanj in idej, niti ne kot vodilo za vrednotenje njihove uporabnosti in natančnosti. S tem so bili arheologi učinkovito izključeni iz znanosti kot procesa učenja. V okviru navedene rešitve „arheološkega protislovja“ – namreč, ukvarjati se z materialnimi pojavi sodobnega sveta in verjeti, da jih je mogoče razumeti s termini neke idealistične preteklosti – je pravzaprav postala arheološka praksa v bistvu igra. Enako kakor nekdo, ki igra igro po dogovorjenih pravilih, so delali tudi tradicionalni arheologi. Njihova energija je bila usmerjena v medsebojno tekmovanje, pri katerem so uporabljali svojo osebno spretnost, povezano s poznavanjem arheoloških podatkov; vse pa se je dogajalo po predpisanih pravilih igre. V tej igri so odkrivali drobne sestavljanke, za njihovo reševanje pa je bilo vloženo veliko energije. V resnici je dobilo to delo obliko neskončnega in odločnega iskanja novih informacij o arheološkem zapisu, saj so lahko le generalizacije izpeljane neposredno iz podatkov spremenile poglede arheologov na preteklost. Njihovi interpretativni postopki so bili zaprt sistem določil, ki jih z izkušnjami ni bilo mogoče ovrednotiti, t.j. preveriti s pomočjo podatkov. Razumevanje preteklosti so arheologi spremenili v preprosto funkcijo sprememb obsega in kvalitete dosegljivih podatkov za generalizacijo. Nova odkritja so bila sredstvo za dosego slave in priznanj, ne pa kritično oblikovana raziskava, katere namen bi naj bil ovrednotenje idej (teorij), uporabljenih pri interpretaciji teh odkritij. To je bila intelektualna klima, v kateri so uspevale arhaične empiricistične ideje. Dober je bil tisti arheolog, ki je bil sposoben sintetizirati opazovanja in razviti opravičljive generalizacije, navidezno neposredno iz pojavnega sveta artefaktov. Ko je bilo to storjeno, se je zdelo, da je interpretacija sama po sebi izšla iz dejstev. Resnica o preteklosti je prišla navidez neposredno iz ostalin preteklosti. Arheologi, ki so „bili v igri“, vlogo vseh dogovorjenih pomenov, ki so jih uporabljali pri interpretaciji, večinoma niso priznali. Ti, ki so jih sarkastično označevali za nove arheologe, so se spraševali o uporabnosti igre za to,

da bi pridobili znanje o preteklosti, in to tako, da so podvomili v natančnost in ustreznost določil, ki so jih uporabljali za pripisovanje pomena arheološkim opažanjem.

Situacija v tradicionalni arheologiji je bila značilen primer tega, kar je Bruce Trigger napisal za zgodovino:

Zgodovina se od generalizirajočih družboslovnih znanosti razlikuje samo v tem, da je njen glavni cilj razložiti posamične situacije v vsej njihovi kompleksnosti, ne pa formulirati splošnih zakonov za nešteto ponavljajoče se dogodke in procese. Zato se lahko reče, da je zgodovina idiografska znanost, družboslovne znanosti pa nomotetične . . . To ne pomeni, da zgodovinarji zanikajo obstoj splošnih pravil, temveč jih raje skušajo uporabiti za razumevanje posamičnih (enkratnih in neponovljivih) situacij. Na drugi strani skušajo generalizirajoče družboslovne znanosti izvleči ponavljajoče se variable iz njihove socio-kulturne matrice, in tako med njimi vzpostaviti razmerja splošne vrednosti (Trigger 1978; 27).

Tradicionalna arheologija je bilo „zakone-uporablajoče“ (prej kot „zakonotvorno“) področje, usmerjeno v interpretacijo in pojasnitev enkratnih dogodkov in okoliščin preteklosti. Novim arheologom se je problem zdel jasen: od kod so prišli zakoni, ki so jih uporabljali pri historičnih interpretacijah, in ali so bili ti zakoni utemeljeni? Drugi problem lahko razumemo kot vprašanje, ali je arheologija „historična“ zaradi svojega „zakone-uporablajočega“ položaja, ali pa zaradi želje po poznavanju preteklosti. Je slednja omejila naše metode učenja na „zakone-uporablajočo“ držo? Začuda se taka historična veda, kakršna je geologija, ni zdela tako omejena. Mnogi arheologi so na to vprašanje odgovorili z jasnimi ne.

Raba splošnih pravil za razlaganje konkretne situacije je prav tako dejanje ustvarjalne veščine, kakor je to formuliranje takih pravil za razlaganje ponavljajočih se korelacij. Ker je cilj razložiti posamične situacije v vsej njihovi kompleksnosti, pomeni uporaba teh pravil preverjanje teorije; in ker lahko raznovrstnost različnih teoretskih korpusov uporabimo v medsebojni povezavi, nam historična interpretacija služi kot interdisciplinarna arena, v kateri lahko preverimo razlagalno moč različnih teoretskih pristopov (Trigger 1978; 27).

Situacija v tradicionalni arheologiji je bila neugodna celo za zahteve po utemeljenih induktivnih dokazih, ki so bili zgoraj predlagani kot temelj za proučevanje zgodovine. Arheološki zakoni so določali pomen lastnosti arheološkega zapisa nasploh, nikoli pa se ni zdelo, da bi vodili v razlago „posamične situacije v vsej njeni kompleksnosti“. Sklepanja o tem, ali so si bila ljudstva kulturno podobna ali različna, ali je prišlo do migracije ali vdora kulturno drugačnih ljudstev, in ali je eno etnično drugačno ljudstvo diferencialno vplivalo na okoliška ljudstva, na podlagi stopenj podobnosti skozi čas, pa, tako se je zdelo, ni dosegalo cilja „razložiti posamične situacije v vsej njihovi kompleksnosti“. Takšna historična usmeritev, kakršna je prakticirala tradicionalna arheologija, ni nikoli vodila v preverjanje teorij, kar je, kot smo ugotovili zgoraj, sestavni del „dobre“ zgodovine. Vse interpretacije arheologov so bile ali odvisne od teorije ali pa

je šlo za ad hoc sklepe. V obeh primerih je bil empirični svet s pomočjo dogovorov in prilagoditvenih dokazov, ki naj bi dajali pomen opažanjem, prilagojen teoriji. Zdelo se je mogoče, in celo potrebno, da arheologija vztraja pri svojih ciljnih, povečati historično znanje, vendar ni kazalo, da bi metode, ki so jih zagovarjali „kulturni zgodovinarji“, temu ustrezale; za spoznavanje preteklosti so morale obstajati boljše poti.

Ker je bila naša kritika tradicionalne arheologije tako huda, se je zdel izziv, s katerim se je soočila nova arheologija, mnogim od nas izredno velik. Naš začetek je bil jasen. Najprej smo spoznali, da je bila generalizacija osnovni vir novih pogledov na preteklost – vir, ki je izhajal iz tradicionalnih pristopov. Začeli smo proučevati metode generalizacije in pri tem poudarjali strategije vzorčenja (sample strategies) in bolj prefinjene metode prepoznavanja vzorcev (pattern recognition). Hkrati smo hoteli zvedeti, ali so bile povezave med arheološkim izkustvom in interpretacijo natančne in utemeljene. Morali smo vedeti, kako interpretirati vzorce, da bi lahko izdelali veljavne generalizacije. Zdelo se je, da ta problem zahteva preverjanje, čigar cilj bi bilo ovrednotenje uporabnosti in natančnosti zamisli. Ta procedura je bila znanost (science). Znanstvena metoda ni bila nikoli sestavni del tradicionalne arheologije; s starimi postopki je bilo mogoče ugotoviti le skladnost med generalizacijo in podatki. V tem kontekstu spoznavanja problema smo začeli raziskovati nam dosegljive epistemološke procedure za ovrednotenje idej. Težišče smo postavili na deduktivne oblike razmišljanja, ker je bil problem, kakor smo ga dojeli v šestdesetih letih, vrednotenje uporabnosti obstoječih idej. Nikoli nismo zahtevali, naj ima dedukcija absolutno prednost pred indukcijo, kakor so trdili mnogi kritiki. Indukciji smo priznali ključno vlogo, obenem pa spoznali, da induktivnih dokazov ni mogoče „preveriti“ s preprostim sklicevanjem na način njihovega konstruiranja.

Tu želimo dokazati, da končni proizvod arheološkega dela ne sme biti samo razvijanje sklepov, ki se nanašajo na preteklost . . . Glavna točka našega dokazovanja je zahteva, da je treba razvijati neodvisna sredstva za preverjanje trditve o preteklosti. Taka sredstva morajo biti mnogo strožja od vrednotenja trditve nekega avtorja s presojanjem njegove profesionalne sposobnosti ali intelektualne poštenosti (Binford 1968; 17).

V situaciji, kakor smo jo videli v šestdesetih letih, je bilo nujno preveriti temeljne trditve tradicionalne arheologije neodvisno od navidezne „moči“, s katero so jih prikazovale avtoritete. Pri tem se je kot pomembna pot, ki jo je bilo treba raziskati, kazalo deduktivno dokazovanje.

Drugič, dokazali smo, da sprejeti, od „zakonov“ odvisni status zgodovine za arheologijo ni primeren. Za zgodovinarje pravijo, da so „znanosti“ (sciences) pritegnili zaradi teorij, ki so jih uporabili pri interpretiranju historičnih dokumentov. Naši „historični dokumenti“ so bile arheološke ostaline, znanstvenikov, ki bi že proučevali take pojave, pa nismo mogli najti. Nobenih pravil ni bilo, ki bi jih izdelali drugi znanstveniki, s katerimi bi nas seznanili o tem, kaj lahko naši pojavi – ostanki keramike, hiš, smetišč, . . . – pomenijo

v historičnem ali razvojnem smislu. Ugotovili smo, da morajo arheologi sami sprejeti izziv in razviti teorijo; sami smo morali razviti in ovrednotiti pravila za interpretiranje naših podatkov. Arheologija je morala postati znanost, ki se ukvarja s spoznavanjem pomena vzorcev, opaženih v arheološkem zapisu. Prav tako je bilo treba ovrednotiti ideje, ki smo jih uporabljali pri interpretiranju opažanj in vzorčenj (patterning). Nobene druge znanosti ni bilo, ki bi se ukvarjala z našimi pojavi ali problemi.

Dokazali smo tudi, da se morajo arheologi vse dotle, dokler je preteklost nek sklep, nastal na podlagi sodobnih opažanj arheološkega zapisa, odločiti, „katera preteklost“ bo cilj njihovih konstrukcij. V vsaki konkretni arheološki situaciji se arheolog sooči z nekim segmentom arheološkega zapisa, z nekim „najdiščem“ ali zbirko arheološkega gradiva nekega področja. Situacija kaže potencialno enkratnost in diskretnost značilnosti preteklih procesov. Ker so se procesi lahko pokazali na različnih ravneh ali v različnem obsegu (npr. spremenljivi, vendar ciklični pojavi ali variabilni, vendar notranje diferencirani pojavi, ki niso indikativni za organizacijske spremembe ali variabilnost med sistemi), še preden so arheologi lahko navedli formalno variabilnost arheološkega zapisa, ki naj bi kazala, da gre za obsežne procese (evolucijo, spremembe sistemov, etnične sestave, ali celo take historične dogodke, kot so migracije) – moramo biti sposobni prepoznati različne stopnje organiziranosti arheološkega zapisa. Variabilnost arheološkega zapisa ni nujno bila vezana le na eno stopnjo procesa. Variabilnosti ni bilo mogoče neposredno povezati s procesi spreminjanja; prav tako je bila lahko nejasno povezana s stabilnimi, vendar notranje kompleksnimi procesi. Variabilnost arheološkega zapisa se lahko nanaša na številne in razlikujoče se vzroke in določujoče pojave. Arheologi so morali prepoznati ne le statičnost zapisa v dinamičnem smislu, temveč ugotoviti tudi relevantnost te dinamike glede na različne cilje iskanega znanja. Ti trije glavni pogledi so določali in usmerjali razvoj raziskav novih arheologov.

V šestdesetih letih se je pričelo raziskovanje in dokazovanje dveh ključnih točk. Na podlagi keramičnih slogov so raziskovali dejavnike, ki so bili lahko znotraj sistema, pa so vendarle določali variabilnost med arheološkimi najdišči (Longacre 1963; Hill 1965). Približno v istem času so se pričele diskusije o „pomenu“ navidezno nepravilnih vzorčenj (v zvezi s tradicionalnim pojmovanjem) litičnega gradiva, dokumentiranih v mousterienskih sekvendah starega sveta (Binford in Binford 1966). Te zgodnje raziskave so izhajale s stališča prej opisanega tretjega pristopa, vendar je bil prikaz navadno oblikovan tako, kakor da bi „preverjali“ vrednost dogovorjenih pomenov, ki so jih po tradiciji uporabljali prejšnji arheologi in/ali trditve, ki so omogočale drugačne dokaze. Na žalost so to držo sprejeli nekateri, ki so se osredotočili le na aspekte preverjanje (Fritz in Plog 1970; Watson et al., 1971), ki so jih novi arheologi razumeli kot nujno komponento arheološke dejavnosti. Nekaj je bilo jasno, če smo se hoteli uspešneje soočiti s problemom natančnega povezovanja naših opažanj z našimi idejami, smo morali načine preverjanja izpopolniti. Ironično je, da mnoge od zgodnjih raziskav pri preverjanju tradicionalnih trditve niso

bile uspešne in se namesto tega sprevrgle v to, kar sem imenoval „dokazovanje relevantnosti“ (Binford 1983; 3–28). Vrednost trditev ni bila ovrednotena neposredno, ovrednotena je bila le njihova relevantnost za nekatere posebne primere.

To je bila pomembna izkušnja za vse nas. Z vso silo se je pokazala velika potreba, da se neposredno soočimo z drugo prej opisano točko; da moramo biti neposredno udeleženi pri izdelavi teorije in sprejeti znanstveno odgovornost za rast našega razumevanja arheološkega zapisa samega. Poskusi, da bi teorijo hkrati oblikovali in preverjali, so bili očitno zgrešeni (glej Binfordovo (1983; 14–17) diskusijo o delu Ploga). Bolj kot preverjanje tradicionalnih trditev se je zelo hitro pokazala zahteva po novi teoriji in izdelanih historičnih modelih. Seveda se je v takem položaju ideja preverjanja tradicionalnih trditev pokazala kot zapravljanje časa. Ta premik poudarka od zgodnjih poskusov preverjanja k ambicioznejši potrebi razvijanja naše lastne znanosti je imel za cilj razumevanje samega arheološkega zapisa. Preverjanje in povečevanje znanja sta se povezala na nov in presenetljiv način.

Ko sem odšel na sever, da bi proučeval Nunamiut Eskime, sem odpotoval kot dedič znanja, s katerim so me opremila zgodnja leta „nove arheologije“. Kot je pred kratkim poudarila Alison Wylie (1986), so bile moje raziskave Nunamiut Eskimov preverjanje tradicionalnih arheoloških konvencij o pomenu variabilnosti v arheološkem zapisu, vendar so bile tudi nekaj več. Bil je to poskus razviti metodologijo vrednotenja relevantnosti in pomena variabilnosti v arheološkem zapisu na podlagi arheoloških ostalin, kar bi nato lahko uporabili pri vrednotenju ali presojanju relevantnosti znanja o organiziranosti, ki sem ga dobil iz nunamiutske izkušnje. Poudaril sem te aspekte raziskave zato, ker sem čutil, da je bila takrat diskusija o preverjanju izredno zmedena. Moja raziskava se je naslanjala na spoznanje, ki ga vsak dober oblikovalec znanstvenih eksperimentov dobro pozna: splošne teorije ne moremo preverjati na podlagi domneve, da so vsi primeri (ali poskusi) za preverjanje enako relevantni. Znanstvenik, ki se ukvarja s preverjanjem teorij, mora biti sposoben, da povsem nedvoumno izloči kritične in relevantne izkušnje, saj vsaka izkušnja sama po sebi ni nujno relevantna.

Po mojem mnenju so dober primer rabe irelevantnih argumentov (v tem primeru bolj trditev kot pa izkušnje) argumenti Iana Hoddra. Čeprav Hodder poudarja, da idej ne moremo preveriti ali ovrednotiti z znanstvenimi sredstvi, pa je Wylie (1986) ugotovila, da je Hodder preveril (in podvomil v) splošne pristope nove arheologije, to pa tako, da je dokazoval, da ljudje delujejo intencionalno! Je bilo zanikanje človekove sposobnosti, da deluje intencionalno, kdaj sploh pozicija, ki jo je zagovarjala nova arheologija? Ne. Edina tema, ki jo je odprla nova arheologija in ki se je spominjam, je bila ta, da navidezna svobodna volja in hotenje posameznikov ne more biti razloga za dolgotrajne historične procese. Intencionalnega delovanja nismo nikdar zanikali, predlagali smo le, da lahko človekovo aktivnost razložimo kot manifestacijo drugih vzrokov in pri tem poudarili, da intencionalna dejanja niso vzroki, ki določajo zgodovino.

Za arheologe je problem relevantnosti ključni in osrednji problem. To izhaja iz dejstva, da so vse interpretacije arheoloških opažanj na nek način induktivni sklepi. Pomembno je, da sta za uspešno uvajanje trditev v nek induktivni dokaz potrebni dve dokazljivi lastnosti: a) trditve so natančne, in b) trditve so za interpretirano gradivo relevantne. Trditve je lahko natančna, vendar irelevantna, nenatančna in irelevantna, ali pa natančna in relevantna. Ovrednotenje mora upoštevati vse omenjene možnosti, preden lahko sodimo o teži induktivnega dokaza. Teža takih dokazov je tista, ki določa natančnost preteklosti, o kateri sklepamo na podlagi naših opažanj. Takih sodb ni mogoče preprosto oblikovati

tako, da ovrednotimo stopnjo skladnosti med dokazi in dejstvi. Natančnost sestavnih trditev moramo ovrednotiti neodvisno od prilagoditvenega dokaza, izdelanega zato, da zagotavlja njihovo relevantnost in jih povezuje v sklep. Obratno pa je treba relevantnost presojeti neodvisno od dokazov za natančnost komponent, vpeljanih v dokazovanje. Demonstracija natančnosti trditve, da človek deluje intencionalno, ne dokaže relevantnosti tega dejstva za razlago danega korpusa gradiva, ki ga je izdelal človek; intencionalnost je lahko prav tako pogojena. V resnici bi lahko dokazovali, da sem to jasno pokazal v svoji študiji Nunamiutov!

V kontekstu takega presojanja problema interpretacije, s katerim se soočajo arheologi, sem zagovarjal zavestno vlaganje v *raziskave srednjega dometa* (middle-range researches), ki so temeljnega pomena za razvoj arheologije (Binford 1977, 1981). To ni mesto za podrobno diskusijo o tem predlogu, vsekakor pa je potrebno reči, da se pri oblikovanju dokazov o svojem predmetu vsi induktivni sklepi vežejo na poznavanje virov (Watson 1979). Arheologi niso težili k proučevanju znanja o virih, čeprav je za interpretacijo ključnega pomena. Večino induktivnih dokazov so si izmislili arheologi na podlagi trditev, ki se na različne načine nanašajo na področja znanja in področja pojav, ki obstajajo v arheološkem zapisu. Vse zahteve po znanju in pomenih, pripisanih opažanjem, ni mogoče opravičiti s sklicevanjem na dano teorijo ali paradigmo. Namesto tega se arheologi običajno sklicujejo na več različnih teorij in interpretativnih principov. Zahteva mnogih, da so vsi sklepi odvisni od paradigme, in zato tавтоloški, večina konkretnih primerov induktivnega dokazovanja ne potrjuje. Raziskave srednjega dometa smo predlagali kot sredstvo za razvijanje zanesljivih in intelektualno neodvisnih interpretativnih principov, in kot sredstvo za to, da se naše razumevanje pojava relevantnosti razširi na interpretativno nalogo.

Poskušal bom ilustrirati pomembnost teh raziskav z nekaj konkretnimi primeri. Ko pregledujemo nekatere temeljne trditve tradicionalne arheologije, nam postanejo aktivnosti novih arheologov precej razumljive.

Če upoštevamo le tiste attribute, ki so proizvod človekovega prizadevanja, sledi iz tega, da mora biti vsaka razlaga teh atributov izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih (Dunnell 1971; 133).

To je bila temeljna trditev za interpretacijo, ki so jo tradicionalni arheologi ponudili v zvezi z našo preteklostjo. Tradicionalnemu verniku zveni to kot zelo jasno in nedvoumno. Poglejmo, kaj se s to temeljno trditvijo zgodi v znanstveni praksi. „Če upoštevamo le tiste attribute, ki so proizvod človekovega prizadevanja“ – gre za dogovor o relevantnosti, o čemer smo govorili zgoraj. Kako so arheologi tradicionalno obravnavali ta dogovor? Seveda je mogoče posplošiti, da so arheologi razvili „pravilo izkušenj“ (rules of thumb), da bi prišli do tega kriterija relevantnosti. Tako so na primer vse do nedavnega živalske kosti obravnavali kot attribute naravnega sveta. To niso bili artefakti in zato jih niso analizirali, razen kot potencialni vir za informacije o nekdanjem okolju ali klimi, ali pa v najboljšem primeru kot ključ za „način prehrane“, razumljen kot navade, ki so bile ideološko dolo-

čene. Zaman iščemo kakršnokoli analizo, ki ne bi bila le pregled vrst (species), ki se pojavlja kot dodatek tradicionalnim arheološkim poročilom. Skratka, sprejeli smo kategorično stališče – živali so del narave, zato njihove kosti niso „proizvod človekovega prizadevanja“. Arheologi so potrebovali „naravoslovce“, ki bi se ukvarjali s temi vidiki arheološkega zapisa. Če bi se podoben pristop uveljavil za litično gradivo, ki je tudi „naravni“ pojav, potem se naše področje ne bi nikdar razvilo! Niso bile potrebne sodbe o relevantnosti, temveč konkretne raziskave, katerih cilj bi bil, odkrivati *attribute* relevantne za našo znanost. To je bil moj pristop srednjega dometa za proučevanje živalskih kosti, dokumentiran v knjigi o Nunamiutih (Binford 1978). Hotel sem raziskati zveze med naravnimi elementi, vgrajenimi v kulturni sistem, in njihove *attribute*, ki lahko arheologu, ki želi spoznati organizacijo kulturnega sistema, nudijo pomembne in relevantne informacije.

Drugo plat medalje sem pokazal v *Bones: Ancient Men and Modern Myths* (Binford 1981). Tam sem raziskal pripravljenost arheologov, da živalske kosti v arheološkem zapisu dokončno sprejmejo „kot proizvod človekovega prizadevanja“. Dokazal sem, da je mnogo situacij in kontekstov, v katerih vzorčne združbe obstajajo tudi v naravi, ki pa nikakor ne implicirajo „človekovega prizadevanja“. Zanimivo je, da je moja raziskava o Nunamiutih, pozitivna plat medalje, naletela na gluha ušesa, medtem ko je bil odgovor na *Bones* glasen in žaljiv. Tu sem dokazoval, da so arheologi oblikovali slabe in nenatančne sodbe o relevantnosti, medtem ko sem v knjigi o Nunamiutih pokazal, kako lahko izdelamo nove in potencialno informativne dokaze relevantnosti. V obeh knjigah sem trdno zagovarjal dejstvo, da je napredek v arheologiji odvisen od arheologovega sprejemanja očgovornosti za razvijanje lastnih kriterijev relevantnosti in, če zadevo razširimo, njegovih lastnih teorij o pomenih, ki jih lahko zanesljivo pripiše opažanjem. Menim, da je žalostno, da so mnogi produktivni učinki izšli iz *Bones*. Mnogi arheologi so pričeli z raziskavami srednjega dometa na zato, ker bi bili prepričani, da gre za temeljno metodo, temveč zato, ker so želeli braniti svojo lastno pozicijo.

Raziščimo še drugi vidik iste trditve: „če upoštevamo le tiste *attribute*, ki so proizvod človekovega prizadevanja“. Kaj je človeško? Je to vedenje, ki je lastno le naši vrsti? Če je tako, in če lahko pokažemo v vedenju naših prednikov na neko lastnost, za katero so prej menili, da je lastna le naši vrsti, ali iz tega sledi, da so bili ti davni akterji, ki niso pripadali naši vrsti, tudi ljudje? Tu seveda mislim na problem, ki ga je tradicionalna arheologija postavila pred arheologe, ki se ukvarjajo s starejšim in srednjim paleolitikom. Kot je pokazal že Dunell „... sledi iz tega, da mora biti vsaka razlaga teh atributov izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih“. Kot sem že omenil, so se tradicionalni arheologi, ki so se ukvarjali z davno preteklostjo, pri interpretiranju svojih opažanj, lahko sklicevali le na zakone človeške narave. Ti zakoni so dobili skoraj enako obliko kot tisti, ki jih je uporabljal vsak drug arheolog – interpretacije kulturne zgodovine na podlagi dogovorov ali pomenov, ki se nanašajo na kulturo. Če kot arheologi sprejmemo konvencije o relevantnosti, npr. „človek, izdelovalec orodja“, ali dokaze

za to, da je arheološki zapis nujno *kulturni zapis*, s tem ustvarjamo preteklost, ki je po dogovoru kulturna, za katero pa ni nujno, da je historično resnična. Arheologi morajo sprejeti izziv raziskav srednjega dometa za proučevanje nedvoumnih kazalcev kulture, ne pa da preprosto sprejmejo stare konvencije, ki enačijo vzorce vedenja, ki je prav tako proizvod živalskega sveta, s kulturnim vedenjem.

Če sprejmemo možnost, da so naši davni predniki, ki so očitno pripadali drugi vrsti, lahko prav tako zapustili nek arheološki zapis, čeprav morda niso bili nosilci kulture, tedaj vse konvencije interpretiranja tega arheološkega zapisa v kulturno-historičnem smislu zelo hitro postanejo irelevantne. Celó če sprejmemo, da tradicionalne konvencije veljajo za „ljudi“, potem lahko arheolog, ki raziskuje starejši paleolitik, v najboljšem primeru ugotavlja *kdat* so te konvencije postale relevantne. Tradicionalna arheologija za reševanje tega problema ni ponudila nobenih napolit.

Dodaten problem, da so temeljni principi tradicionalne arheologije vsiljeni arheologom, ki proučujejo starejši paleolitik, opazimo v drugem delu Dannellove izjave: „mora biti razlaga . . . izpeljana prej v človeških, kakor naravnih terminih“ (Dunnell 1971; 133). Seveda je bilo to, na kar so mislili tradicionalni arheologi, *kultura*, v katere „človeških terminih“ je bilo treba iskati razlago. Ko so sprejeli ta temeljna načela, so bili arheologi, ki so proučevali paleolitik, v zanimivem položaju, saj niso mogli nikoli raziskovati izvora oziroma okoliščin za nastanek kulture same. Če si lahko zamislimo čas, ko so hominidi že proizvajali arheološki zapis, niso pa še imeli kulturnih sposobnosti, potem bi bilo možno in pomembno, da skušamo razumeti prvi pojav kulture same. Lahko pričakujemo, da bo pojav kulture razložljiv v kulturnih terminih? Seveda ne, ker ne moremo izključiti možnosti, da so hominidi proizvajali artefakte, ne pa kulturnih zapisov, potem je jasno, da so temeljni dokazi relevantnosti, ki vzpostavljajo mejne pogoje za razlago tradicionalne arheologije, lažni, žvajajajoči in, če smo jih sprejeli nekritično, nedvoumno proizvajajo konvencionalizem, ne pa raziskovanje.

Veliko je še trditev tradicionalne arheologije, ki jih je treba pretresti in preiskati na način srednjega dometa. Raziskave sodobne arheologije o natančnosti, uporabnosti in relevantnosti temeljnih trditev pri sklepanju z dokazi, povečujejo naše razumevanje arheološkega zapisa. To je bil cilj „nove arheologije“, in temu cilju smo se približevali s plodnimi rezultati sodobne arheologije.

Žal pa ni vsa sodobna arheologija plodna. Obstaja še mnogo nazadnjaških gibanj, ki zagovarjajo rabo prepričan in trditev tradicionalne arheologije, katerih omejeno uporabnost smo pravkar pokazali. Richard Gould (1980) zagovarja status arheologije, ki je odvisen od zakonov, hkrati pa zagovarja filozofijo kulture kakega idealista. James Sackett (1977, 1982, 1986a, 1986b) skuša funkcionalno variabilnost podrediti svoji edinstveni karakterizaciji sloga, s tem pa možnost razlage kulturne variabilnosti omejuje na tradicionalno stališče, da se ljudje vedejo tako zato, ker so se tako vedli njihovi dedje. Ian Hodder (1982) in „cogiji“ (kognitivni arheologi, op. prev.) ponovno odkrivajo tradicionalno arheo-

logijo, kakor da bi bila nova in inovativna. Novi skepticizem, povezan s frankfurtsko filozofsko šolo, trdi, da pretekle resničnosti ne moremo spoznati – preteklost lahko le ustvarjamo v „naši predstavi“, zato moramo naša prizadevanja usmeriti k družbenemu kritikizmu (Saitta 1983). In na koncu seznanili so nas s čudesi „želje po moči“ (power motive) kot gonilne sile človeške narave, ki vodi dialektično zgodovino in pomeni temelj občudovanja naše preteklosti, ki je vodile sodobnim političnim resnicam (Miller in Tilley 1984).

Kot je rekel Gellner (19??; ??), teoretski „sod“ ni nikoli prazen. Če odstranimo gnila jabolka, ostalih to še vedno ne zaščiti pred gnitjem, ki se pojavlja v podobnih, ali pa v novih, inovativnih oblikah. Metanje idej iz soda, ali pa njihovo pripisovanje dušam posameznikov, ne dopušča vrednotenja idej, marveč le sodbe. Znanost je proces učenja. Znanstveniki iščejo znanje s pomočjo vrednotenja idej. Žal, to bi sedaj že morali vedeti, preprosto kopičenje znanja ne zadostuje za razlago kulturnega procesa. Naša sodobna arheološka kultura se vede na način, ki je mnogokrat precej neodvisen od znanosti in njenih ciljev. Današnji arheologi se morajo ukvarjati z veliko več kakor le z iskanjem nekega razumevanja arheološkega zapisa. Sicer bo arheologija napredovala kot preprosta funkcija večanja našega razumevanja. To rast se lahko pospeši z znanstvenim vrednotenjem idej, kakor sem tu pokazal, pa naj bodo izvorne ideje „resnične“, točne ali le uporabne, ali pa tudi ne. Znanje napreduje, kadar resno proučujemo lastnosti naših lastnih idej, ki določajo, kako ravnamo s svojimi izkustvi. To proučevanje lahko izpopolnimo le tako, da so naša empirična orodja intelektualno neodvisna od razlagalnih orodij. Ne le, da je ta postopek možen, v znanosti se ves čas dogaja. Za velik del sodobne arheologije se zdi, da se ukvarja z iskanjem „resnice“, o kateri se sodi z neznanstvenimi merili, ne pa z resnim delom znanstvene arheologije. To me spominja na religijo, toda kljub vsem njenim konotacijam, na ta način arheologija ne bo napredovala. „Nova arheologija“ se je posvetila znanstveni rasti znanja; ta se danes, kljub močnemu nasprotovanju, nadaljuje.

Lewis R. Binford

Prevod: Predrag Novaković in Bojan Djurić

BIBLIOGRAFIJA

- BINFORD, L. R. 1986, *Archaeological Perspectives*, v: S. R. Binford in L. R. Binford (ed.), *New Perspectives in Archaeology*, Aldine, Chicago, 5–32.
- — —, 1977, Introduction, v: L. R. Binford (ed.), *For Theory Building in Archaeology*, Academic Press, New York, 1–13.
- — —, 1978, *Nunamiut Ethnoarchaeology*, Academic Press, New York.
- — —, 1981, *Bones: Ancient Mes and Modern Myths*, Academic Press, New York.
- — —, 1983, *Working at Archaeology*, Academic Press, New York.
- BINFORD, L. R. in BINFORD, S. R., 1966, A Preliminary Analysis of Functional Variability in the Mousterian of Lovalliois Facies, *American Anthropologist* 68, 238–295.
- BOAS, F., 1938 (ed.), *General Anthropology*, U. S. Armed Forces Institute, Madison, Wisconsin (War Department Education Manual EM 226).
- DUNELL, R. C., 1971, *Systematics in Prehistory*, The Free Press, New York.
- FRITZ, J. M. in PLOG, F. T., 1970, The Nature of Explanation, v: *American Antiquity* 35, 405–412.
- GELLNER, E., 1977
- GOULD, R., 1980, *Living Archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GRIFFIN, J. B., 1943, *The Fort Ancient Aspect: Its Cultural and Chronological Position in Mississippi Valley Archaeology*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- HILL, J. N., 1965, *Broken K.: A Prehistoric Society in Eastern Arizona*, diss., Department of Anthropology, University of Chicago, Chicago.
- HODDER, I., 1982, *Symbols in Action*, Cambridge University Press, Cambridge.
- LANGACRE, W. A., 1963, *Archaeology as Anthropology: A Case Study*, diss., Department of Anthropology, University of Chicago, Chicago.
- MILLER, D. in TILLEY, C., 1984, *Ideology, Power and Prehistory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- RUNES, D., 1962, *Dictionary of Philosophy*, Littlefield, Adams, Totowa, New Jersey.
- SACKETT, J. R., 1977, The Meaning of the Style in Archaeology: A General Model, v: *American Antiquity* 42, 369–380.
- — —, 1982, Approaches to Style in Lithic Archaeology, v: *Journal of Anthropological Archaeology* 1, 59–112.
- — —, 1986a, Style, Function and Assemblage Variability: A Reply to Binford, v: *American Antiquity* 51, 628–634.
- — —, 1986b, Isochretism and Style, v: *Journal of Anthropological Archaeology* 5.
- SAITTA, D. J., 1983, The Poverty of Philosophy in Archaeology, v: J. A. Moore in A. S. Keene (eds.), *Archaeological Hammers and Theories*, Academic Press, New York, 299–304.
- STOCKING, G. W., 1974, *A Franz Boas Reader: The Shaping of American Anthropology, 1883–1911*, The University of Chicago Press, Chicago.
- TRIGGER, B., 1978, *Time and Tradition: Essays in Archaeological Interpretation*, Columbia University Press, New York.
- WATSON, P. J., 1979, *The Idea of Ethnoarchaeology*, v: Kramer C. (ed.), *Ethnoarchaeology: Implications of Ethnography for Archaeology*, Columbia University Press, New York, 277–287.
- WATSON, P. J., LeBLANC, S. in REDMAN, C. L., 1971, *Explanation in Archaeology: An Explicit Scientific Approach*, Columbia University Press, New York.
- WILLIE, A., 1986

Koncept arheološke kulture v slovenski starejši prazgodovini

Na začetku velja opozoriti na razvoj v Srednji Evropi proti koncu 19. stoletja. Tedaj se je namreč začel razvijati koncept kulturnih krogov kot alternativa evolucionizmu. Namesto kronološke ureditve artefaktov v času so le-te začeli razvrščati v prostoru, ustvarjajoč sistem geografskih regij oziroma kulturnih krogov z značilnimi nespremenljivimi kulturnimi fencmeri, ki naj bi se širili v prostoru. Kulturne spremembe niso bile več rezultat evolucije, marveč posledica migracij oziroma difuzij.

Po Ratzlu, Frobeniusu, Gräbnerju in Bastianiju, antropologih, ki so koncept uveljavili, so nemški filologi in arheologi Virchow, Wilke, Kossina in Reinerth (nemška historična šola) v prvi polovici 20. stoletja koncept razvili v naselbinsko arheologijo, ki pa je služila le ideologiji militantnega nacionalizma. V avstrijski prazgodovinski arheologiji se je v tem času uveljavljala umetnostno-kulturnozgodovinski pristop, ki je prav tako temeljil na konceptu kulturnih krogov. Vpeljana je bila le drugačna razvrstitevno-definicijska kategorija z manj poudarjenim etničnim determinizmom. Najprej Hoernes (M. Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa von den Anfängen bis um 500 v. Chr.*, 1898) in nato Menghin (O. Menghin, M. Hoernes, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, 1925) ter Willvonseder (K. Willvonseder, *Funde des Kreises Vučedol in Österreich*, Serta Hoffillieriana, 1940) so kot kategorijo definiranja in ugotavljanja pripadnosti kulturnim krogom začeli uporabljati analizo omamentalnega stila in analizo oblik (form) ter tako metodo dunajske umetnostno zgodovinske šole prenesli v prazgodovinsko arheologijo. In razvoj pri nas? Ložar je le-tega s konca 19. stoletja označil takole:

„Po zaslugi teh institutov so postale naše dežele znanstvena provinca nemškega dela monarhije, Kranjska je bila podrejena Dunaju, Štajerska Gradcu“ (Ložar 1941; 126).¹

Kot razvojno zanimivost lahko omenimo le Müllnerjevo „kulturo koliščarjev“, ki jo je označil za eno izmed „historično razvojnih dob rimskega mesta Emona“ (Müllner 1879; 136).

Za prva štiri desetletja dvajsetega stoletja pa velja, da se razen Schmidovih izkopavanj kolišča pri Notranjih gorah za neolitsko obdobje pri nas niso menili kaj dosti. Močnejše je bilo zato zanimanje za najdbe z Ljubljanskega barja (Dežmanova kolišča) drugod po Evropi. Hoernes je že v prvi izdaji *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa* (1898) kulturni razvoj našega prostora pogojeval z razvojem srednje Evrope. Keramiko z Ljubljanskega barja je pripisal srednjeevropski t.i. trakasti keramiki. Prostor razprostranjenosti pa ji je določil na „robu južnega območja trakastokeramičnega kroga“. V ornamentih (krogi in polkrogi) pa je videl elemente, „iz katerih so se v mlajši dobi razvile spirale in spiraloidi trakaste keramike butmirske vrste“. Nekaj kasneje je ljubljansko keramiko² pripisal t.i. okvirnemu stilu (Rahmenstil), prostorsko vezanemu na vzhodnoalpska kolišča: Ljubljansko barje,

Attersee in Mondsee (Hoernes 1905; 51–53). Schumacher je kasneje skupino razširil proti severu. Kulturni center skupine pa naj bi predstavljala Schussenriedska kultura (Schumacher 1913–1915; 32–36). Poleg keramike je z razvojem nemške naselbinske arheologije posebno pomembno vlogo v determiniranju pripadnosti kulturnemu krogu dobil tudi tip naselbine – kolišča (Kyrle 1927–1928; 85–98, Reche 1927–1928; 101). To pa sta bila tudi temeljna elementa Reinerthovega dokazovanja srednjeevropskega kulturnega kroga (kultura Aichbühl), segajočega od osrednje Slovenije (kolišča na Ljubljanskem barju) do Jordansmühla v Šleziji, v katerem naj bi prevladovali nordijski elementi (Reinerth 1923; 37). Podoben koncept s smerjo razvoja od severa proti jugu je razvijal tudi Reinecke. Z najdišči Vinča – Vučedol, Altheim – Remedello je poimenoval kulturo, sestavljeno iz posameznih kulturnih krogov (Reinecke 1940; 31–37). Obratno smer difuzije je dokazoval Childe, ki je „ljubljsko kulturo“ povezal s Počonavjem in egejskim prostorom (Childe 1929; 209–223).

Nemški model centralne kulture s prostorom, ki ga v razvoju obvladuje, je prvi zavrnil Menghin (Menghin, Hoernes 1925; 754). Selitev nordijskih skupin ob koncu neolitika s severa proti jugu naj bi povzročila nastanek „polno novih kultur in stilov“. Avtonomnost prostora ob Savi sta z analizo stila, ki pa ni pomenila samo omejitvene kategorije razprostranjenosti, ampak predvsem določitev kronoloških razvojnih stopenj, dokazovala Vulič in Grbič. Dežmanova kolišča sta uvrstila v eneolitski stil B, v katerega sta sodila še Vučedol in Zoka (Vulič, Grbič 1937).

Začetek razvoja koncepta kulture pri nas moramo povezati z Ložarjevo študijo o prazgodovini Slovenije (Ložar 1934; 5–85). Čeprav se je ukvarjal z mlajšimi prazgodovinskimi obdobji, je prvič uporabil „analizo forme in iz nje izvirajočega razvoja“, metodo, ki obvladuje proučevanje neolitika in eneolitika pri nas tudi še pol stoletja kasneje. Metodo je Ložar predstavil takole:

„Našo metodično pot označuje to, da smo pustili ob strani vse historično-tipološke podlage in smo se oprli na analizo forme – tudi v našem prehistoričnem svetu so se forme razvijale – iz teh analiz pa slede nekateri zaključki, ki so nadvse koristni za pregled časovnih postankov . . . Osnovno načelo naše študije je tedaj, metodološko pogledano, analiza forme in iz nje izvirajočega razvoja, torej nekaka analiza in zgodovina stila v poslednjih prehistoričnih stoletjih“ (Ložar 1934; 33).

Posebej poudarjena je bila avtonomnost razvoja tudi v starejših prazgodovinskih obdobjih slovenskega etničnega prostora:

„Razvoj se gradi tu od znotraj ven, ne od zunaj navznoter, kar doslej. Kot podlago predpostavljamo dejstvo, da je slovenska predzgodovina individualno različna od vseh, kar

¹ Glej S. Gabrovec, *Sto petdeset let arheologije v Narodnem muzeju*. Argo 10/1971. 37.

² Termin „ljubljska keramika“ je v slovensko literaturo vpeljal R. Ložar. Utemeljil ga je takole: „Ker je v prehistorični literaturi razširjena navada, da se imenujejo kulture, tudi če so odkrite

slučajno v neznatnih krajih, po večjih, ki leže v bližini, je ta način priporočljiv tudi za naš primer, to toliko bolj, ker se uporablja že dolgo časa v mednarodni prehistorični vedi. M. Hoernes, O. Menghin, H. Reinerth, G. Childe, J. Schranil, K. Willvonseder in številni drugi imenujejo na lgu odkrito kulturo po Ljubljani „ljubljska kultura“, die Laibacher Kultur, njeno keramiko pa „ljubljska keramika“ (Ložar 1941a; 4–5).

jih je, naravno da v okviru take metodološko pravilne meje“ (Ložar 1934; 33). In dalje:

„Tudi forme posod same so dokaj težke in neokretne, čeprav v tej lastnosti zelo dovršene vzbujajo gotovo vtis lokalne etnične opredeljene produkcije“ (Ložar 1934; 42).

Metodo je razvila dunajska umetnostno-zgodovinska šola (A. Riegl, F. Wichoff, H. Wolfflin) v okviru razvojne sinteze, ki je nastala „iz odpora proti mehničnemu pojmovanju“ zgodovine umetnosti v „materialističnem socializmu“, kot pravi Izidor Cankar v predgovoru k Zgodovini likovne umetnosti v zahodni Evropi (Cankar 1926; 5–7). Koncept dunajske šole je poudarjal avtonomnost umetnostnega razvoja, „logično potekajočega iz forme v formo, iz stila v stil, neodvisno od ostalih zgodovinskih dogodkov, med katerimi se vrši“. Cankar sam pa je koncept umetnosti označil kot „izraz duševnega stanja dobe, družbe in njenih udov, kakor religija, filozofija, nramnost, veda, socialni red, pesništvo, glasba“ (Cankar 1926; 6). Istega leta je določil tudi „stilne znake“, s katerimi je definiral „sistem brez ozira na zgodovinski razvoj, tako ustvaril in nuce nekakšno slovnico umetnostnega oblikovanja, pokazal logično in organsko funkcionalnost njenih zakonov ter njih nujno zvezo s splošno človekovo duševnostjo“ (Cankar 1926a; 5). Zakoni oblikovanja naj bi bili „preko naše moči“ in „v človeku nezavestni“ (o.c.).

Uveljavljanje koncepta stilnega razvoja je bilo povezano z „vprašanjem slovenstva v umetnosti“ (Ložar 1937; 27, Stele 1966; 3, Grafenauer 1985; 27). Vprašanje se je v umetnostni zgodovini zastavljalo v razmerju do „podreditve skupnemu jugoslovanskemu imenovalcu“ (Stele 1966; 14), v arheologiji pa kot reakcija na nemške teorije o pripadnosti našega prostora germanskemu kulturnemu krogu in določanju kroga „ljublanske kulture“ zunaj slovenskega etničnega prostora (Ložar 1941; 1–34). V programsko teoretični razpravi Razvoj in problemi slovenske arheološke vede je Ložar razvoj ocenjeval „s stališča sistematike splošno arheoloških, tj. znanstvenih problemov, lastnih mednarodni arheologiji, ki pa jih mora upoštevati tudi slovenska, razen tega pa tudi s stališča onih posebnih vprašanj, ki jih stavlja samo naš domač razvoj“ (Ložar 1941; 129). „Sistematiko mednarodne arheologije“ je omejil le na ugotavljanje ornamentalno stilnih podobnosti in nedefiniranih „odnosov“ različnih kulturnih krogov. V prikazu kulturnozgodovinskega razvoja arheoloških obdobij (podnaslov poglavja: Znanstveni rezultati in problemi raziskovanja (o.c. 129)) je neolitik definiral kot obdobje kulture stavb na kolih, jamske neolitske kulture in neolitske kulture planega tipa naselbin (Ložar 1941; 131–134). Na „sistematiko forme in stila“ dunajske šole je s sklicevanjem na Wolfflina ponovno opozoril le pri dokazovanju samostojnosti razvoja prazgodovinskih obdobij znotraj slovenskega etničnega prostora:

„Zato gotovo ni neupravičeno poudarjati stališče, da so se tudi v našem prehistoričnem svetu forme razvijale, in sicer po svoje razvijale in da so tudi v našem prehistoričnem svetu forme nastajale“ (Ložar 1941; 139).

Sistematični znanstveni pristop, o katerem je govoril v Zborniku za umetnostno zgodovino, je Ložar istega leta predsta-

vil Študiji o ljubljanski keramiki (Ložar 1941a; 1–35). S tipološko metodo razvrščanja oblik keramičnih posod, ki sta služili definiranju ljubljanske kulture znotraj neolitika, vezanega na slovenski etnični prostor („slovenski neolitik“), je dokazoval „pot prihoda ljubljanske kulture od severovzhoda ob vzhodnem podnožju Vzhodnih Alp“. Glavna poudarka v razpravi pa sta bila sesutje teorije nemških arheologov (Reinert, Schumacher) o pripadnosti tega dela Evrope germanskemu koliščarskemu poselitvenemu krogu in dokazovanju pripadnosti (s pomočjo „sledov ljubljanske kulture“) skupnemu poznoneolitskemu kolonizacijsko kulturnemu prostoru (Ložar 1941a; 17–21, 27–35). Govori sicer o ekspanziji ljubljanske kulture v „neslovenskih zemljah“, vendar se na koncu razprave odloči in terminu pripiše pomen „sled poti, po kateri je ta kultura prišla v Ljubljano oziroma prejemale vplive od drugod (o.c. 17, 34). Genezo kulturnega prostora je z značilnimi oblikami keramičnih posod dokazoval v kulturni kroglastih amfor, ki jo je prostorsko omejil na severno in severovzhodno Evropo. Ornamentalni tehniki „linearnega okraševanja“: odtis vrvice in brazdasti vrez pa sta dokazovali „dve različni sredstvi enega in istega stilnega hotenja, pa tudi istega etničnega nosilca“ (o.c. 31). Ložar je svoj pristop označil kot historičen:

„... tako se drugi, največji problem ljubljanske kulture nanaša na prihod te kulture, na njeno pravo poreklo, njene paletnogične zveze in kulturne odnose z drugimi krogi. Odgovore na ta vprašanja nam more dati v prvi vrsti keramika, ki je dala podlago vedi o kulturnih krogih in razjasnila najstarejše dobe po-paleolitskih kultur. Dočim je prej omenjeni problem napol prirodosloven in napol zgodovinski, je ta izključno zgodovinski“ (Ložar 1941a; 7).

Zanimivo je Ložarjevo tolmačenje termina: ljubljanska kultura. Pridevnik ljubljanska mu pomeni „geografsko-topografski položaj“, pa tudi genezo „historičnega lika“ Ljubljane, „ki je nastal na podlagah kulture na Barju“. Sintagmi „ljublanska kultura“ in „ljublanska keramika“ označi za enakopomenski, kar je lahko razumljivo, saj keramiki pripiše pomen analitske kategorije dokazovanja etnične pripadnosti, migracij in difuzije ter stopnje socialnega razvoja:

„Kateri vir bi mogel biti zato za študij njegovih kultur, tedanjih etničnih skupin in njihovega gibanja boljši od keramike, ki je najvernejši izraz njegove tvornosti, oblikovnega in estetskega čuta ter doživljanja verskega predstavljanja in sploh celokupnega duševnega življenja? Keramika spremlja neolitskega človeka na vseh njegovih često ogromnih potovanjih širom po svetu. Edino ona nas poučuje o prihodu in odhodu posameznih ljudstev in ljubljanske keramike glede tega ni drugačna od ostalih keramik neolitika“ (Ložar 1941a; 21).

Študij keramike je omejil na analizo forme in stila, napovedal je tudi analizo ornamentike in uporabil Menghinov biološki razvojni model:

„Po našem mnenju je treba pri vsaki stilni vrsti, ki je nastala zaradi mešanja, ugotoviti, kateremu glavnemu deblu (neolitske keramike) je najbližja, in temu jo je potem treba prire-

čiti, če hočemo ustvariti sistem, ne pa kaosa“ (Ložar 1941a; 22).

Pomen stila v Ložarjevem t.i. historičnem pristopu je prepoznaten tudi v njegovi oceni prvih treh zvezkov Corpus Vasorum Antiquorum, v katerih je bil objavljen material z Vučedola (Hoffiller), Starčeva, Vinče in Zoke (Grbič, Vulič). S pomočjo „čistosti stilnih oblik“ v primerjavah ljubljanske in vučedolske keramike je dokazoval večjo starost ljubljanske, s tem pa seveda tudi smer migracije. Pomembnost stila v kronoloških shemah in določanju krogov razprostranjenosti pa je utemeljeval v zahtevi:

„Predvsem pa je treba pri ogromni mešanici neolitskih stilov v Srbiji, ki je še večja kot v Vučedolu, ugotoviti vodilne osnovne stile, njihovo teritorialno razdelitev ter posamezne faze razvoja oziroma metamorfoze oblik“ (Ložar 1941b; 78–89).

Tipološki in stilni determinizem definiranja kulturnih skupin oziroma krogov obvladujeta slovensko neo-eneolitsko arheologijo ves povojni čas. Kljub dinamičnemu razvoju evropske predvojne, predvsem pa povojne prazgodovinske arheologije v čisto druge smeri (Budja 1986; 59–66), je razvoj pri nas še vedno ujet v ugotavljanje tipoloških značilnosti keramike „slovenske neolitične kulturne skupine“, dokazovanje avtonomnosti razvoja, iskanje izvornega področja in smeri migracij ter omejevanje prostora ekspanzije zunaj slovenskega etničnega prostora. Ob kataloškem deskriptivizmu je bilo nekaj dinamike čutiti le v ugotavljanju relativno kronoloških razmerij (Budja 1983; 73–82). Izrazita samozadostnost se kaže tudi v prenosu Cankarjevega koncepta umetnosti in „slovenske umetnostnega oblikovanja“ v študij razvoja neolitskih kultur v Jugoslaviji T. Bregantove (Bregant 1968). Umetnostnozgodovinske kategorije (: metoda stilne analize, stil prostora, stil obdobja, razvojne stopnje) je Bregantova povezala s politično geografskimi (jadransko-mediteranski, makedonsko-mediteranski in kontinentalni (jugoslovanski) prostor) in definirala „tri velike neolitske kulturne skupine, od katerih je vsaka zaključeno geografsko območje; na njem se rodi, razvije in propade“ (Bregant 1968; 9). Poleg „matičnih območij treh velikih kulturnih skupin“ se je ukvarjala tudi s prostorom, „ki je centru tuj ali soroden“. Tak prostor zunaj razprostranjenosti matičnih kulturnih krogov (skupin) je opredelila kot provinco:

„Za provinco kakega kulturnega centra lahko označimo tisto območje, ki je s svojimi kulturnimi prvini ostalo zvesto svojemu centru in je nekoliko zaostajalo za njegovim razvojem, včasih pokazalo bolj rustikalne izdelke, v motivni svet nič bistvenega prispevalo, včasih pa razvilo, le bolj praktično uporabne pridobitve“ (Bregant 1968; 63).

Kontinuiteti koncepta – geneza začenja v dunajski umetnostnozgodovinski in nemški historični šoli – sledimo v 80. leto, ko je bil objavljen programski dokument Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem. Parafraziran je bil Cankarjev koncept umetnosti:

„Prav tako pa nam večtisočletna zgodovina oblikovanja govori tudi o relativni samostojnosti vsega likovnega ustvarjanja. To spoznanje je celo ključ za strokovno ustrezno

postavljanje in razreševanje znanstvenih vprašanj, izhodišče, ki vselej meri na celovito dialektično estetsko strukturo umetnin oziroma oblikovanega, na lastnost, s katero umetnost presega, prerašča zunanje zgodovinske danosti, zgodovinske okoliščine nastanka in družbeno (razredno) pogojenost likovne umetnosti“ (Šumi 1980; 5).

Spoznanja umetnostne zgodovine (= analiza stila) so bila za najstarejša obdobja označena celo kot „obvezujoč solo v še ne razigranem orkestru“ (Šumi 1980; 8). Umetnostnozgodovinski t.i. regionalni vidik oziroma umetnostno-geografska metoda prostorskega stila pa naj bi omogočila utemeljiti posebno vlogo „osrednjeslovenskega prostora“ (Kranjske!). V njem naj bi že s „kulturo Ljubljanskega barja“ prišlo do „sinteze mediteranskih in kontinentalnih načrtov izražanja“ in do tega, da „postane osrednjeslovenski prostor vse bolj obvezujoč za celotno slovensko ozemlje in deloma še čez“ (o.c. 9–10). Kulturni krog je postavljen, razvoj pa utemeljen takole:

„Celoten razvoj je odvisen od geografskega položaja (dolinški, hriboviti svet), klime, rodovitnosti tal, rudninskih bogastev. Na teh osnovah temeljijo gospodarski razvoj in z njim povezane stopnje družbenega razvoja – od izkoriščanja komunikacije, preko trgovine, naselbinskih koncentracij, prelivanj stikov in vplivov, do etnično pogojenih premikov. Tako so pogojena osrednja in obrobna področja. Te lastnosti v umetnosti izražajo značilnosti središča ali province ter pripadnosti širšim zaključenim kulturnim krogom“ (Bregant 1980; 106).

Migracija iz „že popolnoma oblikovanih centrov neolitskih civilizacij“ pa naj bi:

„Dodatno diferencirala kulturni razvoj današnjega slovenskega prostora; že tedaj so bile utemeljene regionalne posebnosti, ki so se v naslednjih obdobjih izoblikovale v bolj ali manj zaokrožene kulturne celote s kulturnimi centri in provinco“ (Bregant 1980; 109).

Predstavljeni model regionalnega razvoja v neolitiku je temeljil na dveh predpostavkah. Prva je bila, da „zemljepisni položaj slovenskega ozemlja ni mogel zagotoviti samoniklega razvoja na osnovi poljedelstva“, druga pa je predpostavljala „etnično pogojene premike“ iz „že popolnoma oblikovanih centrov neolitskih civilizacij“. „Slovenski obalni pas s Krasom“ (Primorska!) je bil opredeljen kot provinca Dalmacije, „vzhodna Slovenija, vzhodno od Save“ (Štajerska!) provinca natančneje neopredeljenega „panonskega sveta“, „centralna Slovenija z Dolenjsko in Belo krajino“ (Kranjska!), pa naj bi bila „vseskozi obvarovana pred velikimi in nenadnimi spremembami, vanjo so prihajali impulzi, vendar že tako omiljeni, da nikoli niso pretresli njenega razvoja, ampak so ga bogatili oziroma je domača sredina selekcionirano sprejela tiste stvaritve, ki so ustrezale njenemu razvoju in pojmovanju sveta“ (Bregant 1980; 106, 109–110). Načelo difuzije je Bregantova v nadaljevanju aplicirala „na ves čas razvoja, z manifestacijami v zgodovinskih obdobjih, do danes“. Ložarjev model združene Slovenije v krogu neolitskih srednjeevropskih kultur je kljub nespremenjeni metodi opazovanja in determiniranja zamenjal model treh slovenskih dežel,

samostojne osrednje in dveh provinc s centrom v Dalmaciji in Panoniji.

Vrnimo se v petdeseta leta, na začetek razvoja povojne slovenske neo-in eneolitike arheologije. Razvoj je že na samem začetku pogojeval koncept kulturnih krogov in difuzionistično razloženi model njihovega nastanka. Nova je bila le smer, iz katere naj bi prihajali vplivi. Poleg tipoloških značilnosti keramičnih posod je bila v določanju pripadnosti kulturnim krogom posebnega pomena tudi geografska lega neo-eneolitskih najdišč. Ajdovska jama naj bi tako „predstavljala neko posebno lokalno kulturno skupino pod močnim vplivom ali pa celo kot variante slavonske sremske skupine“, ker da „že geografska lega naše lokalitete je najbolj usmerjena proti tej kulturni skupini“ (Korošec 1951; 66–67). Kot dokaz naj bi služila še usločenost spodnjih delov posod in pa premisna trditev:

„Ako pregledamo vse elemente, ki so nam doslej znani v slavonsko-sremski kulturni skupini, bomo videli, da se jim v mnogih slučajih naše keramične ostaline iz Ajdovske jame precej približujejo“ (Korošec 1953; 66).

Enako razmerje je Korošec postavil tudi na mlajšo „kulturo kolišč pri Igu“, ki jo je zaradi „njene posebnosti lokalnega dojemanja“, ugotovljenega v oblikah posod in ornamentih, opredelil „za podskupino slavonske kulture“ (Korošec 1955; 255). Že leto kasneje je definiral „slovensko neolitično kulturno skupino“ in jo povezal z ljudstvom, „ki je tako po kulturi kakor tudi po načinu življenja in po drugih momentih predstavljalo verjetno tudi neko etnično celoto“ (Korošec 1956; 12, 14). Manj poudarjeno je tokrat ostalo ugotavljanje t.i. povezav s sosednjimi kulturnimi skupinami. Korošec je uporabo terminov „kultura“ in „kulturna skupina“ natančno opredelil. „Kultura“ naj bi se uporabljala „le v zvezi z materialno in v zvezi z duhovno kulturo“. Termin „kulturna skupina“ pa naj bi nadomestil pojem kulture „posebno tam, kjer skupina obsega tako kulturno kakor časovno zaključeno celoto in kjer se želi zajeti poleg materialne kulture tudi ekonomiko, družbeno stanje itd., ter njihove nosilce posebno pri starejših periodah, kjer imena plemen niso znana“ (Korošec 1957; 97). Imena plemen, je menil, lahko nadomestijo „manjše etnične in kulturne enote“, poimenovane „po rekah, lokalitetah, po pogorju, po pokrajinah, po kakšni posebnosti v keramiki, po načinu pokopa“ (o.c. 97). Etnično načelo je posebej poudaril pri „opredeljevanju neke kulturne skupine kot celote“. Pravi namreč, da:

„Gre za opredeljevanje kulturnih ostalin, ki se širijo na širšem ali ožjem področju in kažejo isti značaj tako glede materialne kulture (keramika, orodja itd.), kakor glede ekonomike, stanovanjskih problemov in drugih momentov. V takšnem primeru moramo računati, da nosilci te kulturne skupine predstavljajo v glavnem tudi neko etnično skupino z istimi navadami, isto materialno kulturo in mogoče tudi z istim jezikom. Predvsem moramo to domnevati za tiste predele, kjer je takšna kulturna skupina tudi najbolj strnjena in najbolj čista, t.j., če jo predpostavimo nekako v njenem centralnem delu. Proti periferiji, kjer se elementi te kulturne skupine mešajo z elementi druge skupine, pa moramo domne-

vati, da se je mešanje kulturnih elementov raztezalo tudi na mešanje prebivalstva, z drugimi besedami, da tu ne bodo več etnično čisti nosilci le ene skupine, da imamo opravka z nosilci dveh skupin“ (Korošec 1957a; 100).

Izrazito etnično načelo pa je uporabil pri „opredeljevanju etnične pripadnosti neke kulturne skupine“:

„Zato se tudi v predzgodovini etnične skupine poimenujejo po kulturnih skupinah, ker imen nosilcev teh kulturnih skupin ne vemo. Mi danes samo domnevamo, da je neka kulturna skupina, ki ima skupno materialno kulturo, skupno ekonomiko, skupne običaje, isto skupno družbeno razvojno stopnjo, imela tudi isti jezik oziroma da je predstavljala neko etnično skupino ne glede na njeno velikost. V davni preteklosti, recimo v neolitiku, so razlike med etničnimi skupinami glede na kulturne skupine, ki so živele istočasno v sosesčini in katerih materialna kultura se razlikuje le po posameznih oblikah in po posameznih ornamentih na keramičnih izdelkih, medtem ko so drugi momenti, kot ekonomika, družbena ureditev itd. isti, bile le neznatne, čeprav moramo včasih računati tudi z veliko večjimi diferenciacijami, posebno proti koncu te periode“ (Korošec 1957a; 102).

Dražljivo je dejstvo, da v razpravi leto kasneje, ko razprostranjenost kulturne skupine razširi zunaj slovenskega etnične prostora, ne uporablja etničnih kategorij. Govori le o „kulturni skupini poznega neolitika v severozahodni Jugoslaviji“, ki je nastala na starejši, neznani osnovi, na katero je vplivala lengyelska kultura (Korošec 1958; 83–93). Etnično načelo ponovno uvede ob definiranju „alpske facies lengyelske kulturne skupine“. Vendar uporablja dvojne kriterije. Razprostranjenost „kulturne skupine“ omeji na „Gorenjsko, Štajersko, del Dolenjske, Hrvaško Zagorje, del Hrvaške okoli Karlovca in del Koroške“ z domnevno mejo na vzhodu „proti Slavoniji“, na zahodu pa „v okolici Salzburga“. Samo za najdišča znotraj slovenskega etničnega prostora pa naj bi veljalo:

„da je to enotna kulturna ostalina, ki omogoča sodbo, da je ta del Slovenije naseljevalo ljudstvo, ki je ne samo po kulturi, temveč tudi po načinu življenja predstavljalo neko etnično celoto“ (Korošec 1960; 41, 45, 47).

Pristop je povzročil reakcije hrvaških arheologov, ki so s pomočjo koncepta „substratnih osnov“ definirali lasinjsko kulturo s središčem, seveda, na Hrvaškem. Razprostranjenost lasinjske kulture pa je bila argument definiranja „kroga kulture“ v zahodni Hrvaški in Sloveniji (Budja 1983; 74, 77–78). Zdelo se je, da je paradigma kulturne skupine v slovenski prazgodovinski arheologiji večna. Edini spreminljivki sta bili prostor razprostranjenosti in t.i. matična kultura. Najintenzivneje se je spreminjala smer iskanja „komponent, ki naj bi služile „kot podlaga pri formiranju našega faciesa“ (Korošec 1962; 15). Iz Podonavja (lengyelska kultura) je preko Bosne (butmirska kultura) do Dalmacije (daniška kultura) Korošec selil izvirne „komponente“ (Budja 1983; 73–74). Zadnjo „komponento“, imenovano „elementi jadransko-mediteranske kulturne skupine“, je tipološko utemeljila Bregantova (Bregant 1974; 37–40). Harej pa je daniško „komponento“ definiral kot „ekspanzijo kulture in njenih nosilcev na jug in sever ob obali ter ob rekah v

notranjost kontinenta; po skromnih najdbah sodeč, tudi proti Posavju. Proti severu, torej prek Krasa, je prodor segal globoko na Apeninski polotok" (Harej 1978; 26). Pomembno vlogo je jadranski „komponenti“, imenuje jo „sestavina“, namenil tudi v razvoju osrednjega dela Slovenije:

„Alpska facies nastane kot rezultanta stapljanja jadranskih in lengyelskih sestavin . . . Jadranska vsebina se najbolj bistro kaže na Resnikovem prekopu, prvem kolišču na našem področju, ki se s to lastnostjo navezuje na srednjeevropski prostor . . . Resnik se v tej značilnosti prek koroških kolišč, ki so celo enakega kulturnega izraza, vklaplja v krog vzhodnoevropskih kolišč“ (Harej 1986; 122).

Zaključili bomo s Harejevo trditvijo:

„Na Barju je torej živelo prebivalstvo, ki je nastalo iz mešanja dveh neolitskih krogov in ki se je oplajalo z vplivi, ki so bili pogostejši in prodornejši z odvijanjem časa bakrene dobe“, (o.c. 11)

v prepričanju, da ni potrebno dokazovati, da smo prišli tja, kjer smo začeli. Sprememba je le v dokazovanju smeri vplivanja.

Miha Budja

BIBLIOGRAFIJA

- T. BREGANT 1968, Ornamentika na neolitski keramiki v Jugoslaviji.
- T. BREGANT 1974, Elementi jadransko-mediteranske kulturne skupine v alpskem faciesu lengyelske kulture, *Situla* 14/15.
- T. BREGANT 1980, Vloga arheologije v slovenski kulturologiji. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem.
- M. BUDJA 1983, Tri desetletja razvoja teorij o poznem neolitiku in eneolitiku severozahodne Jugoslavije. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 11.
- M. BUDJA 1986, Prostor kot nacionalna, socialna, geografska in ekološka kategorija v arheoloških in antropoloških konceptih starejših prazgodovinskih kultur. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji 14.
- I. CANKAR 1926, Razvoj stila v starokrščanski dobi in zgodnjem srednjem veku. Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi, I. del.
- I. CANKAR 1926a, Uvod v umevanje likovne umetnosti. Sistematika stila.
- G. CHILDE 1929, *The Danube in Prehistory*.
- B. GRAFENAUER 1985, O slovenskem etničnem prostoru, kot kriteriju pri zgodovinskih vedah. Skupni slovenski kulturni prostor. Trinajsti sklic Plenuma kulturnih delavcev OF.
- Z. HAREJ 1978, Kulturna in etnična kontinuiteta v prazgodovini naših tal. *Primorska srečanja* 78/6.
- Z. HAREJ 1986, Kultura kolišč na ljubljanskem barju.
- M. HOERNES 1905, *Jhb. d. Zentralkomm.* 3.

G. KYRLE 1927/28, *Pfahlbau. M. Ebert. Reallexikon der Vorgeschichte* 10.

R. LOŽAR 1934, *Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske v luči zbirke Mecklenburg. GMDS* 15/1–4.

R. LOŽAR 1937, *Slovenska umetnostna zgodovina. Zbornik za umet. zgod.* 14.

R. LOŽAR 1941, *Razvoj in problemi slovenske arheološke vede. Zbornik za umet. zgod.* 17.

R. LOŽAR 1941a, *Študije o ljubljanski keramiki, GMDS* 20.

J. KOROŠEC 1953, *Kulturne ostaline v Ajdovski jami. Razprave SAZU* 3.

J. KOROŠEC 1956, *Neolitična naselbina v Drulovki pri Kranju, Arheol. vestnik* 7/1–2.

J. KOROŠEC 1957, *Kultura in kulturna skupina v prazgodovini. Arheol. vestnik* 8/2.

J. KOROŠEC 1957a, *Opredeljevanje arheološkega gradiva. Arheol. vestnik* 8/2.

J. KOROŠEC 1958, *Eine neue Kulturgruppe des späten Neolithikums in Nordwestjugoslawien. Acta Arch. Acad. Scient. Hung.* 9/1–4.

J. KOROŠEC 1960, *Drulovka. Zbornik Fil. fak.* 3/4.

J. KOROŠEC 1962, *Neo- in eneolitski elementi na Ptujskem gradu. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 2.

A. MULLNER 1879, *Emona. Archaeologische Studien in Krain.*

O. RECHE 1927/28, *Pfahlbau-Bevölkerung. M. Ebert Reallexikon der Vorgeschichte* 10.

H. REINECKE 1940, *Vučedol-Vinča und Altheim – Remedello. Serta Hoffleriana.*

H. REINERTH 1923, *Die Chronologie des jüngeren Steinzeit in Süddeutschland.*

K. SCHUMACHER 1913–1915, *Stand und Aufgaben der neolithischen Forschung in Deutschland.* 8. BRGK.

F. STELE 1966, *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih.*

N. ŠUMI 1980, *Slovenska umetnostna zgodovina in kulturologija. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem.*

N. VULIČ – M. GRBIĆ 1937, *Corpus Vasorum Antiquorum Yougoslavie* 3.

METODOLOGIJA

Funkcionalna analiza okresanih kamenih artefakata

1.

Uvod

Analiza tragova upotrebe na kamenim alatima dobija poslednje dve decenije široku primenu u arheologiji. Međutim, obrada materijala sa našeg područja još uvek je slabo zastupljena (R. Tringham, 1978, Lj. Đuričić 1980, B. Voytek 1984). Uočava se izvestan otpor prema primeni što je verovatno prouzrokovano nepotpunim poznavanjem njene metode i cilja. Pretpostavljamo da je to uslovljeno nedostatkom odgovarajuće aktuelne literature. Stoga, i ako na stranim jezicima postoje brojni radovi, nije suvišno prikazati osnovne odlike funkcionalne analize.¹

Uzima se da ova oblast istraživanja počinje sa radom ruskog arheologa Semenova (S. A. Semenov, 1957). Ideja pak, kao i izvestan eksperimentalni rad i etnografska poređenja javljaju se znatno ranije (E. S. Nelson, 1938; C. Rau, 1863, J. Evans, 1872²). Nakon prevođenja Semenove publikacije na engleski jezik usledila je prava ekspanzija istraživanja, naročito kod američkih arheologa (A. S. Semenov, 1964).

Kao što to često biva, inovacija ne ide bez otpora. Najčešće navodeni argumenti osporavanja FA su da nema razrađenu metodu istraživanja, da se ne poznaju svi uslovi koji formiraju tragove upotrebe i da je velika mogućnost slučajnih oštećenja koja se mogu zameniti sa realnim. Ne retko nailazi se na mišljenje da FA negira klasičnu tipologiju te joj prema tome oduzima vrednost i čini nepotrebnom.

Prva tri stava imaju osnove, ali to nika-ko ne umanjuje svrhu istraživanja u ovoj oblasti, već samo ukazuje na nivo kvaliteta informacija. Svaka metoda ima svoj evolutivni put koji nužno sadrži izvesna lutanja i slabosti. Čak i u uslovima kada se dobijeni podaci moraju prihvatiti sa rezervom, umanjuje se subjektivnost uobičajenih interpretacija funkcije kamenih alatki.

Shvatanje da FA isključuje klasičnu tipologiju, zbog njene tendencije da da svoje tipove, očigledno je prouzrokovano nekompletnim sagledanjem *predme-*

ta istraživanja. Naime, predmet klasične tipologije je određivanje tipova po MORFOLOGIJI artefakta (dakle radi se o morfološkoj analizi), a jedan od predmeta FA je određivanje tipova po FUNKCIJI. Morfološki tipovi sadrže u sebi tehniku izrade, oblik, funkciju, kulturnu tradiciju i hronologiju etapa kulture. Svi ovi elementi morfološke analize su i suviše važni da bi se mogli odbaciti. Međutim, svi navedeni elementi se mogu sagledati i prikazati klasičnom tipologijom, osim jednoga: funkcije. Najbolje što se u tom slučaju može uraditi je pretpostaviti funkciju artefakta na osnovu njegove forme i naše subjektivne ideje o upotrebi. Pri tome nema sigurnih dokaza da je i tadašnji čovek imao istu ideju. Tek u onom momentu kada raspoložemo argumentima pretpostavka je tačna. FA nastoji odrediti funkciju upravo argumentima koji su bazirani na rezultatima eksperimenata.

Konflikt proizlazi iz činjenice da klasična tipologija ima nesređen odnos između forme artefakta, po kojoj se vrši klasifikacija, i terminologije koja nastoji da odredi funkciju. Iz toga je usledilo da klasični morfološki tip stoji u direktnom sukobu sa funkcionalnim tipom dobijenim na osnovu analize tragova upotrebe. Čak i onda kada se ove dve determinacije slučajno podudaraju, ostaje sukob aktuelan jer se zasnivaju na različitim metodološkim pristupima. FA ne isključuje klasičnu tipologiju već je obogaćuje. Šta više, kompletna analiza litika postiže se tek sjedinjavanjem obe metode. Ako postoji reč o negiranju, onda se to odnosi na područje terminologije za koju je odavno jasno, i bez FA, da nije adekvatna.

2.

Metoda

Metoda FA zasniva se na eksperimentalnim istraživanjima i poređenju rezultata sa originalnim uzorcima.

Istraživački pristup je usmeren na dve grupe zapažanja:

- a) uočavanje osnovnih svojstava oštećenja nastalih u procesu rada;
- b) uočavanje oštećenja nastalih van radne aktivnosti, uslovljenih delovanjem različitih faktora kao što su tehnika proizvodnje artefakta, kretanje slojeva, uticaj vode, vetra, pritiska, bacanje

artefakta, gaženje, oštećenja pri iskopavanju, pakovanju, transportu itd. Neka od ovih oštećenja moguće je kontrolisati eksperimentom (P. Vaughan, 1981). Ona pak koja se ne mogu eksperimentalno izvesti (dejstvo slojeva, vetra, talno izvesti (dejstvo slojeva, vetra, vode i sl.) bliže se određuju poređenjem oštećenja na artefaktima za koje se zna da pouzdano potiču iz slojeva sa karakterističnim fizičko-hemijskim uslovima.

Slučajna oštećenja su često slična tragovima upotrebe, to je mogućnost konfuzije relativno visoka. Pojedini autori smatraju da se mogu identifikovati na osnovu svoje distribucije koja je neregularna za razliku od radnih oštećenja (R. Tringham i dr., 1974).

Osnovni uslovi za merodavnost eksperimentalnih istraživanja su sledeći:

- Izrada alatke koja pretstavlja tehničku kopiju originala koji se ispituje. Neophodnost izrade kopije zasniva se na činjenici da morfološki oblik alatke utiče na tip oštećenja, njegov položaj i distribuciju. Ovim se ne podrazumeva da se za svaki original mora izraditi analogan uzorak, već izrada kopije originalnog tipa sa glavnim svojstvima.
- Izbor iste vrste sirovine po svojoj teksturi i tvrdoći za kopije kao kod originalnih uzoraka. Naime, način obrazovanja tragova upotrebe uslovljen je, pored faktora obavljenog rada, i fizičkim odlikama alatke.
- Mikroskopsko ispitivanje svake kopije pre nego što se koristi za rad da bi se uočila eventualna slučajna oštećenja nastala pri izradi. Time se nastoji izbeći konfuzija sa radnim oštećenjem.
- Izbor onih kopija koje ne sadrže slučajna oštećenja.
- Detaljna kontrola različitih stupnjeva eksperimenta, s obzirom da manifestacija oštećenja i njegov intenzitet stoje u direktnom odnosu sa trajanjem rada.
- Precizna dokumentacija eksperimenta data opisom, crtežom i fotografijom.
- ponavljanje istog eksperimenta na većem broju uzoraka.
- Ponavljanje eksperimenta od strane različitih istraživača.
- Opis korišćene tehnike u eksperimentalnom radu.

3.

Tehnika

Za ispitivanje funkcije alatke koriste se stereo-mikroskop sa reflektovanom svetlosti i elektronski mikroskop (S. E. M.).

Dosadašnja istraživanja su pretežno

¹ U daljem tekstu se za pojam „funkcionalna analiza“ koristi skraćenica FA.

² Navedeno prema R. Tringham, 1974:172.

tifikacija obuhvata dva aspekta:

- a) utvrđivanje kontakta artefakta, tj. prirode materijala koji se obrađuje;
 - b) utvrđivanje akcije, tj. načina upotrebe, odnosno vrste obavljenog rada.
- Obe grupe sadrže niz elemenata koji međusobnom kombinacijom omogućuju određivanje aktivnosti.

4.1.1.

Vrste oštećenja

Putem eksperimentalnih ispitivanja ustanovljena su četiri tipa oštećenja nastala u toku upotrebe: uglačanost, linearna oštećenost, abrazija i mikronegativi. U tekstu navedena podela tragova upotrebe data je po sistemu Kilijsa (L. Keely, 1980).

Uglačanost:

Pod ovim se podrazumeva promena površine artefakta izražena u povećanoj refleksiji svetlosti. Pri tome se javljaju različite varijante uglačanosti okarakterisane stepenom sjaja, stepenom glatkoće i mikrotopografskim promenama u vidu jamičastih oštećenja, valovitosti i ravnoće površine. Pojava i tip uglačanosti prouzrokovani su vrstom kontaktne sirovine.

Linearna oštećenost:

Ovakvo oštećenje nastaje dejstvom pritiska kontaktnog materijala. Sitni delovi izlomljene ivice alatke i tvrde kontaktne sirovine postaju abrazivno sredstvo koje useca površinu artefakta. Obično se javljaju snopovi linija čija je rasprostranjenost u skladu sa kretanjem alatke.

Abrazija:

Abrazija je slična linearnom oštećenju ali se razlikuje po veličini brazdi koje su veće od 10 mikrona. Grupisane su paralelno i najčešće su kratke. U asocijaciji sa drugim tipovima oštećenja daju podatke o akciji.

Mikronegativi:

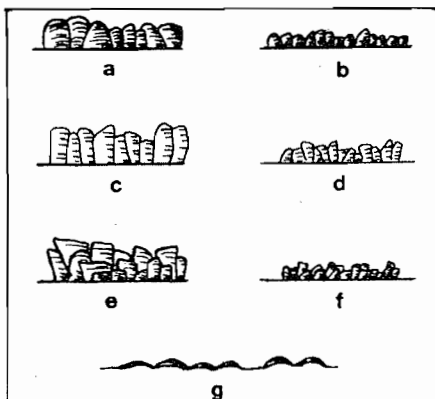
U toku akcije delovanjem pritiska između alatke i kontaktne sirovine nastaje mikroodbijanje radne ivice. Oblik dobijenih negativa uslovljen je vrstom materijala koji se obrađuje. Prema njihovom obliku, veličini i dubini izvodi se klasifikacija. Kilijska podela obuhvata sledeće tipove:

- Veliki, duboki tip krljušnih mikronegativa (naziv je izveden prema njihovom obliku u vidu ribljih krljušti). Veličina, tj. maksimalna dimenzija mikronegativa paralelna sa radnom ivicom, kreće se iznad 2 mm (sl. 1)³.
- Mali, duboki krljušni mikronegativi koji su manji od 2 mm. Ovaj tip mikronegativa obrazuje oštećenje koje je veoma slično tzv. „finom ivičnom retušu“.
- Duboki, mikrokrljušni tip oštećenja kod koga je veličina manja od 0,5 mm.



Sl. 2

Mikro-fotografije: eksperimentalni rad. Tehnika: stereo-mikroskop, uvećanje 25 x. Sirovina artefakta: kremen. Artefakt: neretuširani odbitak sa špicastom oblikovanom distalnim delom. Kontakt: drvo. Akcija: perforacija, dvosmerni pokret. Položaj tragova upotrebe: desna ivica špica, ventralna strana. Tip tragova upotrebe: veliki, duboki, mikronegativi.



Sl. 1

Tipovi mikronegativa (nacrtano prema L. Kelly, 1980; 24).

- a) Veliki duboki krljušni tip,
- b) Mali duboki krljušni tip,
- c) Veliki plitki krljušni tip,
- d) Mali plitki krljušni tip,
- e) Veliki stepenasti tip,
- f) Mali stepenasti tip,
- g) Polumesečasti tip.

usmerena na stereo-mikroskop čije korišćenje omogućava uočavanje oštećenja na ivicama i površini alatke. Tzv. „niska magnifikacija“, uvećavanje do 200 X, daje bolje uslove za opažanje ivičnih oštećenja u vidu mikronegativa, dok je „visoka magnifikacija“, iznad 200 X, pogodnija za ispitivanje površinskih promena.

Upotreba elektronskog mikroskopa omogućuje uočavanje *ostataka* materijala koji je obrađivan, zadržanog u površinskom sloju alatke. Identifikovanje vrste biljnog i životinjskog materijala zasniva se na utvrđivanju strukture zadržanih ostataka, budući da biljna i životinjska tkiva imaju ćelijske specifičnosti.

Rad sa elektronskim mikroskopom do sada je relativno malo primenjen, delom i zbog skupih radnih uslova. Mogućnosti u ovoj oblasti nisu dovoljno ispitane.

4.

Sistem identifikacije

4.1.

Primena niske i visoke magnifikacije

Zbog svoje obimnosti elementi identifikacije nisu u tekstu detaljno prikazani, već su date osnovne odlike koje se odnose na silikatne stene sa kriptokristalnom teksturom kao što je kremen, rožnac, kalcedon, opsidijan i sl. Iden-

- Veliki, plitki krljušni mikronegativi, po obliku identični su sa prvim tipom, ali im je veličina manja od 2 mm.
- Mali, plitki krljušni mikronegativi, manji od 2 mm.
- Veliki, stepenasti mikronegativi, veći su od 2 mm, međusobno se prekrivaju i strmo oblikuju radnu ivicu.
- Mali, stepenasti mikronegativi veličine od 0,5 do 2 mm.
- Mikrostepenasti mikronegativi, strmi su, plitki i manji od 2 mm.
- Polumesečasti mikronegativi, javljaju se na vrlo tankim ivicama alatki.

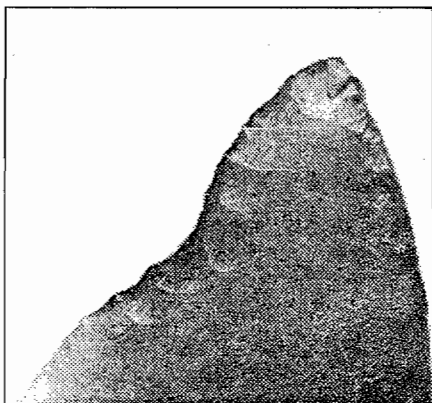
Nešto drukčiju klasifikaciju mikronegativa zastupa Odel. Po ovome autoru mogu se izdvojiti krljušni, trapezoidni, trougaoni, iregularni i polumesečasti mikronegativi (G. H. Odel, 1975).

4.1.2.

Određivanje kontakta

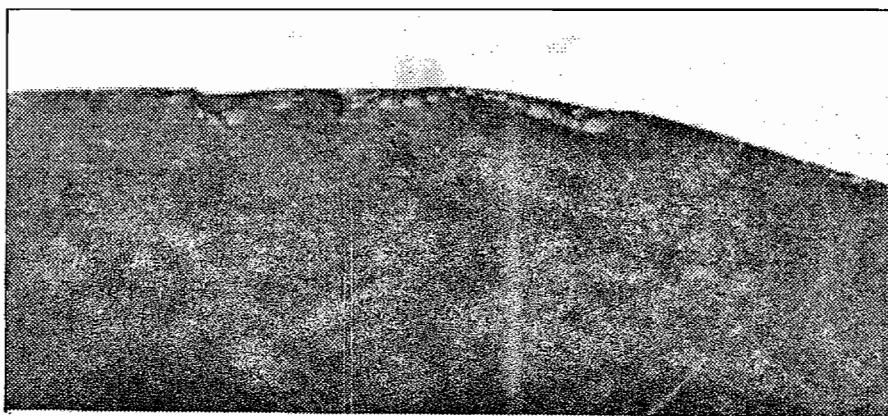
Prema rezultatima istraživanja stereo-mikroskopom moguće je utvrditi kontakt sa drvetom, kosti, rogom, kožom i mesom. Priložena klasifikacija data je prema Kilijsu.

³ Kili ne daje dimenzije po kojima je izvršena podela na plitke i duboke mikronegative (L. Keely, 1980).



Sl. 3

Tehnika: stereo-mikroskop, uvećanje 15 x.
Sirovina artefakta: kremen.
Artefakt: neretuširani odbitak sa špicasto oblikovanim distalnim delom.
Kontakt: drvo.
Akcija: Perforacija, dvosmerni pokret.
Položaj tragova upotrebe: leva ivica špice, ventralna strana.
Tip tragova upotrebe: veliki, plitki, krljušni mikronegativi.



Sl. 4

Tehnika: stereo-mikroskop, uvećanje 15 x.
Sirovina artefakta: kremen.
Artefakt: neretuširani odbitak.
Kontakt/Akcija: otisci prstiju nastali prilikom držanja artefakta u toku obavljanja rada.
Položaj tragova upotrebe: leva ivica odbitka, dorzalna strana.
Tip tragova upotrebe: mali, plitki, krljušni mikronegativi.

— Mikronegativi, izrazito malih dimenzija, uglavnom krljušnog tipa.

4.1.3.

Određivanje akcije

Prema položaju tragova upotrebe i njihovoj orijentaciji moguće je utvrditi radnu aktivnost sečenja, struganja, perforacije i graviranja.

Drvo:

- Uglaćanost oštre refleksije. Na površini se javljaju rupičasta oštećenja manja od 1 mikrona. Uglaćanost nije ekstenzivna, tj. zastupljena je samo uz radni deo ivice.
- Linearna oštećenja (ili pak abrazija). Linije su obično duboke i uske.
- Mikronegativi većih dimenzija, pretežno stepenastog tipa.

Rog:

- Uglaćanost sa oštrom refleksijom i glatkom površinom. Nakon intenzivnije upotrebe uglaćana površina dobija izgled tzv. „snežnih nanosa“. Ova formacija je posledica pojave malih depresija na kontaktnoj površini.
- Uglaćanost sa oštrom refleksijom kod koje je površina oštećena sitnim rupicama, te je po tome slična manifestaciji pri obradi kosti od koje se razlikuje po nedostatku linearnih oštećenja.
- Mikronegativi sa dominacijom stepenastog tipa različitih dimenzija.

Koža:

- Uglaćanost
 - a) kontakt sa svežom kožom
Pojava „mastnog“ sjaja zbog prisustva rubrikacija. Po svom sjaju

slično je kontaktu sa mesom. Identifikacija se vrši u asocijaciji sa mikronegativima i linearnom oštećenošću.

b) kontakt sa suvom kožom

Prisustvo „mat“ sjaja i sitnih rupičastih oštećenja veličine oko 5 mikrona, ili manje.

Obe varijante uglaćanosti dovode do zaobljenosti radne ivice alatke. Takođe se uočava da uglaćanost prekriva ivice mikronegativa i ublažuje oštrinu njihovih kontura.

- Linearna oštećenja, povremeno prisutna, orijentisana u smeru upotrebe.
- Mikronegativi, uglavnom malih dimenzija, krljušnog ili stepenastog tipa.

Meso:

— Uglaćanost koja pokazuje nisku refleksiju, tj. nema oštrinu, i odlikuje se „mastnim“ sjajem. Mikrotopografija pokazuje stepenastu formaciju nastalu minimalnim smanjivanjem prvobitnog nivoa površine. Za kontakt sa mesom je tipično da je cela mikrotopografska površina prekrivena a ne samo njeni istaknuti delovi.

- Linearna oštećenost je ređe zastupljena.

Sečenje:

Tragovi upotrebe su raspoređeni sa obe strane radne ivice. Ukoliko se javljaju linearna oštećenja, usmerena su paralelno sa radnom ivicom u smeru akcije. Kod jednosmernog kretanja, linije i uglaćanost su pretežno zastupljeni na strani ivice koja je pod oštrim uglom prema sirovini. Mikronegativi su uglavnom grupisani na suprotnoj strani ivice.

Struganje:

Pojava uglaćanosti sa obe strane radne ivice, ukoliko se obrađuje drvo ili rog, odnosno, na površini koja je u dodiru sa sirovinom, pri obradi kosti i kože. Linearna oštećenja su usmerena poprečno prema ivici artefakta. Položaj mikronegativa zavisi od smera akcije i ugla alatke prema sirovini. Grupišu se pretežno na suprotnoj strani alatke od one koja naleže na sirovinu.

Perforacija:

Kod ove akcije javlja se uglaćanost na ivicama špica i na istaknutim delovima dorzalne strane artefakta. Linije su ređe zastupljene. Kod jednosmernog pokreta dolazi do grupisanja mikronegativa na dorzalnoj strani duž jedne ivice, a na ventralnoj strani duž suprotne ivice alatke.

Graviranje:

Na radnoj ivice dleta javljaju se uglučanost i mikronegativi. Kod obrade kosti i roga mogu se uočiti i linearna oštećenja.

4.2.

Primena elektronskog mikroskopa

Princip utvrđivanja funkcije korišćenjem elektronskog mikroskopa zasniva se na identifikaciji vrste ostataka tkiva kontaktnog materijala zadržanog u površinskom sloju artefakta.

P. Anderson, koja je dala znatan doprinos ovoj oblasti, smatra da tkiva trava tipa Graminae i Cyperacea sadrže jednu vrstu opala, filofit, koji ima specifičnu formu i akumulira se na spoljnoj strani ćelijske membrane (P. Anderson, 1980). Po veličini, obliku i mustri površine filofita vrši se njihovo određivanje. Filofiti pokazuju tip ćelijske membrane, pa prema tome i biljne vrste.

Kao indikator vrsta drvenastih biljaka služi akumulacija silicijuma, kalcijum-karbonata i kalcijumksilata u ćelijama.

Identifikacija kosti i roga moguća je preko proporcije kalcijuma i fosfora, zatim, na osnovu dužine i orijentacije fibrioznih formacija kolagena.

Nastanak uglučanosti, tzv. „silikatni sjaj“ P. Anderson objašnjava procesom razgrađivanja kontaktne površine alatke pod dejstvom frikcije, pritiska, povišene toplote i vode. Silicijum iz sileksne alatke, kao i iz same biljke, u prisustvu navedenih faktora prelazi u gel stanje. Ostaci biljnih ćelijskih membrana zadržavaju se unutar ovoga gel sloja. Količina razgrađene površine sileksa zavisi od njegove znaste strukture, tvrdoće, sadržaja vode, prisustva silicijuma u biljci i njene kiselosti. Takođe utiče intenzitet trenja i visina razvijene temperature. Obrada sveže, ili vlažne sirovine, zbog povećane količine vode, gradi jaču uglučanost i refleksiju.

Kod obrade kosti i roga javlja se sličan proces. Kontaktna površina alatke razgrađuje se pod dejstvom trenja, povišene toplote i vode, i prelazi u gel stanje. Formirani gel sloj sadrži mineralne ostatke kalcijuma i fosfora, čiji odnos varira u životinjskim tkivima. Protein i kolagen i kristali hidroksid-apatita takođe variraju u veličini i svojoj orijentaciji. Na osnovu tih svojstava moguće je identifikovati tkiva. Neophodno je istaći da su ovakva ispitivanja u razvoju, te se pouzdaniji rezultati mogu očekivati tek nakon obimnijih eksperimentalnih istraživanja.

5.

Cilj FA

Mogućnosti FA su višestruke i može se slobodno reći da njene granice još uvek nisu u potpunosti sagledane. U ovome momentu uočavaju se četiri aspekta primene.

5.1.

Utvrđivanje vrste ekonomskih delatnosti

Lovačka stanica, ili sezonsko stanište, povezano sa određenim tipom eksploatacije sirovina, sadrži alatke sa specifičnom namenom. Ekonomsko obeležje staništa arheološki se reflektira kako kroz ostatke flore i faune, tako i kroz morfologiju alatki. Tip alatke je pokazatelj radne aktivnosti, pa time i ekonomske aktivnosti. No, da bi morfologija bila realan indikator ekonomske delatnosti, potreban je pouzdano utvrđen odnos forme i funkcije, što za sada još uvek ne postoji. Broj ovakvih radova je mali da bi se mogli obrazovati generalni zaključci o odnosu forme i funkcije.

5.2.

Analiza radne podele površine staništa

Na pitanje da li je aktivna površina, recimo pećinskog staništa, imala prostoru podelu aktivnosti, FA može dati značajan prilog. Na osnovu podataka o postojanju prostorne grupacije artefakata po svom tipu i koncentraciji, i u asocijaciji sa ostacima flore i faune, uz dopunu njihove funkcije, utvrđuje se vrsta aktivnosti za datu grupaciju.

5.3.

Utvrđivanje zastupljenosti alatki u okviru litičke skupine

Ne retko, nailazi se na diskriminaciju neretuširanih artefakata, što proizlazi iz stava da samo obrađen odbitak pretstavlja oruđe. Pri tome je zaboravljena definicija da je alatka svaki artefakt koji se upotrebi u procesu rada. Štaviše, retuširani artefakti se uzimaju kao glavno obeležje jedne litičke skupine, čak i onda kada su procentualno manje zastupljeni. Tek utvrđivanjem tragova upotrebe na celokupnom inventaru, dobija se objektivna slika o karakteru skupine.

6.

Ograničenja FA

Na sadašnjem stupnju istraženosti postoji niz faktora koji umanjuju objektivnost rezultata. To nisu samo uslovi slučajnih oštećenja, već i oni, u radnom procesu prisutni elementi koji mogu dovesti do nekorektnih zaključaka. Da bi se umanjila mogućnost greške, potrebno je u daljim eksperimentima usmeriti se na sledeće:

- kompleksnije ispitivanje vrsta oštećenja nastalih slučajno,
- uticaj morfologije alatke na tip, položaj i rasprostranjenost tragova upotrebe,
- uticaj ugla držanja alatke na položaj oštećenja,
- uticaj debljine radne ivice na tip i intenzitet oštećenja,

- uticaj dužine rad, tj. utvrđivanje tipa i jačine oštećenja u različitim fazama trajanja rada,
- primena jedne alatke za različite akcije, odnosno kontakte,
- poznavanje manifestacije iste aktivnosti pod istim uslovima na alatka- ma napravljenim od sirovina koje se razlikuju po tvrdoći, veličini zrna i frakturi.

Tek kada u svim poljima istraživanja postoji jasna klasifikacija tipova oštećenja, moguća je objektivnija identifikacija. S obzirom da su navedene pojave daleko od kompleksne istraženosti, to je mogućnost greške visoka. Ipak, ta činjenica ne osporava vrednost FA, već ukazuje na stupanj njene razvijenosti.

Liljana Đuričić

BIBLIOGRAFIJA

1. ANDERSON, P., 1980
A scanning electron microscope study of microwear polish and diagnostic deposits on used stone tool working edges. *Lithic Technology*. 9(2):33.
2. — — —, 1980
A testimony of prehistoric tasks: diagnostic residues on stone tool working edges. *World Archaeology*. 12(2):181–94.
3. — — —, 1980
A microwear analysis of selected flint artefacts from Mousterian of south France. *Lithic Technology*. 9(2):33.
4. BORDES, F., 1961
Typologie du Paleolithique. Bordeaux: Delmas.
5. BRIUER, F., 1976
New clues to stone tool function: plant and animal residues. *American Antiquity*. 41:478–84.
6. BROSE, D., 1975
Functional analysis of stone tools: a cautionary note on the role of animal fats. *American Antiquity*. 40:86–94.
7. BROTHWELL, D., 1969
The study of archaeological materials by means of the scanning elec-

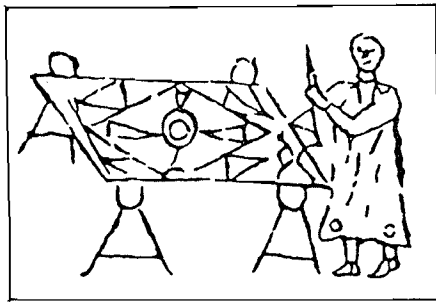
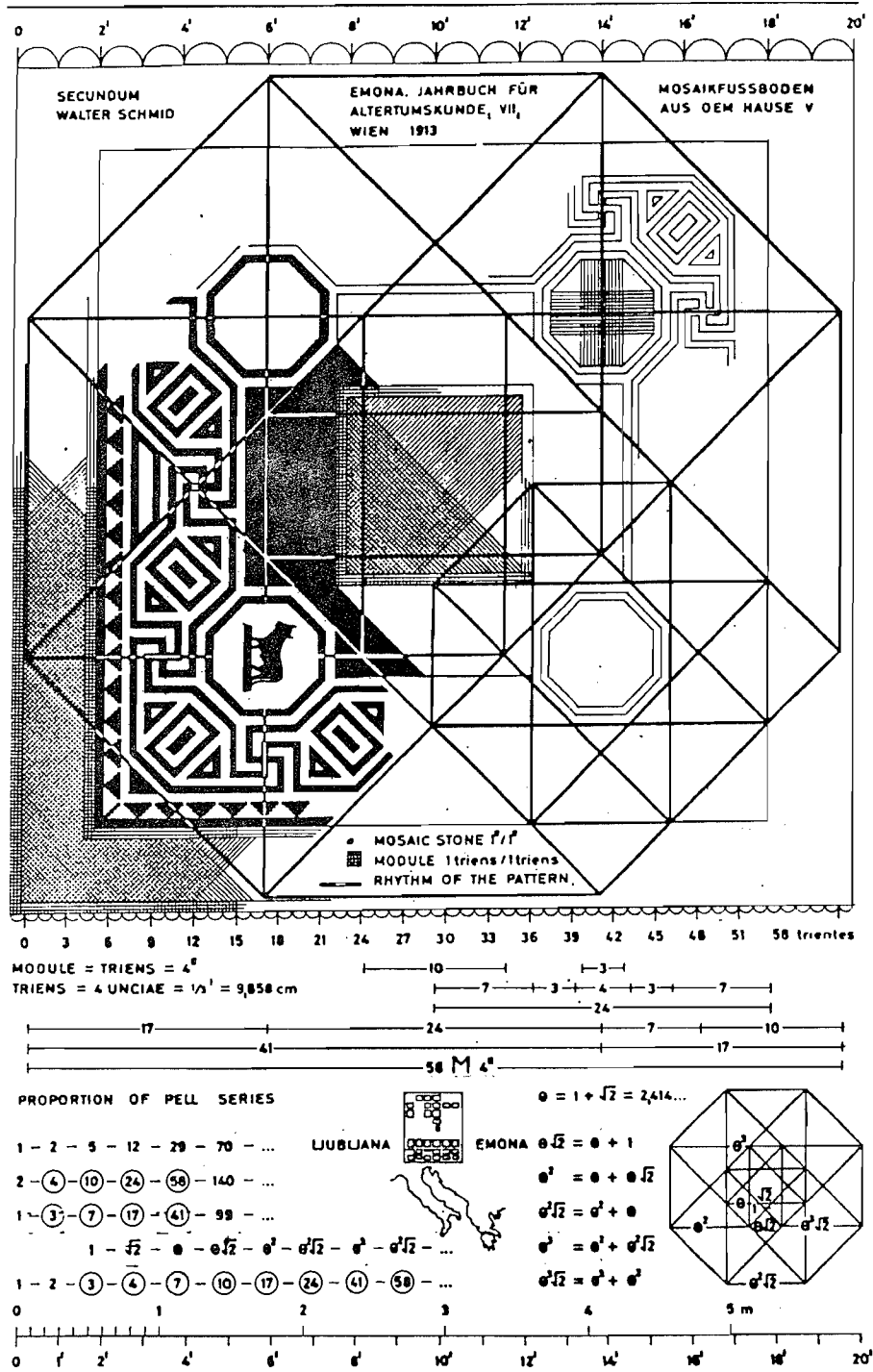
- tron microscope; an important new field. *Science in Archaeology*. D. Brothwell and E. Higgs eds.: 564–66. London: Thames and Hudson.
8. CAHEN, D. and MOEYERSON, J., 1977
Subsurface movements of stone artefacts and their implications for the prehistory of central Africa. *Nature*. 266:812–16.
 9. CAHEN, D. and KEELY, L., 1980
Not less than two, not more than three. *World Archaeology*. 12:166–80.
 10. DEL BENE, T., 1979
Once upon a striation: current models of striation and polish formation. U *Lithic Use-Wear Analysis*. Ed., B. Hayden: 167–77.
 11. ĐURIČIĆ, Lj., 1980
Morfološko-funkcionalna analiza kremene podskupine iz Odrmuta. Nepublikovan magistarski rad, univerzitet u Beogradu.
 12. FREDJE, D., 1979
Scanning electron microscopy analysis of usestriaa. U *Lithic Use-Wear Analysis*. Ed., B. Hayden: 179–87.
 13. FRISON, G. 1968
A functional analysis of certain chipped stone tools. *American Antiquity*. 33:149–53.
 14. GREISER, S. and P. SHEETS, 1979
Raw material as a functional variable in use-wear studis. U *Lithic Use-Wear Analysis*. Ed., B. Hayden: 289–96.
 15. HAY, C., 1977
Use-stratch morphology: a functional significant aspect of edge damage on bosidian tools. *Journal of Field Archaeology*. 4:491–94.
 16. HAYDEN, B., 1979
(Ed.) *Lithic use wear analysis*. Proceedings of the conference on lithic use-wear. Simon Fraser University, Bernaby (Vancouver) British Columbia, March 1977, New York: Academic Press.
 17. HESTER, T. and R. HEIZER, 1973
Bibliography of archaeology 1: experiments, lithic technology, and petrography. Addison-Wesley Module in Anthropology no. 29.
 18. KAMMIGA, J., 1977
The nature of use-polish and abrasive smoothing on stone tools. U *Lithic Use-Wear Analysis*. Ed. B. Hayden: 143–58.
 19. KANTMAN, S., 1969
Experimental import or observation and the significance or functionalism in paleolithic typologyan assay. *Quartenmaria*. 11:263–73.
 20. KEELY, L., 1974
Technic and methodology in mikrowear studis: a critical review. *World Archaeology*. 5:323–36.
 21. — — —, 1980
Experimental determination of stone tool uses: a microwear analysis. Chicago: University of Chicago Press.
 22. KELLY, L. and M. NEW COMER, 1977
Microwear analysis of experimental flint tools: a test case. *Journal of Field Archaeology*. 7:87–120.
 23. KELLER, C., 1966
The development of edge damage patterns on stone tools. *Man*. 1:501–51.
 24. LEVITT, J., 1979
A review of experimental traceological research in the USSR. U *Lithic Use-Wear Analysis*. Ed. B. Hayden: 143–58.
 25. MacDONALD, G. and D. SINGER, 1968
Some aspects of microscope analysis and photo micrography of lithiy artefacts. *American Antiquity*. 33:237–40.
 26. ODELL, G. 1975
Micro-wear in perspective, a sympathetic respons to Lavrence H. Keely. *World Archaeology*. Vol. 7, No2: 226–40.
 27. ODELL, G. and F. ODELL. VERECKEN, 1980
Veryfing the reability of lithic use-wear assessment by „blind tests“: the lowpower approach. *Journal of Field Archaeology*. 7:87–120.
 28. SEMENOV, A., 1957
Prvobitna tehnika. *Materiali i issledovaniya po arkheologii SSSR*, No 54. M. Moscow.
 29. — — —, 1964
Prehistoric technology. M. Thompson, prevod na engleski jezik. Bath, England: Adams and Dart.
 30. — — —, 1970
Forms and function of the oldest stone tools. *Quartar*. 21:1–20.
 31. — — —, 1973
Functionologie du Paleolithique. *Actes du VIIeme Congres International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques*. 11:108–13. Beograd.
 32. SHAFER, H. and R. HOLLOWAY, 1979
Organic residue analysis in determining stone tool function. U *Lithic Use-Wear Analysis*. Ed. B. Hayden: 385–99.
 33. SHEETS, P., 1973
Edge abrasion during biface manufacture. *American Antiquity*. 38:215–18.
 34. SONNENFELD, J., 1962
Interpreting the function of primitive implements. *American Antiquity*. 28:56–65.
 35. STAPERT, D., 1975
Some natural surface modification on flint in the Netherlands. *Paleohistoria*. 18:7–41.
 36. TRINGHAM, R., COOPER, G., ODELL, G., VOYTEK, B. and A. WITHMAN, 1974
Experimentation in the formation of edge damage: a new approach in lithic analysis. *Journal of Field Archaeology*, 1:171–96.
 37. TRINGHAM, R., 1978
Analysis of the chipped stone industry. U štampi (ed.), Srejović, D. i A. McPherson. Izveštaj sa iskopavanja u Divostinu.
 38. VAUGHAN, P., 1981
Lithic microwear experimentation and the functional analysis of a lower Magdalenian stone tool assemblage. Nepublikovana doktorska disertacija, University of Pennsylvania.
 39. VOYTEK, B., 1984
Microwear analysis of chipped stone artefacts. U Radovanović, I., Kaczanowska M., Kozłowski, J. K., Pawlikowski, M. i B. Voytek. The chipped stone industry from Vinča: 54–58. Filozofski fakultet, Beograd.
 40. WARREN, S. H., 1923
Sub-soil pressure flaking. *Proceedings Geologists' Association*. 34:153–75.
 41. WITHOFT, F., 1967
Glazed polish on flint tools. *American Antiquity*. 32:383–8.

Emonski mozaiki na shemi oktagrama

Nekaj emonskih mozaikov je oblikovanih s pomočjo priljubljenega proporcijskega ključa,¹ imenovanega oktagram.² Vitruvij osmerokotno shemo razlaga kot pripomoček za oblikovanje mest.³ Ohranjena je tudi podoba rimskega arhitekta pred dekorativno razvitim oktagramom na risalni mizi.⁴ Najlepši med emonskimi mozaiki z osmerokotnimi medaljoni so iz hiše V, iz insule I v sobi 50 in iz insule XIV, soba 35.⁵

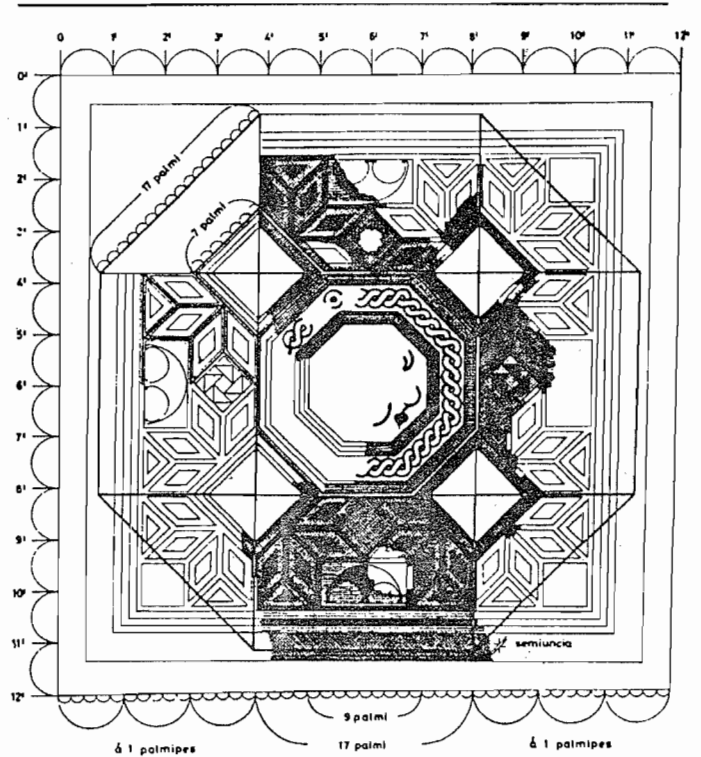
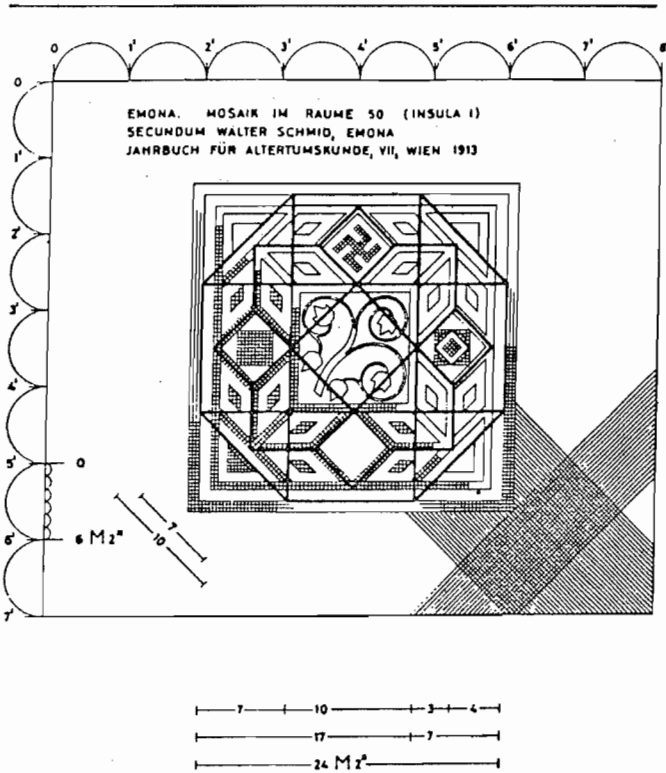
Tine Kurent

- 1 Tine Kurent, Proporcijaska naprava rimskega arhitekta, zgrajena pod središčem Dioklecijanove palače v Splitu. – Sinteza 43–44, 1978.
- 2 P. H. Scholfield, The Theory of Proportion in Architecture. Cambridge University Press, 1958.
- 3 Vitruvina, De architectura Liber I, Caput VI.
- 4 Kamnita plošča iz rimskega Museo Nazionale, št. 67723.
- 5 Po Šmidovi numeraciji. Glej: Walter Schmied, Emona, Jahresbuch für Altertumskunde VIII, Wien 1913.



Sl. 1
Rimski arhitekt pred risalno mizo z narisanim oktagramom.

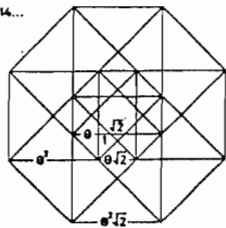
Sl. 2
Mozaik iz insule V je kvadrat s stranico 2 čevljev (1 pes = modul je dolg 1 trien (4" = 9,858 cm). Povprečna modularna velikost njegovih mozaičnih kamenčkov je kvadratni palec (1" = 2,4645 cm).



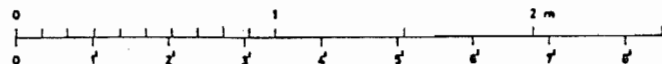
PROPORTION OF PELL SERIES

- 1 - 2 - 5 - 12 - 29 - ...
- 2 - 4 - 10 - 24 - 58 - ...
- 1 - 3 - 7 - 17 - 41 - ...
- 1 - 2 - 3 - 4 - 7 - 10 - 17 - 24 - ...

$\theta = 1 + \sqrt{2} = 2,414...$
 $\theta \sqrt{2} = \theta + 1$
 $\theta^2 = \theta + \theta \sqrt{2}$
 $\theta^2 \sqrt{2} = \theta^2 + \theta$

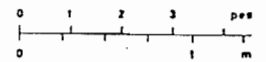
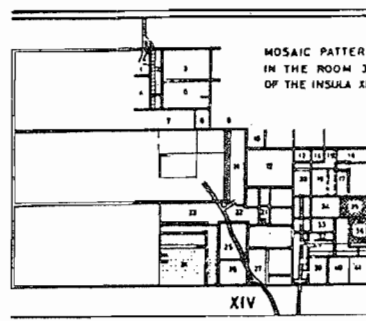


MODULE = 2 UNCIAE = 4,929 cm
 6 M² ≅ PES (1' = 29,574 cm)

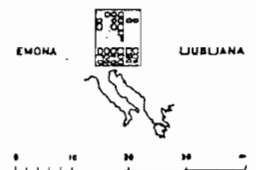


Sl. 3

Mozaik iz sobe 50 v prvi insuli je 8 čevljev dolg in 7 čevljev širok. Kvadratni medaljon oklepa osmerokrako zvezdo. Svastika v vzorcu je ena od metamorfoz oktograma. Modul v tej kompoziciji meri 2".



AFTER WALTER SCHMID EMONA, JAHRBUCH FÜR ALBERTUMSKUNDE VI, WIEN 1913, MOSAIC PATTERN IN THE ROOM 35 OF THE INSULA XIV.



Sl. 4

Kvadratni mozaik s stranico 12 čevljev iz sobe 35 v insuli XIV. Okrog njegovega osrednjega osmerokotnega medaljona je nakazanih osem osmerokrakih zvezd. Kot modul služi dlan (1 palmus = 7,3935 cm).

Informacija o pripremi sistema za kompjutersku obradu grobova prastanovnika sjeverozapadnog Balkana

Priprema sistema za kompjutersku obradu grobova prastanovnika sjeverozapadnog Balkana predstavlja završnu fazu obimnog i dugotrajnog rada na stvaranju dokumentacionog centra posvećenog proučavanju ritusa sahranjivanja prastanovnika ovog dijela Balkana. Rad na ovom projektu otpočet je 1968. godine i do sada je sakupljena građa iz 2.600 praistorijskih grobova sa ovog područja. Ovaj posao je još u toku i preostalo je da se obradi još nekoliko velikih nekropola. U prikupljanju ovih podataka učestvuju veliki broj naučnih radnika iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Makedonije i Crne Gore, a koordinatori cjelokupnog rada su Z. Marić (do 1973. g.) i B. Govedarica (od 1973. g.). Sva sakupljena dokumentacija deponovana je u Centru za balkanološka ispitivanja ANU BiH u Sarajevu. Zahvaljujući tom do sada obavljenom poslu umnogome je olakšana i priprema za kompjutersku obradu ovih grobnih cjelina, na čemu se radi već nekoliko godina i što je za sada jedinstven poduhvat u Jugoslaviji, a i u svijetu. Naime, u našoj arheološkoj nauci do sada nije primjenjivana elektronska obrada podataka, a ovakve kompleksne cjeline nisu na taj način obrađivane ni u drugim zemljama.

Kompjuterska obrada praistorijskih grobova koja se priprema u Centru za balkanološka ispitivanja trebalo bi po prvi put da pruži široke mogućnosti za cjelovito proučavanje ritusa sahranjivanja i svih elemenata vezanih za njega. Može se reći da su mogućnosti statističkih analiza, po već razvijenim programima, kao i drugih komplikovanijih postupaka koje omogućuje elektronska obrada (program, klaster analiza, serijacija i dr.), praktično neiscrpne. Normalno, osnovni uslov za sve ovo je izrada jednog praktičnog i fleksibilnog sistema koji bi sadržavao mogućnost za unošenje svih podataka relevantnih za sahranjivanje.

Na razradi ovakvog sistema radi se od 1981. godine i u tom smislu Centar je ostvario saradnju sa Institut der Universität Köln, Seminar für Vor- und Frühgeschichte der Universität Frankfurt i sa Računskim centrom UPI iz Sarajeva. U proteklom periodu bilo je izrađeno nekoliko verzija kompjuterskih sistema i na osnovu niza provjera, isprav-

ki i dopuna došlo se do sistema koji sadrži sljedećih sedam grupa podataka (ulaznih obrazaca):

1. Podaci o nekropoli i tumulu (80 informacija)
2. Opšte informacije o grobu (76 informacija)
3. Pozicija i konstrukcija groba (80 informacija)
4. Pokojnici (51 informacija)
5. Antropološki podaci (79 informacija)
6. Konstrukcije i ritualne radnje na prostoru nekropole/tumula (80 informacija)
7. Prilogi (80 informacija)

U sistemu je predviđeno maksimalno 526 informacija o svakoj grobnoj cjelini sa jednim prilogom (grob bez priloga može imati najviše 446 informacija), a broj podataka se sa svakim dodatnim grobnim prilogom povećava za 80. S obzirom da jedan prosječan praistorijski grob ima četiri grobna priloga, to optimalno iskrošten sistem podrazumijeva oko 2.200.000 informacija za 2.600 grobova čiji podaci su do sada sakupljeni. Međutim, zbog različitih kriterijuma vrednovanja podataka koji su prisutni u dosadašnjoj arheološkoj praksi i zbog čega jedan broj relevantnih podataka prilikom iskopavanja nije ni konstatovan, moguće je za sada računati sa najviše 3/5 u sistemu predviđenih informacija.

Do sada su po ovom sistemu izrađeni šifarnici (kodni priručnici) za prvih šest ulaznih obrazaca. Taj posao je obavio B. Govedarica uz konsultaciju A. Zimmermanna i P. Stelia, a na sistematizaciji antropoloških podataka saradivao je i Ž. Mikić. Još nije dovršen kodni priručnik za priloge koji je vrlo obiman, s obzirom na raznovrstnost grobnih priloga, a na njegovoj razradi, osim B. Govedarice učestvuju B. Teržan i K. Mihovilić. Planirano je da se ovaj kodni priručnik završi do polovine 1985. godine, čime bi sistem bio u cjelini razrađen. Nakon toga biće kodiran probni uzorak od 500 grobova i ukoliko sistem zadovolji pristupiće se kodiranju i ostalih grobnih cjelina čiji poda-

ci se nalaze u Centru za balkanološka ispitivanja.

Cjelokupan posao kodiranja 2.600 grobova i osposobljavanje dokumentacionog centra za obavljanje predviđene funkcije trebalo bi da bude gotov do kraja 1988. g. Uporedo sa tim prikupljaće se i dalje podaci kako iz postojećih još neobrađenih nekropola, tako i iz onih do čijeg će otkrića doći u međuvremenu.

Takođe je planirano da se nakon kodiranja probnog uzorka i provjere sistema publikuje kompletan sistem i kodni priručnik.

Blagoje Govedarica

ZGODOVINA VEDE

Arheološka i zbirateljska dejavnost

Antona Lavrina

v Egiptu (1834–1849)

Kljub zgodnjemu evropskemu zanimanju za staroegipčanske spomenike, je do prelomnice v znanstvenem razvoju egiptologije prišlo šele v dvajsetih letih preteklega stoletja s Champolionovo razrešitvijo hieroglifov in z objavami njegovih jezikoslovnih razprav. V zvezi s tem je bila leta 1829 odprta tudi prva stolica za egiptologijo v Parizu in leta 1946 v Berlinu. Veliki evropski muzeji so v tem času pridobili pomembne staroegipčanske zbirke, npr. cesarski antični kabinet na Dunaju od leta 1822 dalje.

Dragoceno zbirko egipčanskih starin je poslal na Dunaj tudi Slovenec Anton Lavrin, ki je v 30. in 40. letih 19. stoletja služboval kot avstrijski konzul v Egiptu. Del njegove zbirke hranita tudi Narodni in Slovenski etnografski muzej v Ljubljani. Njegovo delo na področju egiptologije in prispevek k razvoju te stroke v zgodnjem obdobju sta prav gotovo pomembna za zgodovino naše arheologije. Lavrin je bil v slovenskem okolju stoletje in več popolnoma pozabljen (Slovenski biografski leksikon ga sploh ne omenja!), tako kot sta bila – in sta še – zanemarjena oba staroegipčanska sarkofaga, ki ju je svojčas dal pripeljati na pokopališče v Vipavi.

Anton Lavrin, rojen 21. januarja 1789, je bil eden izmed otrok Jerneja Lavrina, največjega zemljiškega posestnika in lastnika mlina v Vipavi. V domačem kraju je končal osnovno šolo, k odločitvi o nadaljnjem šolanju pa so poleg njegove nadarjenosti prav gotovo prispevale tudi ugodne družinske gnotne razmere. Pot v višje in visoke šole mu je, tako kot številnim premožnim kmečkim sinovom, olajšala avstrijska reformistična vladna politika, ki je za izvedbo svojih načrtov (krepitev državne oblasti, boj proti izjemnim pravicam plemstva, podpora porajajoči se buržoaziji) potrebovala predvsem močan in učinkovit uradniški aparat. Število državnih služb se je zato hitro povečevalo, poglavitni kriterij za pridobitev takšne službe pa ni bil več stanovski položaj kandidata, temveč njegova izobrazba in uspešnost.

Lavrin se je vpisal na gimnazijo v Gorici. V seznamu tamkajšnjih učencev (*Nomina Juvenum in caes. reg. lyceo Goritien-si* . . .) iz leta 1805 npr. najdemo njegovo ime pod številko 45 v retoričnem

razredu. Na goriški gimnaziji so prav v tistem času uvedli predmetni pouk, študij pa podaljšali za leto dni, na šest let. Pouk je bil izključno v nemškem jeziku, njegovo „pravovernost“ pa sta budno nadzorovali državna oblast in duhovščina.

Šolanje mladega Antona Lavrina je minevalo v času francoskih vojn, ki so večkrat dosegle tudi slovensko ozemlje (leta 1797, 1805 in 1809–13). Ob Napoleonovi ustanovitvi Ilirskih provinc (1809) se je Lavrin odločil za teološki študij na ljubljanskem liceju. Tam je bilo poleg Kranjcev veliko študentov z Goriškega, večinoma kmečkih fantov. Ko je bila šola naslednje leto spremenjena v ljubljansko francosko univerzo (*écoles centrales*), si je Lavrin izmed petih študijskih smeri izbral pravniško. Učni jezik je bil nemški, pa francoski in latinski, poleg tega je od doma znal tudi italijansko.

Tik pred koncem francoske oblasti (1813) je Lavrin opravil zaključni izpit in nadaljeval pravne študije na dunajski univerzi. Zaradi znanja jezikov je po diplomi leta 1816 dobil zaposlitev na državnem ministrstvu za trgovino (*Hofkammer*). Ministrstvo je skrbelo tudi za konzularno službo in je leta 1822 postalo Lavrina za konzularnega uradnika v Palermo, nato pa še v Messino in Neapelj. Kako pomembna in odgovorna je bila njegova služba, pove že podatek, da je pred tem (1820–1821) Italijo zajel val nacionalnega prebujanja. Politika kneza Metternicha seveda ni trpela narodnoosvobodilnih in zedinjevalnih gibanj, zato je Avstrija posredovala z vojaško silo. Kot kaže, so bili na Dunaju z Lavrinovim delom zadovoljni, saj so mu leta 1828 zaupali mesto avstrijskega generalnega konzula v Palermu.

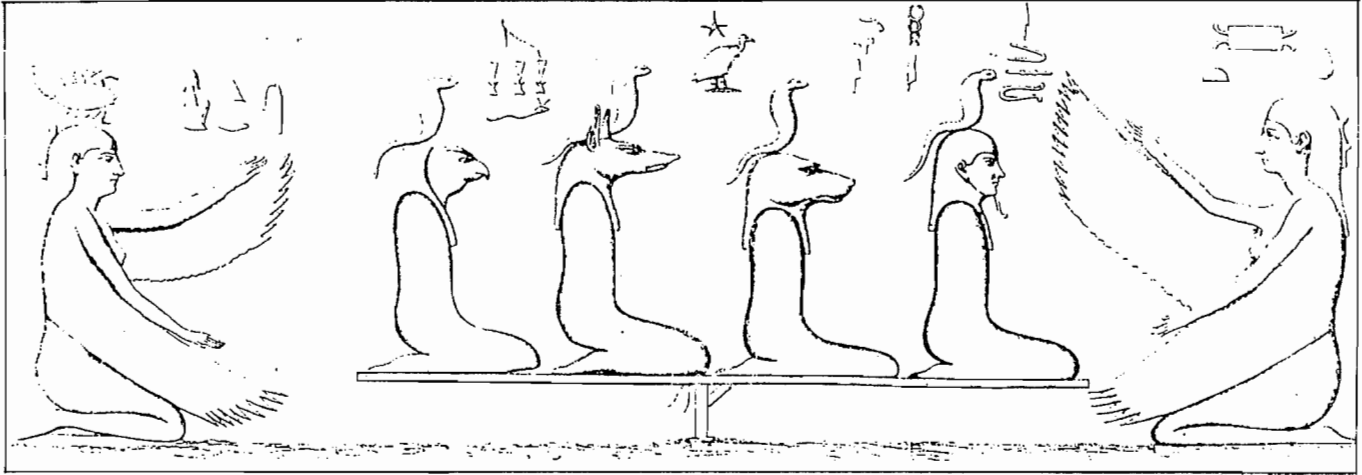
V dvajsetih letih 19. stoletja je Evropa z veliko pozornostjo spremljala tudi dogodke na Balkanu in v Mali Aziji, kjer je Otomanski imperij izgubljal kos za kosom svojega ozemlja. Grčija se je s pomočjo evropskih držav otesla turške oblasti, Srbija si je priborila avtonomijo, Rusija je osvajala črnomorsko obalo in kavkaško zaledje. Leta 1832 so se proti turškemu sultanu obrnili celo Egipčani, dotodanji podložniki in zavezniki. Zasedli so Sirijo in z vojsko prodrli globoko v Anatolijo.

Kljub premirju, ki je sledilo, so se nasprotja med Turki in Egipčani nadaljevala. V tem pomembnem času (1834) je Lavrin prevzel mesto avstrijskega generalnega konzula v Aleksandriji. V prvih letih svojega novega službovanja je bil priča naraščanju egiptovske moči in širjenju meja; bil je vpleten v diplomatska posredovanja evropskih držav med turškim sultanom Mahmudom II. in egiptovskim podkraljem albanskega rodu (dotedanjim sultanovim podložnikom) Mehmedom Alijem. Tedaj je Lavrin potoval tudi v Gornji Egipt, na Kreto, v Sirijo in Palestino, torej v dežele, ki so bile vmešane v turško-egipčanski spor. Za diplomatske zasluge je bil odlikovan z redom *nisani ifthar*, cesar pa mu je podelil red železne krone 3. reda in viteški naslov. Papež Gregor XVI. mu je za podpiranje pravic krščanskega prebivalstva v Jeruzalemu dal naslov *dignitarius terrae sanctae*.

Egipt je postajal vse bolj zanimiv tudi za avstrijsko zunanjo trgovino. Pri tem je imelo najpomembnejšo vlogo tržaško pristanišče in paroplovna družba avstrijskega Lloyda, ki je bila ustanovljena leta 1836.

Konzul Lavrin je bil v rednih pisnih stikih s knezom Mettemichom na Dunaju, pošto pa je običajno pošiljal prek avstrijskega konzula v Atenah, Antona Prokesch-Ostena. Na konzulatu v Aleksandriji sta bila leta 1838 skupaj z Lavrinom še dva uradnika s slovenskima priimkoma: Peter Babič in Vincenc Stiglich (Stiglich).

Po neuspehih v vojni z Egipčani je turški sultan poklical k sebi stotnika Helmuta von Moltkeja (kasnejšega feldmaršala) in več drugih pruskih oficirjev, da bi pripravili turško armado za nov napad na Egipčane. A tudi to ni pomagalo. V bitki pri Nizipu v jugovzhodni Turčiji (24. junija 1839) so turške čete doživele nov poraz. Julija istega leta so evropske sile Avstrija, Prusija, Anglija in Rusija poslale egipčanskemu podkralju Mehmedu Aliju ultimatum, zatem pa se je angleška vojska izkrcala v Siriji in prisilila Egipčane k umiku. Vmes so potekali zakulisni diplomatski manevri med Avstrijo, Prusijo in Anglijo na eni, ter Francijo na drugi strani. Končno je 1840. leta Egipt postal samostojen.



Sl. 1

Upodobitev v notranjosti sarkofaga, ki ga je Lavrin odkril leta 1849 v Sakari (Sitzungsberichte ... 1853, pril. 4).

Te dogodke omenjamo nekoliko obširneje zato, da bi orisali precej kaotične razmere, v katerih je moral delati Lavrin med svojim bivanjem v Egiptu. Interesi posameznih strani so bili zelo različni in ni čudno, da se je Lavrin zameril egipčanski vladi, ki je zahtevala njegov odstop. Družino je pustil v Aleksandriji, sam pa odpotoval v Trst, kjer je njegovo dotedanje delo preverila in ocenila posebna preiskovalna komisija. Največ časa pa je ostal na Dunaju in tam spoznal številne pomembne osebnosti. Žadeve so se polagoma umirile in razčistile in Lavrin se je po 315 dneh odsotnosti vrnil v Egipt.

Že od svojega prvega srečanja z Egiptom se je Lavrin zanimal za egipčanske starine. Dobro je poznal angleškega konzula Patricka Campbella in njegovega namestnika Sloaneja, ki sta podpirala arheološka izkopavanja in raziskovanje piramid. Tako je bil Sloane v tesnih stikih z Italijanom T. B. Caviglijo, ki je raziskoval notranjost Velike piramide v Gizi leta 1817. Slednji je na začetku tudi nadziral angleška izkopavanja v Gizi leta 1837, nato pa je vodstvo arheoloških del prevzel polkovnik Howard Vyse. V svoji knjigi *Operations, carried on at the pyramids of Gizeh in 1837* (London 1840, Vol. 1–2) je Vyse večkrat omenil tudi Lavrina. Tako je npr. 6. februarja 1837 zabeležil, da je našel konzula Campbella „v hiši g. Lavrina, avstrijskega

generalnega konzula in mu poročal o poteku del v Gizi“ (1., str. 148). Omenil je tudi, da je 14. aprila 1837 Lavrin prišel na ogled angleških odkritij v notranjosti piramid, nato pa se zvečer vrnil v Kairo (1., str. 228).

V svoji vili v Aleksandriji je imel Lavrin pomembno zbirko staroegipčanskih spomenikov, od katerih je nekatere sam odkril. Tako je npr. blizu vile izkopal granitni blok z grškim napisom *Dioskourides tomoi* (Dioskurovi kosi). To je po njegovem mnenju dokazovalo, da vila z vrtom vred stoji na razvalinah znamenite aleksandrijske knjižnice.

Novice so leta 1845 poročale tudi o njegovi najdbi staroegipčanskega sarkofaga: „On je prišel tudi po Egiptu gori blizu Nubije, kjer je v nekem kamnolomu blizu mesta Siene neko čez 3000 let staro skrinjo (trugo) za mrliča (sarkofag) s pokrovom vred, pa še ne popolnoma izdelanim, našel. To zagledavši ga misel obide dati pokrov dodelati in cel sarkofag iz najtrdnjega rdečega granita ali sienita, ki se ga v Evropi zelo malo vidi, za svoje drage stroške v svojo rojstno deželo in kraj poslati, da bi vanj, kadar bi ga sreča na njegov dom pripeljala, iz velike hvaležnosti kosti svojih ranjkih staršev dal spraviti in shraniti“ (str. 108). V omenjenem članku je zapisano tudi, da so bile kosti Lavrinovih staršev položene v sarkofag 20. junija 1845. Pri maši v vipavski cerkvi je bil tudi Lavrin, ki je tri dni prej dopotoval z Dunaja, ter veliko domačinov iz Vipave in okolice.

Poročilo v *Novicah* je nekoliko nejasno, ker govori o enem samem staroegipčan-

skem sarkofagu. Vemo pa, da na vipavskem pokopališču stojita dva takšna sarkofaga. Postavljena sta na mestu, kjer je danes grobnica rodbine Hrovatin, ob jugovzhodnem pokopališkem zidu. Nad sarkofagoma sta bili vzdani kamniti plošči za napisoma. Izvirni plošči sta zdaj shranjeni na podstrašju Hrovatinove hiše v Vipavi. Na prvi, iz belega marmorja, je zgoraj v pravilnem peterokotnem okviru naslikan Lavrinov grb, v katerem sta na levi dve prekržani lovorovi vejici, na desni tri egipčanske sfinge, spodaj pa trak z latinskimi napisom *Non nisi moriens mutor* (Le mrtev se spremenim). Pod grbom je napis, ki v latinščini sporoča, da je ploščo dal postaviti vitez Anton Lavrin, cesarski svetnik in generalni konzul v Egiptu, svojemu pokojnemu očetu Jerneju in materi Jožefi, leta 1844.

Na drugi plošči, katere površina je že precej potemnela, je pod vklesano cesarsko krono napis, da Lavrinovi starši počivajo od 20. marca 1846 v sarkofagih, ki so jih užaloščeni potomci dali pripeljati iz Egipta. Glede na dopis v *Novicah* bi lahko sklepali, da so v Vipavo najprej pripeljali le en sarkofag, nato pa v drugi polovici leta 1845 ali v začetku 1846 še drugega. Skupina arheologov in konzervatorjev iz Narodnega muzeja v Ljubljani in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Nove Gorice je 14. oktobra 1987 odpela oba sarkofaga, pri čemer se je pokazalo, da so bile v prvem kosti staršev, v drugem pa svinčena krsta z mladoletnim Lavrinovim sinom, ki je umrl v Aleksandriji. Sarkofaga so

najverjetneje pripeljali z ladjo iz Aleksandrije v šrst, nato pa z vozovi do Vipave. Račun za prevoz sarkofagov je menda še pred leti hranil eden od Hrovatinovih sorodnikov v Zagrebu.

Oba sarkofaga sta izdelana iz enakega sivordečega zrnatega asuanskega granita, podobna pa sta si tudi po merah (dolžina približno 215 cm, višina 1 m, širina 80 cm), po obliki in okrasu. Na straneh obeh pogrebnih skrinj je prikazano stilizirano pročelje staroegipčanske hiše, pri čemer pokončni plitvi žlebiči ponazarjajo vrata, vodoravne pravokotne jamice pa okna. Tudi pokrov je zaobljen kot streha hiše. Ohranjeni napis na prvem sarkofagu sporoča ime pokojnika: „Raver, kraljevi prijatelj“. V Gizi je več grobov, ki nosijo to ime; neki Raver je bil visok dvorni uradnik. Na drugem sarkofagu je moč razbrati ime Iunmin. Po mnenju egiptologinje dr. Bernarde Perc sodita sarkofaga v sredino ali v drugo polovico 3. tisočletja pr.n.št., torej v čas stare egipčanske države. Najdena sta bila v Gizi ali Sakari. Dve veliki granitni krsti iz iste grobnice sta v muzeju na Dunaju.

V sarkofagih so bile po tedanjem običaju lesene krste, v katerih so ležala trupla umrlih. (O eni takšnih krst z mumijo bomo spregovorili nekoliko pozneje.)

Na svetu je znanih le kakih deset podobnih sarkofagov in prav vipavska primerka sta najslabše ohranjena, ker nista zavarovana pred vremenskimi vplivi. Gre za edinstvena spomenika v Sloveniji in Jugoslaviji, zato je nerazumljivo, da doslej še nista bila primerno zaščitena. Za njuno ohranitev *in situ* se je dolga leta zavzemala egiptologinja Bernarda Perc. Arheolog Davorin Vuga je leta 1978 predlagal, da bi sarkofaga prenesli v Narodni muzej, na pokopališču v Vipavi pa bi namestili odlitke obeh sarkofagov. Žal se doslej pri službi spomeniškega varstva kljub opozorilom še ni nič premaknilo.

Leta 1843 je Lavrin pisno obvestil deželni muzej v Ljubljani, da pošilja v domovino del svoje egipčanske zbirke, „da bi se rojaki seznanili z daljnimi ljudstvi“. Predmeti (etnološki!) so bili odposlani z avstrijsko ladjo Marianna iz Aleksandrije v Trst, njihov seznam pa objavljen v *Illyrisches Blatt* 1844, na

strani 24. To je bila ena najstarejših neevropskih zbirk v Kranjskem deželnem muzeju (starejša je bila le Baragova indijanska zbirka iz leta 1836). V zahvalo je bil Lavrin leta 1844 izbran za častnega člana Muzejskega društva za Kranjsko.

Druga pomembna Lavrinova pošiljka je prispela leta 1846. To je bila lesena poslikana krsta z mumijo svečenika Šahsahtaja. Krsta je dolga 191 cm in široka 51 cm, narejena pa iz sikomorovega lesa. Poslikana je s podobami bogov pri sprejemu duše umrlega v svoje kraljestvo in drugimi prizori. Na pokrovu je v glavnih obrisih naslikan pokojnikov obraz. Njegovo balzamirano truplo je tesno povito z lanenimi trakovi, ki so okrašeni s paličicami in jagodami iz steklenine. Glede na te okraske sklepajo, da je mumija iz poznega obdobja staroegipčanske kulture, ko je deželi vladala dinastija Ptolomejev (323–30 pr.n.št.).

Hieroglifske napise z imeni različnih božanstev in svetišč je prvi razrešil že Ljubljančan Albert Kosmač, ki je bil zaposlen kot skriptor graške univerzitetne knjižnice, a je zgodaj umrl – 1872 – v starosti 26 let. Njegov nemški prevod hieroglifov je bil natisnjen šele 20 let po njegovi smrti v reviji *Argo* (1892, str. 53–58).

O mumiji so na kratko poročale tudi *Novice* leta 1846. Lavrin naj bi jo bil našel „pri Memnovem stebru v Egiptu . . .“ (v Tebah), pripadala pa naj bi bila „nekemu imenitnemu zvezdogledu in učeniku kmetijstva“ (str. 160).

Obširnejša članka o mumiji in balzamiranju pa sta bila objavljena v *Illyrisches Blatt* (1847, str. 228 in 236).

Dr. Bernarda Perc je domnevala, da je v Narodnem in Etnografskem muzeju v Ljubljani kakih 200 arheoloških in prirodoslovnih predmetov iz Lavrinove zbirke. Kaže, da je ta številka previsoka, saj so drobno grobno plastiko in keramiko, ki je bila pripisana Lavrinu, prinesli drugi zbiralci, npr. avstrijski konzul v Aleksandriji C. Vetter ob koncu 19. stoletja. Tudi koptske tkanine (52 kosov) so prišle v Narodni muzej iz drugih rok. V *Slovenцу* 1890 (štev. 82, str. 3) je zapisano, da je vzorce teh tkanin prinesel znani arheolog dr. Bock iz Zgornjega Egipta. Kasneje je bilo



Sl. 2

Sfinga na pomolu dvorca v Miramaru pri Trstu

ugotovljeno, da je tkanine sicer res izkopal dr. Franz Bock, vendar jih je ljubljanski muzej leta 1890 odkupil od slikarja Karla Blumauerja iz Linza (gl. Darinka Zelinka, *Koptske tkanine, Situla 6*, Ljubljana 1963, str. 7).

Lavrin je poslal v Ljubljano tudi nekatere nagačene živali (*Novice* 1846 na strani 160 omenjajo kot senzacijo njegovo pošiljko egipčanskega krokodila). Manj pa je znano, da je bila že med prvimi podarjenimi predmeti iz leta 1843 vrsta etnoloških eksponatov z območja Zgornjega Nila: orožje črnškega poglavarja in njegovega služabnika, ženski nakit in nekateri drugi uporabni predmeti (podrobneje opisani v seznamu pridobitev Deželnega muzeja, *Illyrisches Blatt* 1844, str. 24). Ob tem se zastavlja zanimivo vprašanje, če je Lavrin morda vplival tudi na zbirateljsko delo misijonarja Ignacija Knobleharja, s katerim je bil v stiku med svojim službovanjem v Egiptu. Knoblehar je namreč leta 1850 pripeljal s seboj v Ljubljano zelo dragoceno etnološko zbirko iz Sudana, v poznejših letih pa je Deželni muzej dobival tudi njegove zoološke in botanične pošiljke.

Kljub raznovrstnosti Lavrinovega zbirateljskega zanimanja pa je njegova ljubezen veljala v prvi vrsti staroegipčanskim spomenikom. Težko je reči, kako obsežna je bila njegova arheološka zbirka, ker se je kasneje precej eksponatov porazgubilo; tako je bila npr. med angleškim bombardiranjem Aleksandrije leta 1882 zažgana in porušena tudi Lavrinova vila. Po svojem dokončnem odhodu iz Egipta, leta

1849, je Lavrin velik del zbirke prodal nadvojvodi Maksimilijanu za opremo dvorca Miramar pri Trstu (prim. Reinisch, *Die ägyptischen Denkmäler in Miramar*, Wien 1865). Po nesrečni Maksimilijanovi smrti v Mehiki so bili predmeti prepeljani v Umetnostno-zgodovinski muzej na Dunaju in pridruženi tistim, ki jih je Lavrin že prej poklonil muzeju (npr. leta 1837 in 1853).

Na pomolu v Miramaru je ostala le še Lavrinova egipčanska sfiga iz rdečega granita (sienita). V dolžino meri 144 cm, v širino 44 cm in v višino 69--70 cm. V cementirani podstavek iz 19. stoletja je na čelni strani vzdian relief staroegipčanskega sončnega diska z dvema kačama. Nad reliefom in pod njim sta izpisani grški besedi ΠΑΡΕΛΘΩΝ-ΜΕΛΛΩΝ Glava z delom tilnika in hrbta je bila odlomljena, morda med kakšnim močnim neurjem, pa tudi secer je morska vlaga vidno načela kamnito površino sfinge. Glede na značilnosti izdelave datira skulptura v ptolomejsko obdobje, najbrž v 2. stoletje pr.n.št. (gl. Claudia Dolzani, *La sfiga egiziana del castello di Miramar*, *Universita degli studi di Trieste, Istituto di storia dell' arte antica e moderna*, N. 14, Trieste 1962).

Dokaz Lavrinovega strokovnega poglobljanja v egiptološka vprašanja sta dve poročili, ki ju je poslal dunajski akademiji znanosti. V Lavrinovem imenu ju je na akademjskih sestankih 14. marca 1849 in 30. januarja 1850 prebral njegov prijatelj, ministrski svetnik Joseph Arneht, nato pa sta bili natisnjeni v *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Classe*, Wien 1849 (str. 248–254), 1850 (str. 74–77). Prvo poročilo ima naslov *Entdeckung von 3 merkwürdigen ägyptischen Sarkophagen*, drugo pa *Über die unlängst in der Nekropolis von Memphis ausgegraben angeblichen Apis-Mumien*.

V prvem poročilu je Lavrin opisal svoje potovanje iz Kaira v Memphis in nazaj, ki ga je opravil med 20. in 23. januarjem 1849. Poročilo je napisal že naslednji dan. Iz njega izvemo, da je prvo noč, s sobote na nedeljo, prespal v Sahari, vasi na robu puščave. V nedeljo zjutraj se je odpravil na ogled dveh lokalitet, kjer je že pred dvema letoma dal izkopavati. Najeti beduini so ga po vrvi spustili v dva jaška, globoka 25 in 29 metrov. Na dnu prvega je našel podzemsko grobnico z dvema sarkofagoma iz sienitskega granita, ki sta bila tako umetelno izdelana, da se jima ni mogel načuditi. Pokrova so ruparji mumij že dvignili in zrušili na stran ter izpraznili notranjost grobov. Sarkofaga sta bila zunaj in znotraj na gosto popisana s hieroglifi.

Drugi jašek je bil podoben prvemu, le da je imel na obeh straneh podzem-

skega hodnika napravljene grobnice, v katerih so nekoč v marmornatih krstah ležale mumije. Ob Lavrinovem obisku so bili ostanki mumij raztreseni po tleh, pomešani z ruševinami in peskom. Tam je našel sarkofag iz najtršega granita, ki je bil z zunanje in notranje strani okrašen z reliefi in napisi, in je po lepoti presegal prva dva. Po natančnem opisu sarkofagov je Lavrin omenil še, da se je četrtega dne, kljub deževnemu in vetrovnemu vremenu, vrnil v Kairo. Potoval je skozi vas Metrahene, kjer so ponovno pritegnile njegovo pozornost zanimive ruševine starega svetišča, tako kot enajst let prej, ko je bil prvič v teh krajih. V poročilu je na kratko opisal ruševine in priporočil njihovo izkopavanje. Razmišljal je, da bi se celo sam lotil takšnega dela, če mu bodo to dopuščale službene dolžnosti.

Iz omenjenega poročila si je mogoče ustvariti predstavo o načinu Lavrinovega raziskovalnega dela in o njegovih ambicioznih načrtih, ki pa jih žal ni mogel uresničiti. Drugo objavljeno poročilo (iz leta 1850) pa razkriva, da je tudi stalno spremljal tržišče z egipčanskimi starinami in tam občasno kupoval. Opisal je namreč, kako je 21. januarja 1846 odšel v vas Abusir v bližini piramid, kjer so ga že pričakovali domačini, da bi mu pokazali svojo najdbo – podzemsko grobnico – in napravili čimboljšo kupčijo. Lavrin je več ur pazljivo preiskoval lokacijo in opazil okrašen okvir vrat (dva pilastra in arhitrav), ki so ga nekaj dni kasneje beduini odlomili in ga popolnoma ohranjenega pripeljali v Kairo. Lavrin ga je odkupil in ga skupaj s tremi mumijami, ki so jih našli v isti grobnici, poslal cesarski zbirki starin na Dunaju. Svojemu poročilu je dodal risbo hieroglifov z vratnega okvira, ki jo je napravil 31. januarja 1846 v Kairu, ter svoj prevod napisal. V zvezi z dunajsko zbirko ga na kratko omenja tudi E. von Bergmann (*Recueil de travaux*, VI., 1885).

Tudi najlepšega od treh sarkofagov, ki jih je odkril v Sakari leta 1849, je Lavrin očitno namenil za cesarsko zbirko, vendar je moral prej zapustiti Egipt. Načrt je tako uresničil Lavrinov naslednik, generalni konzul Christian Wilhelm Huber, ki je poskrbel za prevoz težkega tovora iz Memfisa v Aleksandrijo. Z vojno ladjo Dromedar je sarkofag

4. novembra 1852 prispel v Trst in bil nato odpremljen na Dunaj. O njem je obširno poročal Joseph Arneht na akademjski seji 26. januarja 1853 (*Über den in der ersten Hälfte Jänners d. J. zu Wien angekommenen ägyptischen Sarkophag*, *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Classe*, Wien 1853, str. 99–109, z devetimi slikovnimi prilogami).

Lavrin si je s svojim egiptološkim delom že v času življenja pridobil mednarodno priznanje. Bil je član Inštituta za arheološko dopisništvo v Rimu in Naravoslovno-zgodovinskega društva v Atenah. Za svoje pošiljke egipčanskih starin je z Dunaja prejel več daril, med njimi leta 1845 briljanten prstan. Omenili smo tudi že njegovo članstvo v kranjskem Muzejskem društvu.

Kot Slovenec ima Lavrin tudi pomembno mesto v zgodovini naše diplomacije (glej Rudi Čačinovič, *Slovenci v diplomaciji, Slovenski koledar* 1985, str. 61–62). V dunajskem arhivu je shranjen njegov opis političnih dogodkov z naslovom *Egipt v letu 1844*. Več bi o njegovem konzularnem delu razkril študij njegove personalne mape v dunajskem Državnem arhivu, njegove korespondence ter memoarske in druge literature. Tako npr. Lavrina omenja grof Anton von Prokesch-Osten v knjigi *Mehmed-Ali, Vize-König von Aegypten, Aus meinem Tagebuche 1826–1841* Wien 1877). Kot piše znani nemški raziskovalec in zoolog Alfred Edmund Brehm (*Reiseskizzen aus Nord-Ost-Afrika* 1. del, Jena 1855), mu je po prihodu v Aleksandrijo leta 1847 prav Lavrin priskrbel potrebne dokumente za pot proti Sudanu.

Smrt egipčanskega podkralja Mehmeda Alija (1849) je pomenila konec zlatega obdobja egipčanske moči, hkrati pa tudi leto Lavrinovega odpoklica iz Egipta. Za slovo je tedaj prejel še dve visoki turški odlikovanji. Vzroki njegovega nenadnega odhoda še niso pojasnjeni. Ker je bil naslednje leto poslan z Dunaja v Bukarešto, pa lahko domnevamo, da so bili prav njegovi dobri odnosi s turško vlado med odločilnimi razlogi za novo imenovanje. Rusija se je tedaj vse bolj očitno pripravljala, da bi Turčiji iztrgala kneževino Moldavijo in Vlaško, ki sta že dobili avtonomijo.

In memoriam Srečko Brodar (1893–1987)

To je leta 1853 pripeljalo do ruske zasedbe donavskih kneževin in do turške vojne napovedi Rusiji, naslednje leto pa do krimske vojne. Avstrija je v tem sporu najprej poskušala posredovati, nato pa se je odkrito postavila na turško stran. Lavrin je bil ob začetku krimske vojne (1854) pri svojih 65 letih poslan nazaj na Dunaj, kjer je opravljal delo ministrskega svetnika vse do upokojitve (1858). Nato se je preselil v Milano, kjer sta živela njegova brata. Umril je 12. junija 1869 v Milanu in bil tam tudi pokopan, tako kot oba bližnja sorodnika. Zapustil je vdovo Penelopo Beneducci s tremi otroki (sinom in dvema hčerkama), ki so se mu rodili sorazmerno pozno, med leti 1843 in 1850.

Vse Lavrinovo življenje in delo je bilo tesno povezano z Egiptom, zato je nekaj simbolike tudi v tem, da je umrl v letu otvoritve Sueškega prekopa, v dobi pospešene modernizacije Egipta, pa tudi njegove naraščajoče odvisnosti od Evrope. Dostojnega naslednika pa je med rojaki dobil z Jožefom Šveglom, ki se je v 60. letih poglobljajl v egiptologijo med službovanjem na avstrijskem konzulatu v Aleksandriji pod vodstvom konzula in orientalista Alfreda von Kremerja.

O Lavrinovem razgibanem in duhovno bogatem življenju smo Slovenci doslej vedeli le malo. O njem je zbrala največ podatkov pokojna dr. Bernarda Perc in jih objavila v 9. snopiču *Primorskega slovenskega biografskega leksikona* (Gorica 1983, 251–252). Tudi pričujoče besedilo se delno naslanja na njene ugotovitve. Pomembno je tudi, da o Lavrinu pripravlja disertacijo Gottfried Hamernik iz Celovca. Hamernik je leta 1978 predaval o Lavrinu na mednarodnem simpoziju Problemi starega Egipta v Ljubljani in Zagrebu (rezime je objavljen v *Orientalistiki* 2, september 1978, str. 45–47).

Zmago Šmitek

V vrstah slovenskih arheologov je nova zvez, vemo, da neizogibna, usojeno pričakovana, v krog vsakega življenja vpeta, pa vendar tudi tokrat, tako kot vsakič in bo vedno kruta, dokončna, navidezno brez svetlobe onkraj, mračna in brez dna.

Vemo, da je tudi v brstju te pomladi že zapisano tudi slovo. Kako izmeriti v tem hipu profesorja Srečka Brodarja popotovanje skozi odmerjeni mu čas, njegovo veliko in plodno delo, njegov človeški lik, njegov prispevek k arheologiji in slovenski znanosti, njegovo neutrudno povezanost s predmetom, ki mu je posvetil velik, večji del devetih desetletij, ki mu jih je bilo dano živeti?

Kako drugače kot z bežno, a hvaležno krettno zaobjeti tisto, kar ga je zares in za vedno zapisalo v nas, v našo vedo, v slovensko znanost in kulturo obče, s čimer je pred šestdesetimi leti smelo prestopil domači prag v Evropo, v svet, se uveljavil in zaslovel in hkrati z njim tudi naša in njegova domovina.

Leta 1928, na prvi avgustovski dan, je na poti z vrha Olševe v dolino stopil po vođo v Potočko zijalko, da bi potešil žejo žejni sopotnici, in našel – ne rume-no zlato, o katerem govore ljudske pripovedi, da je ujetu v jami pod vrhom Olševe, našel je nov smoter, novo pot zase in nova spoznanja za vedo, ki ji je na Slovenskem pognal korenine in ki se ji je tisti dan s srcem in dušo zapisal.

Sam pravi: „Nenavadno koščico, ki je v svetlobi utripajočih karbidovk nisem mogel pripisati niti jamskemu medvedu niti svizcu niti kaki drugi znani živali, sem skrbno zavil v papir. Nanjo sem se spomnil šele opoldne, ko smo pred jamo južinali. Vzel sem jo v roke in jo opral. Tisti trenutek, ko sem jo vzel iz umazane vode in se je zalesketala v svetlem soncu, sem stopil na pot odkritja, ki je pretreslo vso Evropo.“

Še tisto leto je Srečko Brodar v jami tudi prvič zakopal, ob znanstveni rado-vednosti tudi z zavestjo, da onemogoči nestrokovno kopanje in pohlepno zlorabništvo tujca in tako ohrani bogato fosilno gradivo in človekova orodja domači muzejski ustanovi. V osmih letih, tja do leta 1935, je jamo raziskal. Sodobno, čeprav s skromnimi sredstvi in pripomočki, samoučno, pa zato nič manj strokovno in natančno, kar je

zmogel le z bogatim znanjem oboroženi in široko razgledani naravoslovec, ki je naključje vedel in znal presnovati in pregnesti v epohalno odkritje.

Odmev Potočke zijalke je bil v znanstvenem svetu izreden, profesor Srečko Brodar mu je znal dodajati ognja s svojimi študijami in razmišljanji, brž je, kot olševien, bila zapisana v kronologijo mlajšega paleolitika.

Danes sicer vemo, da zamisel o samostojnem olševienu takrat ni bila na mestu in da gre v Potočki zijalki za kulturne ostaline aurignaciena, pa vendar ostaja ta naša zijalka mejnik; mejnik, ki je pomemben v enaki meri za razvoj naše domače, slovenske znanstvene misli o tem davnem obdobju človekove zgodovine. Bila je to prva mlajša paleolitska postaja, odkrita pri nas, odkrita povrhu še na izredni nadmorski višini 1700 metrov, na robu takrat poledenalega ozemlja.

Bila je prva v nizu!

S sinom Mitjem sta, zavedajoč se „številnih nerešenih problemov, v katere se vključuje Potočka zijalka in še bolj vseh, ki jih sama načinja“, to veliko Brodarjevo odkritje monografsko objavila, komajda bi rekli nekateri, pred štirimi leti. Toda, prav ta časovni odmik nam profesorja Srečka Brodarja pokaže kot vztrajnega in nikoli povsem zadovoljnega iskalca in raziskovalca, vrtajočega v čas, povsem drugačen od našega, v čas, ki mu komajda lahko merimo utrip z našo, točasno mislijo in mu sledimo še težje z logiko dvajsetega stoletja.

S Potočko zijalko je Srečko Brodar zaoral ledino v raziskovanju slovenskega paleolitika, začel je proces, ki mu je napolnil jadra po osvoboditvi, ko je kot univerzitetni učitelj smel in mogel ves svoj čas odmerjati kvartarologiji in paleolitiku. Prvi zijalki je dodajal nova in nova kamenodobna najdišča, še v času, ko je bil profesor v Celju jamo Špehovko, Mornovo zijalko, Jamo pod Herkovimi pečmi, Njivice, Kostanjevico na Krki, Ajdovsko jamo, pa Hetalov in Županov spodmol, Parsko golobino, Jamo v Lozi, Ovčjo jamo, Črni kal . . . po vojni.

Napolnil je arheološko karto Slovenije s paleolitskimi postajami in pokazal ter dokazal, da je bil ta vzhodnoalpski

ONKRAJ AR Etruščani – Sluveni?

svet, drugačnim mnenjem navkljub, živa kamenodobna soseska.

Raziskovalec je bil hkrati tudi več učitelj, umirjen predavatelj, nekoliko skrivnosten v cigaretnem dimu, ki ga je ovijal že v rani, za študente, njegove slušateljše kar prerani uri, nekoliko skrivnosten tudi po snovi, ki jo je novim in novim generacijam podajal. Nazoren in očetovsko naklonjen, blag in hkrati dovolj strog, resen in odmerjeno hudomušen. Ostal nam bo v spominu kot pokončen mož, prodornega, zbranega, poduhovljenega pogleda, premišljenih kretenj, kot človek, ki je vedel, kam in kaj hoče.

Pravili so, da vztrajno išče človeka, da mu pri tem sreča obrača hrbet, vendar danes vemo iz vsega, kar nam je povedal ali je zapisal, da je (!) našel, kar je iskal, sicer ne človekove materialne stvarine, našel ga je v vsakem kremenastem odbitku in orodju, v vsakem dletu, šili ali osti, v šivanki in v vsakem kurišču v jamskih sedimentih, razbral ga je v naloženih plasteh, v piščali, narejeni iz čeljusti jamskega medveda. Povsod ga je našel, odkril njegovo dušo, njegovo misel, njegovo delo, ki ga je osmišljalo takrat, tako, kot bi moralo osmišljati nas, njegove potomce.

Poistovetili smo ga, profesorja Brodarja, s Potočko zijalko, še več, kar z našim paleolitikom, z našo arheologijo. Pa saj je vendar bil in bo ostal eden njenih stebrov in tvorcev, ustanovitelj slovenske kvartarologije, stolice za njen študij na naši univerzi, bil urednik Arheološkega vestnika, vodja sekcije za arheologijo na naši Akademiji znanosti in umetnosti, od začetka član Slovenskega arheološkega društva in njegov prvi predsednik v času, ko je znotraj Arheološkega društva Jugoslavije, kateremu je bil prav tako med botri, prerاسlo v samostojno sekcijo.

Dandanašnji, ko tudi v arheologijo vdira stremušstvo in želja po hitrem uspehu, ko je bolj razdrobljena kot smotno povezana, ko ji tudi časi niso najbolj naklonjeni, se zdi, da bi kazalo, poglobiti se v misel in žitje pokojnega profesorja, si privzeti nekaj njegove volje in vztrajnosti, skromnosti, ki je niso načeli ne akademski naslovi in ne častna priznanja ter zaslužene nagrade, prevzeti nekaj njegove vere, da je naše delo,

čeprav za nekatere zapravljajsko, plemenito delo.

Slovenski in jugoslovanski arheologi se od vas, profesor Srečko Brodar, poslavljamo z globokim spoštovanjem in s toplo zahvalo. Mirno počivajte v slovenski grudi, ki ste jo obilo pregnetli v svojih rokah in iskali v njej odgovore na neizmeren niz vprašanj o naših koreninah, iskali smisel bivanja na tem nemirnem, protislovnem, pa vendar lepem planetu.

Drago Svoljšak

Srečko Brodar se je rodil 6. maja leta 1893 v Ljubljani, kjer je maturiral na klasični gimnaziji (1911). Na Dunaju je študiral naravoslovje, diplomiral v Zagrebu in leta 1939 promoviral v Ljubljani za doktorja geoloških in paleontoloških znanosti. Vojak v prvi svetovni vojni, ranjen v peti ofenzivi na Doberdobo. Po vojni je bil najprej profesor suplent v Ljubljani na Poljanski gimnaziji, leta 1920 je opravil profesorski izpit v Zagrebu in se zaposlil v Celju. Leta 1928 je odkril Potočko zijalko. V Ljubljano se je vrnil leta 1939 na gimnazijo za Bežigradom. Leta 1946 je postal izredni, leta 1951 pa redni profesor za prazgodovino človeka, kvartarologijo in paleolitik na ljubljanski univerzi, kjer je ustanovil katedro za kvartarologijo. Upokojen je bil leta 1964. Slovenska akademija znanosti in umetnosti ga je leta 1949 izvolila za dopisnega, leta 1953 pa za rednega člana. Bil je upravnik Inštituta za raziskovanje Krasa v Postojni, vodja prazgodovinske sekcije Inštituta za geologijo SAZU in sekcije za arheologijo SAZU, dekan Prirodoslovno matematične fakultete (1950–1952), urednik „Acta carsologica“ in „Arheološkega vestnika“. Častni doktor ljubljanske univerze (1969) in njen zaslužni profesor (1979), dopisni član JAZU (1974). Dobitnik Prešernove nagrade (1949 in 1960), Kidričeve nagrade za življenjsko delo (1974) in nagrade AVNOJ (1974). Odlikovani z redom zaslug za narod z zlato zvezdo. Pisatelj s psevdonimom Felicijan. Umrli je v Ljubljani, 27. aprila 1987. leta. Viri: F. Osole, Akademik prof. dr. Srečko Brodar, sedemdesetletnik, Arheološki vestnik 13–14, 1962–1963 z bibliografijo (V. Pohar), 7–18; P. Likar, Srečko Brodar – potnik skozi čas, Slovenski znanstveniki 1, 1979; S. Brodar, M. Brodar, Potočka zijalka – visoka alpska postaja aurignacijskih lovcev, Dela I. razreda SAZU 24, 1983.

Ob knjigi Antona Berlota in Ivana Rebca: So bili Etruščani Slovani? Branje etruščanskih napisov na slovanski jezikovni podlati. Koper, Založba Lipa, 1984 (Glej Književne liste 8. XI. 1984, str. 10).

Skrivnostne strani zgodovine so človeka vedno vznemirjale. Včasih, ko metode še niso bile tako izdelane, kot so danes, je na začetku vsakega razvoja odpiral mitos svoj čarobni svet in zgodovina se je izgubljala nazaj v temnem ali pa tudi svetlem prostoru sage. V starem Orientu je nastajala zgodba o Gilgamešu in njegovih podvigih, v Izraelu zgodba o stvarjenju sveta, o Noetu in očakih rodu. V Grčiji je zaživela zgodba o Troji, v Rimu o Eneju i o Romulu, pri starih Germanih npr. mitološka saga Voluspa o postanku sveta, pri Slovanih pa podobni miti, kot jih je v Sloveniji zapisal šele Janez Trdina – Odkod nam zemlja, Odkod človek (Zbrani spisi IV, Ljubljana 1952, str. 162 in opomba J. Logarja str. 376–377).

Ko je postala Evropa krščanska, je zgodovina še v 18. stoletju iskala poreklo evropskih narodov v prvi Mozesovi knjigi in je pričevala poselitev kontinenta z Jafetovimi sinovi. Kolikor bolj avtohtono in kolikor bolj staro je bilo neko ljudstvo, toliko imenitnejše je bilo. Valentin Vodnik je v Iliriji oživljeni ponosno izjavil: „Od prvega tukaj stanuje moj rod, če ve kdo za drugga, naj reče, odkod!“ Prešeren je to potem res povedal: Karantanija, Samo, ne pa cesar Avgust ne Metulum – to dvoje spada v zgodovino dežele, ne pa v zgodovino naroda.

Želja po avtohtonosti in prastarosti pa se ne poleže. Iz takih zelo rodoljubnih in dobronamernih teženj je nastala tudi knjiga I. Rebca in A. Berlota o Etruščanih. Prizadevna avtorja skušata dokazati, da je bila tudi Italija nekoč v predrimskih časih deloma slovanska dežela, da je poreklo južnih Slovanov in še posebej Slovencev z one strani Karpatov historiografska konstrukcija in da je celo etruščanski jezik, ta osamelec v latinskem morju antične Italije, slovanski. Rebec podaja (str. 1–113) zgodovinsko in kulturološko podobo Etruščancev, njihove stike z Rimom ter njihov vpliv na Venete in Ilire preko Soče na vzhod v naše pokrajine. Berlot

HEOLOGIJE

pa (str. 115–224) razpravlja o etruščanskem jeziku in dešifrira etruščanske, pa tudi nekatere venetske in keltske tekste kot slovanske, da, skorajda prasllovanske.

Razprava I. Rebca vsebuje nekaj točnih podatkov, pa tudi nekaj manj točnih in nekaj docela samovoljnih ter zmotnih trditev. Potek italške zgodovine v II. in I. tisočletju pr.n.š. nam zadaja prav gotovo vrsto vprašanj in neznank, če pa ga podajamo še nekoliko bolj ležemo, se meglenost poveča. V Rebčevi razpravi je takih zadev kar veliko. Podatki Tita Livija (ok. 59 pr.n.š. – 17 n.š.) in njegovega sodobnika Dionizija Halikarnaškega so v veliki meri konstrukcija, Livijev tekst, pisan za široko javnost in s stališča nacionalnega ponosa o slavni rimski preteklosti, ne brez primesi pesimizma spričo krize v Cezarjevem in Oktavijanovem času, delo Dionizija Halikarnaškega pa zelo učena razprava, pisana v izročilu helenistične zgodovinske znanosti, toda brez možnosti kontrole virov, s katerimi bi znanstvenik v tistem času niti ne vedel kaj početi. Zato mora imeti prvo besedo za italško zgodovino v tem času arheologija. To moramo upoštevati.

Morda bo naša slika nekoliko konservativna, predvsem pa poenostavljena, toda spričo poldokazanih in nedokazanih trditev bi se je hoteli še držati: V II. tisočletju razkriva arheologija od Pada do Sicilije na gradiščih in v višjih conah Italije, ne pa toliko v nižinah ob rekah in seveda ne visoko v hribih tako imenovano „apeninsko civilizacijo“. Zanj je značilna določena keramika, uporaba bronastih bodal, skeletno pokopavanje mrtvecev. Jezika ljudi in plemenskih imen ne poznamo, upravičeno pa mislimo, da gre za mediteranska, predindoevropska ljudstva. V 12. stoletju pride do odločilnih sprememb: Na Balkan, proti Grčiji, v Malo Azijo in skozi Kanaan do Egipta vdirajo ljudstva s severa – Ramzes III. odbije sicer 1184 pr.n.š. ljudstva Puluša (Palestince, tj. Filistejce), Šardana (Sardince?), Šakalša (Sicilce?), Danuna (Danajce, tj. Grke?). Mala Azija pa postane plen teh premikov. Troja zgori (požgano „homersko plast VII a“ so že grški učenjaki datirali v leto 1184 pr.n.š. in hetitska velika država v Mali Aziji razpade približno ob istem času. Dorci zasedejo

grške pokrajine. Iliri se prično formirati na zahodnem Balkanu. Ruše, Doba v Sloveniji pokazeta ljudi, ki svoje mrtve sežigajo, ki poznajo pred letom 1000 pr.n.š. zgrade prve kočice na palatinskem griču v Rimu in za mesto Rim se pričinja zgodovina. Dorci. Iliri, Italiki – vsi govorijo indoevropska narečja. V teh premikih se odtrga iz Male Azije in egejskega področja del neindoevropskih Mediterancev in se severno od Tibere pomeša s prav tako še neindoevropskimi in še skeletnemu pokopu privrženi pradomačini. Tako se počasi formirajo Etruščani. Južno od Tibere pa zaživi indoevropski, latinski Rim.

Ni jasno, koliko Rebec rimske kralje od 8. do 6. stoletja pr.n.š. šteje med zgodovinske osebnosti. Prvi štirje kralji so vsakakor konstrukcija kasnejših kronistov. Nekaj po 600 pr.n.š. pa Etruščani iz mesta Tarquinij preko Tibere zasedejo Rim in tako v njem zavlada družina Tarquinijcev. Mesto dobi obzidje, morda tudi šele zdaj ime „Rumah“, tj. Roma. Okoli 509 pr.n.š. Latini preženejo tujce, sklenejo pogodbo s Kartagani o interesnih sferah, kot to poroča Polibij, zgrade še docela po etruščanskem vzoru novo svetišče na Kapitolu in rimska republika je tu. V 4. stoletju Kelti s severa razvoj začasno zaustavijo, zadajo pa tudi neozdravljive udarce etruščanskim mestom severno od Tibere. Po keltskem umiku se Rim okrepi ter prodira na sever – do keltskega Milana (222 pr.n.š.), do etruščanske Bologne (190 pr.n.š.), do venetskega Ogleja (181 pr.n.š.). Etruščanska sila propade, jezik zamre. Stari prebivalci seveda živijo v romanizirani Toskani in Umbriji dalje – tip debeloglavega, čokatega srednjeitalskega človeka je etruščanski (Horac pravi takim ljudem „zavaljeni Etruščani“), slavni Avgustov sodobnik Mecen pa se je hvalil, da je potomec etruščanske aristokracije.

V petem, četrtem in tretjem stoletju pr.n.š. se etruščanski vpliv resda čuti tudi v kulturi vzhodne severnoitalske nižine, pri Venetih na Soči, v osrednji Sloveniji in celo v Alpah. Metodološko pa ne bi bilo upravičeno, da bi ta vpliv skušali poglobljati in mu pripisovati kar odločilni pomen za substrat prebivalcev, na katerega so po njegovi romanizaciji, to je po romanizaciji iliro-kelt-

skih in venetskih plemen in po gotskem ter langobardskem intermezzu veliko kasneje šele prišli Slovenci.

Toliko o Rebčevi razpravi. Rad pa bi pri Rebčevi opombi str. 15, ko avtor Massimu Pallottinu brez potrebe očita, da v knjigi *Etruscologia* objavlja etruščanske besede brez navedbe virov – ker gre za svetovno pomembnega učenjaka – vendarle omenil, da so v Pallottinovi knjigi *Testimonia linguae Etruscae*, Firenze 1968², napisi s temi besedami vzorno in točno objavljeni, npr. napis z besedo „aska“ (grško askos, vaza) pod št. 762; „ati“ (mati) v številnih napisih, npr. pod št. 95, 159, 754; „vacal“ (žrtvovanje) pod št. 875; „lautn“ (rod) pod št. 450, 519, 618 itd. Toliko še v obrambo Pallottinove vestnosti.

Resneje bi morali obravnavati drugi del knjige, *čitanje in prevajanje etruščanskih tekstov*, kakor si je to zamislil A. Berlot. Pravzaprav Berlotu niti ne gre za prevajanje, le za dešifriranje in posodobitev jezikovnega izraza v sodobno slovenščino. – *Dešifriranje* se avtorju zdi enostavno. V resnici tudi je enostavno, saj etruščansko pisavo že dolgo časa beremo brez večjih težav. Gre le za to, kako jo beremo in ali jo beremo prav. Po dobrih sto letih raziskav ni mogoče dvomiti, da so v južno Italijo in na Sicilijo iz egejskega sveta alfabeta prinesli grški kolonisti. Za Etruščane in za Rim je bila najvažnejša grška kolonija Kyme, nekoliko severno od Neaplja, v latinščini pozneje imenovana Cumae. Ti kolonisti so prišli z otoka Eubeje, iz mesta Halkide sredi 8. stoletja pr.n.š. Zaradi razmeroma neugodnega pristanišča in skalovite obale v Kymah je postal pomembnejši kraj Neapelj (Neapolis, tj. Novo mesto). Kot religijsko središče pa so Kyme ohranili svoj primat. Tu je prerokovala kumejska Sibila – votline njenega preročišča je odkril arheolog A. Nairi med obema vojnama, zanje pa je seveda vedel Vergil in si zamislil v šestem spevu Eneide srečanje Eneja s Sibilo, zamislil, kako Enej ulomi po njenih navodilih zlato vejo z drevesa in tako najde pot v podzemlje – kar je živelo še v predstavi Dantejevega pota v onostranstvo.

Kumejci so iz Halkide na Eubeji prinesli t.i. halkidiški alfabet, ki so ga nato pri njih prevzeli Etruščani, po Etruščanih

pa (ali morda tudi neposredno?) Rimljani in s tem vsa zahodna Evropa. Za glas „E“ ima kasnejša grščina dva znaka, enega za kratki E, ki je enak latinskemu, drugega za dolgi E, ki se je pisal kot „H“. Vendar ne v halkidiškem in zato tudi ne v etruščanskem alfabetu. Halkidijci in s tem Kumejci so poznali za glas „E“ samo en znak in drugi znak za glas „H“. Tako tudi Etruščani. V Marsiliani d'Albegna je bila najdena tablica za vaje v pisanju (danes v Arheološkem muzeju v Firencah, zelo velikokrat objavljena kot ključni vezni člen med kumejskim in etruščanskim alfabedom, npr. v fotografiji tudi pri M. Pallottinu, *Etruscologia*, Milano 1975, ponatis 6. izdaje, tabla LXXVI). Alfabet je tu še grški, t.i. alfabet kot model, zato pa je v mestu Veji in v Cerah vrezan na vaze že etruščanski, od halkidiškega prevzeti alfabet: a, b, c, d, e, v, z, h itd. (npr. M. Pallottino, *Testimonia linguae Etruscae*, Firenze 1968², št. 49 in št. 55).

A. Berlot vztraja, da je ta „h“ treba čitati kot „d“. Proti vztrajanju argumenti seveda izgube veljavo. Podobno je z njegovim drugim branjem. Včasih se pridružuje splošno sprejetemu, iz grške halkidiške abecede izvedenemu čitanju, včasih tudi ne. Če beremo v grobnici v San Giulianu z etruskologi „ta suthi Avles Thansinas“, moramo to z gotovostjo prevesti „to je grobnica Avlesa Thansinasa“. Če pa Berlot „s“ bere kot „m“ (znak je res m-juju podoben, ni pa z njim identičen in v halkidiškem alfabetu čitanje ni problematično), znak za „th“ (ki se kaže kot „o“ z vodoravno črto) pa kot „o“, potem seveda lahko dobi slovansko skrpucalo „muoi“ (je umrl) namesto „suthi“, osebno ime „Avles“ bere kot „avle s“ in si izmisli srbščini podobno (?) besedo „avle“, tj. „tukaj“ in če bere drugo ime „Thansinas“ kot dve besedi ter svojevoljno črkuje „oan sinam“, potem to lahko postane „en sin“. Za Berlota postane ta nagrobni napis čudno slovenski: „Ta je umrl tu z enim sinom“.

Kakor je dešifracija rezultat samovolje in fantazije, tako tudi prevodi. Kot primer naj zadostuje znani in vlepomenbni napis na dveh zlatih ploščicah, najdenih v etruščanskem pristanišču Pyrgi, danes Santa Severa pri Civitavecchia, dne 8. VII. 1964. Na eni plo-

ščici je napis v kartažanskem, tj. feniščanskem jeziku in v semitski pisavi. Na drugi ploščici pa takorekoč identičen napis v etruščanskem jeziku in seveda etruščanski pisavi (oba teksta sta neštetokrat objavljena, npr. J. Heurgon, *The inscription of Pyrgy*, *Journal of Roman studies* 56, 1966, 1–15, ali M. Pallottino, *Testimonia linguae Etruscae*, Firenze 1968², št. 874). Tekst govori o tem, da je Kartagina postavila v etruščanskem mestu Caere, ki mu vlada Thefariei Belianas, kip boginji Astarti v znak prijateljske zveze. Čitanje feniščanskega teksta seveda ni spomo, upoštevati moramo samo, da semitski alfabeti ne pišejo samoglasnikov. V feniščanskem tekstu je navedena kartažanska boginja Astarta kot „L štrt“, v etruščanskem tekstu pa se ista boginja pojavlja kot „Unialastres“, tj. „Junona-Astarta“. Berlot čita: „uniala“, tj. „prebivala“. Etruščanski vladar v Cerah se v feniščanskem tekstu pojavlja kot „Tbry' Wins“, njegov naziv je „mlk“, tj. „kralj“, mesto pa se pojavlja kot „Kyary“, kar je zagotovljeno, zelo staro ime za Cere. Berlot v etruščanskem tekstu ima tega vladarja, ki je tako lepo čitljivo kot „Thefariei Velianas“ (str. 207) prebere: „tha dijei velio a nas“, tj. „oni boginji velijo o nas“.

To bi morda za presojo o tej in taki „dešifraciji“ zadostovalo.

A. Berlot priobčuje še druge, neetruščanske tekste, ki jih deloma „poetruščani“ in potem po slovansko (slovensko) prečita. Tak naj bi bil napis, najden na Forumu v Rimu, zaradi temne barve kamna imenovan „lapis niger“ (*Corpus inscriptionum Latinarum* I 2², Berlin 1918, št. 1, pri Berlotu str. 136–144 in fotografija na tabli 17). Zgornji del kamna je odbit, napis pa teče v eni vrsti na levo, v drugi na desno (tako počne orač pri oranju s plugom in obrača vole na ogonih na koncu njive, zaradi česar pravimo temu načinu pisanja bustrofedon). Razumljivo je, da so zaradi poškodbe kamna ohranjeni alternirano samo začetki oziroma konci posameznih vrst. Toliko pa je gotovo, če si domišljamo, da razvoj latinskega jezika nekoliko poznamo, da moramo na primer vrsto 2 in 3 čitati „sacros esed“, tj. v kasnejši latinščini „sacer esset“, tj. „naj bo posvečen“, ne pa, kot misli Berlot, „Zakdoses ed Sore“, tj.

„Zakdoses ob zori“. V vrstici 5 beremo „recei“, kar je arhaični 3. sklon od rex, tj. „regi“, tj. „kralju“. Po Berlotu se čita 5. vrstica „pesjel ism“, tj. „zasedel sem“ (namreč ozemlje). V vrstici 14 je beseda „velod“ verjetno skrajšana iz „(d)velod“, tj. „bellum“, tj. „vojna“. Za Berlota je ta beseda „Volodja“. In tako naprej!

V Ženjaku pri Negovi v Slovenskih Goricah so že leta 1811 odkrili 26 bronastih čelad, nekaj z napisi, večinoma brez njih. (Ena teh čelad brez napisa je leta 1827 podaril Muzeju v Ljubljani neki Ignaz Karter von Breindlstein, glej K. Deschmann, *Fuhrer durch das Krainische Landes-Museum Rudolfinum in Laibach*, Laibach 1888, str. 85). Glavni del najdbe je v Umetnostnozgodovinskem muzeju na Dunaju. Po tipu so čelade podobne sevemoitalskim-etruščanskim, nastanek v 5. in 4. stoletju pr.n.š. pa zdaj dobro dokazuje najdba čelade v gomili v Stični (S. Gabrovec, *Kronologija čelad negovskega tipa*, *Situla* 8, 1965, 177–186). Stiška čelada tip časovno vsekakor pomika iz zgodnjega rimskega cesarstva daleč nazaj. Seveda pa so napisi lahko mlajši, celo znatno, težko pa da bi bili iz Avgustovega časa. Do konca vojne je veljalo splošno mnenje in tudi danes v glavnem še ni opuščeno, da gre pri najvažnejšem in najbolje ohranjenem napisu za germansko posvetilo v sevemoitalskem, etruščanskem in venetskemu podobnem alfabetu in da je treba tekst čitati „Harigasti Teivai . . .“ (nadaljnje črke je teže ugotavljati). To bi v stari germansčini pomenilo morda „Harigastu bogu . . .“. Okupatorski znanstveniki so zaradi takega germanskega značaja in pomembnosti napisa vasicu Ženjaka med minulo vojno prekrstili ne v Schöniach, kot je bilo za Ženjaka nemško ime v stari Avstriji, ampak kot „Harigastov kraj“ v Harigastort (B. Saria, *Der Fund der sogenannten Negauer Helme*, *Germania* 26, 1942, 55–56).

Rudolf Egger (*Die Inschrift des Harigasthelmes*, *Glasnik fil.* – zgod. razreda Dunajske Akademije znanosti 1959, št. 5, str. 79–91) je napis poizkušal razložiti kot latinski. Ime Harigast je seveda ostalo, a ne več kot ime božanstva, temveč kot ime lastnika čelade. To je mikavno, saj se ime Harigastus pojavlja še v srednjem veku v neki listini opatije

Veneti in Slovensko arheološko društvo

Pojasnilo uredništva Književnih listov

Prum v Porenju iz leta 943 n.š.! A. Berlot (str. 170, fotografija slika 18) pa namesto etruščansko-venetskega „H“ prvo črko bere kot „D“, peto črko „G“ (ali bolje „KB“) pa izpremeni v „L“ in tako dalje. S tem je seveda vse mogoče. In res; avtor prebere: „Darila az Tito Iva Jug“, tj. (to čelado) podarila sem jaz Titu Iva Jug“. Kaj zavračanje grecistov, etruskologov, germanistov, latinistov! Kaj suvereno preziranje ustajenega čitanja halkidiško-etrusščansko-venetske abecede! Dešifracija je rodoljubna – in to tudi nekaj velja!

Pred nekaj tedni so v Repnjah pri Vodica odpirali Kopitarjevo spominsko sobo v njegovi rojstni hiši. Kopitar je že leta 1838 Jakobu Grimmu poročal, da so se „napisi na bronastih čeladah, izkopanih na Štajerskem, ki so jih imeli za napisane v runah, izkazali kot etruščanski“ (Kopitarjevo pismo J. Grimmu 6. I. 1838, objavil M. Vasmer, B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm, Berlin 1938, str. 168). Kaj bi ta naš znameniti učenjak, ki je že pred skoraj dvesto leti doumel zakonitosti razvoja slovenskega jezika in jih tako bleščéče pregledal od Japlja nazaj do Dalmatina in Trubarja in do Brižinskih spomenikov (ok. 975 n.š.), menil, če bi se mu za kakih tisoč in več let pred lepim brižinskim stavkom „Eče bi ded naš ne segrešil, te v veke jemu be žiti“ ponujal na primer nazovi-slovanski tekst (Berlot str. 158) „Avle mi očjetjelim ve vesial kljenmi sjen – tu se mi v mislih v vesolje klanjamo dušam“?

Dr. Jože Kastelic

Nove teorije o venetskem ali etruščanskem izvoru Slovencev in našega blagozvočnega jezika, ki zadnje mesece razplamtevajo slovensko srenjo in se z dokazovanji razumniške večine ter s trmoglavim vztrajanjem inovatorske manjšine razpotejujejo v prerokanje brez konca – ljudske množice pa radostno in nekritično sledijo novim prerokom – so razvnele tudi sicer živahno skupščino Slovenskega arheološkega društva v Celju (22.–23. 10. 1985). Razprava je bila sklenjena s stališčem, da slovenski arheologi ne bomo kolektivno ugovarjali in prepuščamo vesti posameznikov, da se morebiti odzovejo na tovrstne izzive, ki pa, kot je bilo še rečeno, znanstveno neutemeljeno in metodološko napačno postavljajo na glavo dosedanja dognanja arheologije in podirajo vse naše dosedanje znanje.

Brez vsakršnih izjem je bilo na skupščini SAD pritrjevano tudi stališču, katerega stržen je v začudenju, da so teksti M. Bora mogli biti natisnjeni v Književnih listih, odmevni prilogi osrednjega slovenskega dnevnika, ki v njega resnost Slovenci (še) verjamemo. S to objavo je „Delo“ blagoslovilo Borove (in drugih) diletantske izdelke in jim vtisnilo pečat verodostojnosti. Za taka in podobna dela, vendar z resnimi nameni, je odmerjen drug prostor. Morda pa so te teorije dobile prostor v Delu“ prav zato, ker so dobrodošle tistim strukturam, ki z njimi dokazujejo obrobnost humanističnih ved ali pa so jim politični vzvod, ki mu je pomembna bleščavost (drugačnost) narodovih korenin. Borove in Šavlijeve ali Berlotove teorije drugačnih dimenzij tudi nimajo, edina zasluga je morda v tem, da smo Slovenci množično slišali za Venete in Etruščane in njihovo pisavo.

Bolj kot te novotarije, ki so, kot že prenekatere pred njimi, obsojene na pozabo, skrbi Slovensko arheološko društvo usoda arheološke in tudi druge dediščine, ki jo hranijo in razstavljajo slovenski muzeji. Kraja dragocenih arheoloških najdb v Narodnem muzeju v Ljubljani je bridko opozorilo in hkrati priča krhkosti in nezadostnosti zaščite naših kulturnih dragotin. Tu naj se križajo politična in samoupravna kopja, sicer bomo ostali brez korenin.

Drago Svolfšak

Zgodilo se je, kot je bilo pričakovati, da se bo po objavi „Novega branja in razumevanja starodavne venetščine“ Mateja Bora oglasilo to in ono pero. Vnela se je polemika – še preden je avtor zaokrožil osmero nadaljevanj v podlistku – ki je v nekaterih delih zaradi površnega branja ali iz kakih drugih konstrukcijskih nagibov bistvo stvari močno zmaličila. Žal je prav ta zmaličena, kdaj pa kdaj tudi sovražna oblika pogovarjanja prešla najprej slovenske, kmalu nato pa tudi državne meje. Književne liste je bolj zanimala in zadevala tista plat polemike, ki je hotela pojasnjevati, ugovarjati in spet pojasnjevati na straneh četrtkove priloge Dela. Bralci so vso zadevo spremljali vse od 1. avgusta in spoznali – poleg tvarine, ki se je nabralo za debele strani – da nobena stran ne popusti. Še zmeraj se oglašajo ti in oni – Borovi zagovorniki in nasprotniki – v uredništvu KL so njihovi spisi, ki pa pričajo, da v tej temi do sinteze domala ne more priti. Če se uresniči želja in tudi napoved Mateja Bora, da objavi mnogo širšo verzijo „novega branja venetščine“ v samostojni knjigi, bo vsekakor še dovolj priložnosti za plemenito bojevanje obeh plati, in to bržkone na straneh še bolj ustreznih časopisov. Naj tu velja še posebno pojasnilo, zakaj „venetska“ vojska na straneh Književnih listov: ničkolikokrat smo dejali in zapisali, da so Književni listi odprti pisateljem, ki naj se oglašajo s svojimi pogledi na katero in kakršnokoli slovensko ali občo zadevo. Še zmeraj so kajpak vabljeni, da morda preskočijo nekaj stoletij od starih Venetov spet v današnji svet in čas.

(Delo, 2. novembra 1985)

AKTUALNOSTI

Varstvo arheološke dediščine v mednarodnih organizacijah

Varstvo naravne in kulturne dediščine je v vsaki deželi do določene mere vselej tudi stvar širše mednarodne skupnosti. Delovne metode zore na osnovi mnogih izkušenj. Kulturna dediščina ima tudi skupno in splošno vrednost. Sodobni turistični tok, preprostejši, počitniški, in zahtevnejši, ko se s potovanji izobražujemo, je približal kulturno dediščino mnogih dežel obiskovalcem od daleč. Zato je varstvo kulturne dediščine že od vsega začetka področje, ki se z njim ukvarja tudi mednarodna organizacija za kulturo, vzgojo in izobraževanje. To varstvo ima svoje mesto v mednarodnem pravu, obravnavajo ga mednarodna priporočila in je predmet več tudi pri nas ratificiranih konvencij. Torišče mednarodnega strokovnega dela so institut ICCROM in obe svetovni organizaciji ICOM in ICOMOS, organizaciji za strokovno delo v muzejih in restavratskih laboratorijih ter za varstvo nepremične kulturne dediščine.

Arheologija je še posebej navezana na mednarodno sodelovanje, ker potrebuje za svoje raziskovalno delo nemotene možnosti primerjanja na daleč. Vir za arheološko raziskovalno delo je omejen, zato sta varstvo arheološke dediščine in pravilnost metod raziskovanja in še posebej izkopavanja stvar tudi širše mednarodne skupnosti. Zato ni slučaj, da je t.i. newdelhijsko priporočilo eden od zgodnjih UNESCO-vih dokumentov s tega področja (1956). Pozneje so arheologiji posvetili posebno pozornost še s priporočili o preprečevanju nedovoljenega prometa s kulturno dediščino in o izvajanju javnih in zasebnih del, pa z ratificiranimi konvencijama o restavriranju (t.i. beneška karta) in s konvencijo o svetovni naravni in kulturni dediščini (gl. V. Brguljan, *Mednarodni sistem zaščite kulturnih i prirodnih dobara*, Zagreb-Beograd 1985; nekaj prevodov tudi *Varstvo spomenikov* 12, 1969 in *O.c.* 13-14, 1970). ICOMOS ima poseben odbor za arheologijo, njegov sekretariat deluje na Švedskem. Za zdaj si prizadeva dobiti pregled nad arheološkimi organizacijami. S pomočjo prve številke Arhea smo se v pregled vključili na samem začetku. Kar pa zadeva arheološko konservatorsko teorijo so v ICOMOS-ovem delovanju vznemirljivi zlasti britanski

strokovnjaki. Na kongresu leta 1981 (Nessum futuro senza passato) so pripevali nekaj temeljnih razmišljanj.

Kot predsednica Nacionalnega komiteja ICOMOS sem se jeseni leta 1987 udeležila koordinacijskega sestanka za izpolnitev strokovnih meril vpisa dediščine iz balkanskih držav v seznam svetovne naravne in kulturne dediščine.

Ta seznam naj bi po svojih teoretičnih izhodiščih zelo mnogo pomenil, bil naj bi vest človeštva, merilo za varstvo. V praksi je seveda – naj mi bo odpuščena ta kritičnost – mnogo manj. Toda njegova pedagoška in popularizacijska vloga je nedvomna: ta dimenzija je zmožna vsak hip preseči protokolarnе igrice in zvončkljanje lepih fraz v svetovnih jezikih. Trdno sem prepričana, da lahko tudi ta seznam na prav poseben način opozarja na posamezne dežele, hkrati pa daje strokovnjakom v roke orodje, s pomočjo katerega je moč zahtevati izpolnitev varstvenih norm. Svetovna dediščina je eno od oken v svet, ki obvezuje na poseben način.

Iz Jugoslavije so ta hip vpisani splitska Dioklecianova palača ter v širšem sklopu arheološko območje Ohrida in plasti v Škocjanskih jamah. Na širši in ožji preliminarni listi je še več imen.

Čeprav je strokovna razprava potekala v razmeroma ozkem krogu, je bila na omenjenem sestanku dovolj zanimiva. Zato sem se sploh lotila tega pisanja. Menim, da tudi taka razprava opozarja našo arheologijo na določene zanimivosti v sedanjem kulturnem trenutku.

Strokovnjaki, ki spremljajo vpis, si morajo najprej prizadevati, da bi seznam ne narasel prek razumnih mej. Zato najprej dvomijo o vsem in o vsakem imenu. Zanimivo je, da zbuja Eufrazijeva bazilika vrsto pomislekov. Ugovori se pridružujejo tistim, da predlaga Evropa preveč prazgodovinskih območij, kar je bilo mogoče gladko zavrniti z razčlenjenim prikazom Lepenskega vira in njegove problematike. Po drugi strani pa zbuja pozornost dokajšnja nemarnost do dokumentov nastanka zgodnesrednjeveških državnih tvorb in človek bi skoro rekel „popustljivost“ do posameznih rimskih mest. Če smo tako strogi, da o stvaritvah arhitekture zadnjih dveh stoletij samo razmišljamo,

da za fenomene regionalne ljudske arhitekture pripravljamo šele paralelne sezname, ki bodo dali odgovore nekoč v prihodnosti, kot pravijo člani mednarodnih odborov, ne moremo „igrate“ sprejeti v seznam rimskih mest ob spodnji Donavi. Vsak spomenik je v bistvu originalno in enkratno tkivo, ki mu ni enakega pod soncem. Toda tudi rimska civilizacija naj bi bila v seznamu predstavljena predvsem v svojih univerzalnih dimenzijah.

Menim, da nas taka dogajanja opozarjajo, kako moramo vsaj v poljudnih in zbirnih predstavvah opozarjati na nekatere rezultate našega raziskovalnega dela. Opozarjajo, da smo z našim ravnanjem in nehanjem na arheoloških najdiščih zavezani skupnosti, tudi tisti daljni, v širokem svetu, ki se z njo neposredno nikoli ne srečamo. Najbrž pa tudi nikoli ne bomo preveč zahtevni in preveč nadležni, če bomo vedno in povsod opozarjali vse, ki skrbijo in morajo skrbeti za vpisano dediščino, da bi izbris iz seznama svetovne dediščine zaradi slabega vzdrževanja spomenikov pomenil sramoto, ki bo gotovo bolj odmevala kot vpis.

Iva Curk

SESTANKI

Obilježavanje 50. obljetnice smrti don Frane Bulića

U našim krajevima arheološka znanost dovoljno dugo je prisutna u različitim aspektima društvenog života, tako da je iz mnoštva pora moguće istiskivati različite obljetnice, vezane kako za događaje, tako i za osobe. Megaloman-ska htijenja i težnje da se izađe iz kulturnog provincijalizma ponekad rezultiraju manifestacijama pod svaku cijenu, u kojima se dešava da se izgubi mjera i dobar ukus. Iz takvih slučajeva treba izvući korisne pouke. Ne smije se slijepo prenositi neprilagodljive modele i narušavati ionako poljuljan ugled koji je arheologija u svojem znanstvenom i muzeološkom aspektu stekla. Najveća opasnost prilikom „spuštanja“ dobre namjere u „široke narodne mase“ prijeti od koketiranja s šundom, koji može sva htijenja progutati u kratkom roku.

Lijep primjer vještog balansiranja, čuvanja dosljednosti, održanja znanstvenog digniteta i komercijalnosti primjerene trenutku u kojem živimo bio je obilježavanje 50. obljetnice smrti don Frane Bulića, na način koji je dostojan veličine djela koje je Bulić za sobom ostavio na području arheološke misli, kao i ugleda kojeg je stekao kako kod nas, tako i u svijetu.

Arheološki muzej u Splitu je bio podnositelj programa proslave Republičkoj samoupravnoj interesnoj zajednici u oblasti kulture in Samoupravnoj interesnoj zajednici u oblasti kulturne općine Split. Kao supotpisnik naznačen je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, budući da je u Bulićevoj osobi bilo objedinjeno ravnateljstvo nad obje institucije. Program je dobio neposrednu podršku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i Saveza antičkih društava Jugoslavije. Formiran je Organizacijski odbor čiji su članovi bili Goran Protić i Arsen Duplančić, a predsjednik Emilio Marin, svi iz splitskog arheološkog muzeja. Zbog pridavanja odgovarajućeg značaja, konstituiran je i Počasni odbor u kojeg su uvršteni naši poznati kulturni radnici, a na čelu mu je bio drug Božidar Gagro, predsjednik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske.

Prva sjednica Počasnog odbora održana je 29. srpnja 1984., na datum Bulićeve

smrti, naposredno pred komemoraciju ispred Bulićeva sarkofaga na starokršćanskom grobljanskom kompleksu Manastirine u Solinu.

Počast prilikom komemoracije su, pored niza kulturnih i javnih radnika odali i brojni stanovnici Solina i Bulićevog rodnog Vranjica, pokazavši na taj način kako je još uvijek živa uspomena na jednog od njihovih najčuvanijih ljudi. Prigodne govore su održali Branko Kirigin, direktor Arheološkog muzeja, akademik Duje Rendić-Miočević u ime JAZU, te Jaša Vuković, predsjednik Društva prijatelja kulturne baštine. Potom je u Tusculumu, obližnjoj zgradi nekad zamišljenoj da bude studija za izučavanje arheološke baštine Solina, otvorena spomen soba Frane Bulića, koju je Arheološki muzej uredio rekonstruiravši dio nekadašnjeg izgleda, te postavivši Bulićeve osobne predmete, rukopise, tiskana djela, fotografije i bistu, rad kipara Ivana Bulimbašića.

Kao središnji dio proslave obljetnice, 26. studenog 1984. je održan znanstveni skup „Bulić – 50 godina nakon smrti – Disputationes Salonitanae III“. Na tom skupu su pročitani slijedeći referati:

Branko Kirigin

Uvodna riječ

Nenad Cambi

Bulić kao arheolog

Nevenka Bezić-Bošanić

Bulić kao konzervator

Emilio Marin

Bulić i suvremenici domaći i strani

Cvito Fisković

Neki povodi i odjeci Bulićeva nasilnog umirovljenja 1896. g.

Kruno Prijatelj

Bulić i tri suvremena umjetnika (E. Vidović, J. Kljaković i V. Parač)

Neda Anzulović

Bulićev udio u objavljivanju nekih značajnih djela iz područja arheologije i kulturne povijesti Dalmacije

Istog dana otvorena je izložba „Don Frane Bulić“ u zgradi Arheološkog muzeja. Otvorio ju je Božidar Gagro. Za potrebe izložbe privremeno je uklonjena stalna postava, te u vitrine razmješten materijal koji je Bulić bilo otkupio, bilo otkopao ili dobio na poklon za Muzej. To je popraćeno brojnim Bulićevim rukopisima, fotografijama, doku-

mentima, diplomama raznih akademija i društava, poveljama i dodjeli odlikovanja te osobnim predmetima. U novootvorenoj manjoj dvorani postavljen je izbor raznih Bulićevih portreta u više slikarskih i kiparskih tehnika. U lapidariju su Bulićevim autogramom naznačeni spomenici koji su u njegovo vrijeme dospjeli u Muzej, a među njima je smješten i prijedlog javnog spomenika Buliću, rad splitskog kipara Kažimira Hraste.

Sastavni dio izložbe je opširan katalog (208 stranica teksta) s brojnim (167) ilustracijama. Za pojedine dijelove teksta su se pobrinuli: E. Marin, Duje Rendić-Miočević, Goran Protić i Jasna Žanić-Protić, Maja Bonačić-Mandinić, Arsen Duplančić, Vinko Foretić, Vladimir Rismondo te gosti iz inostranstva Herman Veters (Beč), Umberto M. Fasola (Rim) i Noël Duval (Pariz). To, kao i boravak stranih stručnjaka kao što su Charles Pietri (Rim) i Noël Duval (Pariz) i njihovo prisustvo znanstvenom skupu i otvaranju izložbe, znak su priznanja koje su i današnji evropski znanstveni krugovi odali Buliću.

Izložba je bila popraćena nizom drugih manifestacija. Tako su tijekom prosinca 1984. g. i siječnja 1985. g. održana javna predavanja:

Tomislav Marasović

Dioklecijanova palača u doba don Frane Bulića i danas

Mate Suić

Bulić i istraživanja sjeverne Dalmacije

Josip Ante Soldo

Pitanje sv. Dujma i don Frane Bulić

Ljubo Boban

Prilozi za politički portret don Frane Bulića (1914–1934)

Stanko Piplović

Arhitekti i crtači-suradnici don Frane Bulića

Josip Posedel

Don Frane Bulić – direktor klasične gimnazije

Tekstovi predavanja i referata sa znanstvenog skupa namjeravaju se tiskati u jednom sljedećih brojeva „Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku“.

U sklopu programa nazvanog „Dogadavanja muzeja II“ u Muzeju su održana i tri koncerta (Vokalna grupa Pivači Salone, Komorni duo flauta-klarinet:

Makedonski arheološki dnevi v Sloveniji

25.–28. maj 1987.

ДЕНОВИ НА МАКЕДОНСКАТА АРХЕОЛОГИЈА ВО СР СЛОВЕНИЈА

Ana Domančić-Krstulović i Željko Milić, Splitski vokalni oktet), te predstavljene dvije knjige (F. Bulić, Izbrani spisi i I. Ostojić, Korespondencija Frane Bulić–Hippolyte Delehaye). Mora se spomenuti i posebna rasvjeta lapidarija u većemjim satima, uvedena za potrebe izložbe, koja je s teatarskim nadahnutim impresijama uzdizala Buličeve kamene spomenike u sfere nedoživljenog.

Tisak, radio i televizija su na odgovarajući način pratili obilježavanje Buličeve obljetnice. Na inicijativu Muzeja, režiser Ivica Bošnjak je snimio dokumentarni film o Buliću, pri čemu su stručnjaci Muzeja pružali savjete i potrebnu građu.

Počasni odbor je na svojoj sjednici potekao još dvije korisne inicijative: da se u splitskoj općini podigne javni spomenik Frani Buliću, te da uprava pošte izda prigodnu marku s Buličevim likom.

Izložbu je vidjelo preko 4.000 posjetilaca, među njima veći broj učenika. O odgojnoj osobini izložbe svjedoče brojni u čenički pismeni sastavi i likovni radovi, te javni satovi održani u periodu trajanja izložbe u Muzeju. S obzirom da se radi o prvoj izložbi ovakvog tipa u Splitu, te zbog značaja u kulturnoj ponudi grada, čak i na međunarodnom planu, odlučeno je da se izložba produži i u vrijeme turističke sezone, kako bi je vidjeli i brojni turisti.

U ponekoj mladenačkoj sobi, uklešten slikama glumaca i rock pjevača, plakat s izložbe, duhovito odabrana fotografija Bulića pred Jupiterovim hramom Diodokleijanove palače, unio je malo „egzotične“ kulture u kulturno zapostavljenu svijest mladih. Iz tih razloga, ovakve manifestacije treba neprestano ponavljati.

Frane Buškariol
Arheološki muzej u Splitu

Почитувани колешки и колеги, драги пријатели,

Имам особена чест и задоволство, и пријатна задача да Ви пренесам поздравни од најјужните делови на нашата земја, од Македонија, од македонските археолози.

За почеток, би сакал во сосема кратки црти, можеби алинеји, да го изнесам континуитетот на достигнувањата и развојот на археолошката наука во СР Македонија. Но претходно, како вовед, само неколку поопшти размисли:

Археологијата со својот широконаучен спецификум, со својот мултидисциплинаритет, претставува другата страна на филозофијата на животот, материјалната поткрепа на филозофската мисла, »фундаментална наука« – како што рече К. Л. Строс, бидејќи, нашите опсервации и научни императиви опфаќаат содржина од архигонијата до високиот респект на денешниот човеков ум. Ние мислиме дека е потребно да гледаме така, во безграничните универзалии да се најдеме сите, иако сме смртници, да гледаме од аспектот на вечноста и бесконечноста (Sub specie aeternitatis).

Сигурно дека, археологијата во СР Македонија претставува дел од археолошката наука во Југославија и светот. Науката само условно може да се именува како македонска словенечка, руска, американска итн. бидејќи, вистинските научни резултати имаат космополитско значење и припаѓаат на целото човештво.

На територијата од СР Македонија, како на своевидна археолошка оаза, се вршеле археолошки истражувања и пред II светска војна, но истите, главно, биле обоени со вакви, такви или онакви интереси.

Поради политичките прилики, кои секогаш биле, всушност, најемешното нужно зло оваа територија, многу археолошки споменици од овој дел на Балканот, денес се наоѓаат во разни музеи околу нас, во Европа и на другите континенти. Со други зборови, пред последната светска војна, кој поминал по територијата на Македонија, нашол или открил археолошки експонат, без двоумење го однесол со себе и притоа, ни во еден момент не помислувајќи дека е можеби актер во чинот »пљачка«!

Еден пример:

Во 1918 год. ископувања на некрополата »Требениште« – материјалот во Софија.

Во 1930–1934 год. ископувања на истата некропола – материјалот во Белград.

Во 1953–1954 год. ископувања на истата некропола – материјалот во Охрид.

Во три разни музеи на Балканот! Дали е тоа факт за гордеење, или с тоа историја на една иронија!

Сепак, од тој период, општа е констатацијата дека се видни резултатите во собирањето и проучувањето на епиграфските и црковните споменици во Македонија, кои се сепак, основа за почеток на археолошки спознавања во географските рамки на овој научно-истражувачки простор кој е силно »озрачен« со оставнини од античкиот грчки Југ како и со оставнини од своето сопствено културно-историско минато.

По војната, во рамките на Нова Југославија, во нови услови, археологијата во Македонија го започнува својот пат со еден специфичен темпо. Се формираат повеќе музеи, кои се и истражни станици всушност, се организираат археолошки рекогносцирања, изложби, се издаваат публикации итн.

Во 1954 год. се овјавува првата Археолошка карта на Македонија (М. Грбић, GLASNIK – на Музејско-конзерв. друштво на НР Македонија, Скопје 1954, 99–142). Ова го споминуваме заради тоа што овој потфат претставува акција на повеќе истражувачи во Македонија и е прв обид да се регистрираат и определат главните археолошки пунктови на територијата од оваа Република.

Следуваат археолошки ископувања на позначајни локалитети од мешовити југословенски и мешовити југословенско-американски екипи. Секако дека тоа доведува до поголеми резултати.

Овде би сакале, во оваа прилика која сигурно дозволува, посебно да ги споменеме, всушност, да се потсетиме сите на истражувачите од СР Словенија коишто, со својот ангажман придонеле во развитокоот на археологијата во СР Македонија:

– Д-р Јосип Корошец, којшто во 1956 год. ги публикува резултатите од археолошките истражувања во Демир Капија (Македонија) од 1948 год., (Ј. Корошец, Заштитно ископавање у Демир Капији 1948 год., Зборник на Археолошкиот музеј во Скопје, Скопје 1956).

За одбележување е исто така студијата на д-р Ј. Корошец за некрополата »Требениште« кај Охрид, публикувана во 1953 год. (Dr. Josip Korosec, Nekoliko pitanja oko nekropole u Trebeništu, GLASNIK Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N.S. Sv. VIII, Sarajevo 1953, 91-101).

– Д-р Јоже Кастелиц (заедно со В. Лахтов) кој врши археолошки ископувања на некрополата »Требениште« кај Охрид. Во истата екипа е и Р. Берце од Нарадниот музеј во Љубљана кој, заедно со Кастелиц, допринесува со свое учество во истите ископувања, како и во истражувањата на хеленистичките некрополи »Требенишко Кале« и »Црвјница-Прентов Мост« во близината на Охрид (В. Лахтов-Ј. Кастелиц, Нови истражувања на некрополата »Требениште« 1953–1954, ЛИХНИД, книга I, Годишен зборник на Народниот музеј во Охрид, Охрид 1957, 5–58).

– Во 1960 год. повторно д-р Јосип Корошец и д-р Паола Корошец, со цела екипа на студенти од Љубљана, во ангажман на Археолошкиот музеј – Скопје, вршат археолошки испитувања на локалитетот »Барутница« кај Амзигево во Источна Македонија. Подоцна, во 1973 год., Археолошкото друштво на Македонија ја издава подготвената публикација од П. и Ј. Корошец за резултатите од истражувањата на гореспоменатиот локалитет. (П. Корошец – Ј. Корошец, Барутница, Археолошко друштво на Македонија, Прилеп 1973).

– Во 1972 год. Марија Штефанчич изврши антрополошка анализа на скелетите од некрополата »Требениште« (локалитетите »Три Челусти« и »Вртуљка« кај Горенци, Охридско), што всушност претставува прва интердисциплинарна соработка од ваков вид во рамките на македонската археологија. Во 1975 год. М. Штефанчич работи на остеолошкиот материјал од раносредновековната некропола »Св. Еразмо« кај Охрид, којашто работа,

подоцна, е крунисана со докторска титула.

Гореспоменатата работа на словенските археолози во Македонија, беше во времето кога Југославија значеше за федерална држава во вистинска смисла на зборот, а денес, соработката се остварува на ваков начин каков што е овој, како што се овис Денови на македонската археологија во СР Словенија.

Во 1970 год. се формира Археолошкото друштво на Македонија, како асоцијација којашто ги обединува и координира активностите на полето од археологијата во нашата Република. Значи, Археолошкото друштво, или, како што денес го викаме, Здружението на археолозите на СР Македонија, вкупно постои 17 години. За ова време, нашето Здружение успеа да одржи 10 симпозиуми на кои се презентираа резултатите од археолошките ископувања на територијата од Македонија. До 1983. год., симпозиумите се одржуваа еднаш годишно, а оттогаш навака, на секои две години.

Во 1975 год. излезе првиот број на списанието MACEDONIAE ACTA ARCHAEOLOGICA чиј издавач е Здружението на археолозите на СР Македонија. Оттогаш до денес, списанието МАА се појави седум пати, вклучувајќи го тука и последниот двојброј 7–8 кој излезе од печат пред извесно време.

Денес во Здружението на археолозите на СР Македонија членуваат рамно 88 археолози.

Сегашниот тренд на македонската археологија го карактеризираат следните особености:

1. Седиштата и претседателите на трите секции на САДЈ: Праисториската, Античката и Средновековната, се наоѓаат во Македонија:

– За Праисториската секција на САДЈ, претседател Војислав Санев – Скопје. Важно е да се каже дека оваа секција на 3–4 јуни оваа година ќе одржи Тркалезна маса, на тема: *Неолит и енеолит во Македонија и нивниот однос со соседните области.*

– Античката секција на САДЈ, претседател: д-р Вера Битракова Грозданова – Скопје. Ве потсетувам уште еднаш дека оваа секција ќе одржи симпозиум

на тема: *ДОЦНОАНТИЧКА АРХИТЕКТУРА НА ТЛОТО НА ЈУГОСЛАВИЈА* од 2–4 октомври 1987 год. во Охрид.

– Средновековната секција на САДЈ, претседател: д-р Бошко Бабиќ – Прилеп, заедно со ЗАМ ќе бидат домаќини и опранизатори (во заедница со Институтот за старословенска култура – Прилеп) на интернационалниот конгрес за словенска археологија во 1990 год. во Прилеп.

Како своевидна меѓународна активност и карактеристика во таа насока за македонската археологија, битно е да се спомене повеќегодишната размена и стручна соработка на македонските археолози во заедница и со другите музејски профили, со истовестните стручњаци од НР Полска (П. К. З.), која се остварува преку Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата – Скопје.

Ете, тоа е сè што сакав да нагласам како особеност и карактеристика на македонската археологија.

Како што веројатно ви е познато, нашава средба не е случајна. Ние се договоривме меѓусебно да контактираме, да бидеме пријатели, да ги соопштуваме резултатите од нашата наука, од археологијата.

Пространствата кои нè делат, не се важни. Науката, како и уметноста, нема граници. Археологијата како наука нема просторни, па ни временски граници.

Времето сегашно, како и времето минато и идно, од наш аспект, утре ќе бидат археологија (го парафразирајам Т. Ц. Елиот).

Паско Кузман

SPOŠTOVANE KOLEGICE IN KOLEGICE DRAGI PRIJATELJI

Na kratko bom povzel v slovenščini.

Združenje arheologov Makedonije je bilo ustanovljeno leta 1970, torej smo stari 17 let. Z mladostjo se lahko pohvalimo!

V tem času je naše Združenje organiziralo 10 simpozijev (kolokvijev, ne katerih so bili predstavljeni rezultati arheoloških izkopavanj na področju Makedonije.

Poznoantična arhitektura v Jugoslaviji

(Ohrid, 2.–4. oktober 1987)

Združenje je tudi založnik revija MACE-
DONIAE ACTA ARCHAEOLOGI-
CA, njena prva številka je izšla leta
1975. Do danes smo izdali sedem števil,
skupaj s številko 7–8, ki je izšla pred
nekaj dnevi.

Danes je v Združenju arheologov Makedonije včlanjenih 88 arheologov in ljubiteljev arheologije.

Končno se vsi jasno zavedamo, da naše srečanje ni naključno. Dogovorili smo se za medsebojno sodelovanje za izmenjavanje izkušenj in rezultatov arheoloških dosežkov.

Med nami ni pomembna razdalja. Znanost in umetnost nimata meja. Arheologija kot znanost nima ne prostorskih ne časovnih meja.

Kot je preteklost arheologija, bosta z našega stališča jutri arheologija tudi sedanjost in prihodnost (po T. S. Eliotu).

Pasko Kuzman

Makedonsko arheološko društvo je organiziralo v času 2.–4. oktobra 1987 simpozij antične in zgodnjekrščanske sekcije SADJ, ki je bil tokrat posvečen problematiki poznoantične arhitekture. Arheološka dejavnost v zadnjih letih je tak simpozij nedvomno zahtevala, saj so bila prav tovrstna raziskovanja izredno številna in so rezultirala z nekaterimi posebej pomembnimi izsledki. Organizacija srečanja je bila dobra, lokacija mesta simpozija pa srečno izbrana, saj je bilo mogoče v kratkih izletih videti prav reprezentančen izbor zgodnjekrščanskih spomenikov v Ohridu in njegovi bližnji okolici.

Zaradi velikega števila predavanj in množice podatkov na tem mestu ni mogoče podati temeljiteje obravnave. Omejil se bom le na prikaz smiselno zaključenih skupin predavanj. Močnejša se ločijo dve pomembnejši skupini znotraj poznoantične arhitekture. Prevladovala je sakralna arhitektura, stanovanjska pa je predstavljala skromnejši del. Pri tem se seveda zastavlja vprašanje ali v resnici toliko več kopljemo sakralne objekte ali pa se nam zdijo ostanki stanovanjske kulture manj pomembni?

Najprej je potrebno omeniti nekaj pregledov stanja raziskav v posameznih področjih. Že v prvem predavanju (V. Malenkov) smo dobili impresivno podobo zgodnjekrščanskih zgradb v Ohridu in njegovi okolici, ki se odlikujejo z izredno pestrostjo florisnih zasnov in bogato muzivno dekoracijo. V. Bitrakova Grozdanova in B. Pupaleski sta podala prikaz tovrstne arhitekture na območju Prespe, N. Jakšič je z uporabo različnih virov skušal podati razprostranjenost in gostoto cerkva v Jaderskem episkopatu, S. Ciglenceki pa zgodnjekrščanske arhitekturne ostaline v Sloveniji. Zelo zanimiv je bil pregled sakralne arhitekture v srednjem Povardarju (V. Lilčić), kjer je bilo mogoče že na osnovi terenskih rekonstruiranj ugotoviti izjemno številne ostanke zgodnjekrščanske arhitekture. Posebej izstopajo najdbe nekaterih kapitelov z redkimi dekorativnimi elementi.

V drugo skupino lahko uvrstimo predstavitve posameznih objektov, ki jih dosedaj skoraj nismo poznali. O baziliki v Oktisih je poročala V. Bitrakova

Grozdanova, o baziliki D v Herakleji Lyncestis E. Maneva, o arhitekturi (tudi bazilika) znotraj utrdbe v Miokazih pri Kičevem G. Špasovska Dimitriovska ter o zadnjih rezultatih izkopavanja episkopske bazilike v Stobiju B. Aleksova. F. Buškariol je opozoril na monumentalne ostanke pri zaščitnih posegih odkrite zgodnjekrščanske arhitekture v Naroni. Zanimivo zgodnjekrščansko grobnico (z opisom pripadajoče cerkve) v Morodvizu je predstavil K. Trajkovski, C. Krstevski je predstavil baziliko v Vinici, P. Vežić pa rezultate restavratskih del na cerkvi sv. Stjepana v Zadru, kjer so ob hkratnih raziskovanjih lahko odlično rekonstruirali nekdanji izgled stavbe v celoti.

M. Bulat je v svojem referatu poskusil po starejših virih locirati ostanke Bazilike mučnikov v Mursi. S pomočjo pred kratkim najdenega starejšega načrta mu je to tudi uspelo. Z. Gunjača je obdelal problematiko baptisterija v Srimu pri Šibeniku in razčlenil njegove preobrazbe v zvezi s spremembami liturgije.

E. Marin je predstavil problematiko našega najpomembnejšega zgodnjekrščanskega kompleksa v Saloni ter spregovoril o reviziji starejših raziskovanj in nekaterih novejših interpretacijah že davno izkopanih ostalin.

Urbanizmu in stanovanjski arhitekturi pozne antike je bil posvečen manjši del simpozija. M. Parović Pešikan je predstavila probleme urbanizma antične Ulpijane (raziskovanje ulic). A. Ratković je predstavil poznoantično urbanizacijo v Hercegovini s posebnim ozirom na grednjo vil, M. Slabe pa urbano strukturo poznoantičnih naselbin na Slovenskem. D. Koračević je govoril o urbanizmu in arhitekturi Skupija.

O stanovanjski gradnji in tehniki zidave so spregovorili: T. Janakievski (prispevek k datiranju zgradb iz kamna in blata v obravnavanem času), B. Graljuk o gradbenih ostalinah v Banjaluki, K. Minichreiter o arhitekturi na področju Slavnoije in Baranje ter D. Sokač-Štimac o isti problematiki v Požeški kotlini. I. Curk in I. Tušek sta referirala o oblikovnem značaju stavb Ptuja v pozni antiki, M. Sagadin o primitivni, a doslej zelo slabo poznani leseni arhitekturi, D. Breščak o poznoantični

Theoretical Archaeology Group '87

(Bradford, 15.–17. december 1987)

hiši v Zloganju in N. Osmuk o zadnjih raziskavah notranjosti kastela v Ajdovščini. Ž. Vinčič je predstavil velike terme v Stobiju in podrobneje obravnaval problematiko ogrevanja. Predavanja je zaključil B. Georgievski, ki je opozoril na dosedaj v Jugoslaviji povsem neznan obliko poznoantičnega bivališča. Gre za kompleks prostorov, izklesanih v skalno osnovo, pod poznoantično utrdbo, ki imajo paralele le v vzhodnih provincah.

Že iz naštetih predavanj je razvidna očitna težnja podajanja reprezentančnih objektov, največkrat sakralne arhitekture. Zelo malo referatov se je dotaknilo stanovanjske arhitekture podeželja, ki jo kljub številnim raziskavam še vedno zelo slabo poznamo. Tako dopolnjujemo le podatke o najpomembnejših mestih, premalo pa smo storili, da bi dobili celovito sliko življenja v tem obdobju. Ali nas k temu silijo predvsem zaščitna izkopavanja, pri katerih je v večini slučajev mogoče registrirati le večje zidane zgradbe in komplekse, slabo ohranjena (predvsem lesena arhitektura) pa se izmika tovrstnim raziskavam? Pogrešamo večje regionalne preglede (seveda tudi sinteze), ki bi podali celovito dosedanje poznavanje objektov. Kljub veliki množici referatov je zato prikazana podoba poznoantične arhitekture vendarle močno fragmentarna. Posebej je bilo to občutiti zaradi popolnega pomanjkanja poročil za nekatera področja (Srbija, Črna gora, Kosovo). Vendar pa predstavljeno gradivo, ki je bilo bogato dokumentirano z diapozitivi, pomeni velik korak naprej v poznavanju te problematike, saj kaže izredno bogastvo in posredno na pomen jugoslovanskega prostora v pozni antiki. Zato se zdi, da so taka srečanja utemeljena, posebej še ob dejstvu, da večina predstavljenega gradiva še dolgo ne bo v celoti publicirana in zaradi možnosti, da se v pogovorih ob koncu predavanj natančneje seznanimo s problematiko, ki nas zanima. V tem smislu so takšni simpoziji še kako potrebni. To potrebo dobro ilustrira velika množica zbranih arheologov in dobesedno z informacijami nabit program.

Slavko Ciglencečki

Symposium: Computer modelling in Archaeology

V nabito polni dvorani je v sredo, 16. decembra 1987 potekal verjetno eden atraktivnejših simpozijev konference TAG-a. Prikazane so bile različne možnosti računalniškega modeliranja v arheologiji, od enostavnejših računalniških programov prek linearnega programiranja do ekspertnih sistemov.

Kratko uvodno predavanje sta podala S. Ross in J. D. Richards. Poizkusila sta definirati računalniške modele, nato pa sta jih razdelila na reprezentativne in interpretativne.

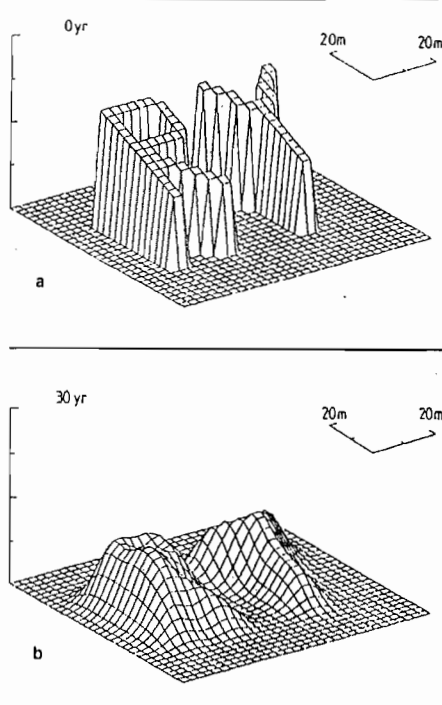
Besedo je nato prevzel F. Plog. Poročal je o računalniško generiranih modelih kultur. Ob izgradnji 2000 km dolgega cevovoda v ZDA so našli na več kot 500 arheoloških najdišč. Tako z arheološkimi izkopavanji kot tudi z detajlno površinsko kolekcijo je bilo zbranih okoli 500.000 artefaktov, datiranih od leta 900 do 1950 n.š. Neavtomatizirana obdelava take količine materiala bi bila izredno težka, če ne celo nemo-

goča. Zato so izdelali avtomatiziran računalniški sistem, ki je vse najdbe označil, izmeril, izrisal in tako zbrane podatke shranil v računalniškem spominu. Iz tako dobljene baze podatkov so preučevali kompleksnost prazgodovinskih kultur vzdolž cevovoda. Zares zelo obsežno in impresivno delo.

Sledilo je predavanje R. M. Yorstona in V. L. Gaffneya o simulaciji gibanja artefaktov pri oranju. Zaradi vse pogostejše detajlne površinske kolekcije artefaktov se je postavil problem odnosa med površinsko in pod površinsko arheologijo. Zlasti je zanimiv problem gibanja artefaktov pri oranju. Ker je eksperimentalno zbiranje podatkov dolgotrajno, je nujna uporaba tehnike računalniške simulacije. Na podlagi meritev gibanja artefaktov v naravi sta izdelala model, ki grafično izredno učinkovito ponazori površinsko disperzijo artefaktov po določenem času. Zavedajoč se vseh pomanjkljivosti, so lahko tako dobljeni rezultati izredno pripomoček pri razumevanju površinske porazdelitve artefaktov in napovedovanju škode, ki jo povzroča oranje na arheoloških najdiščih.

Prispevek P. Reillyja je obravnaval predvsem uporabo računalniške grafike ob rekonstrukciji arheoloških formacij. Avtor trdi, da računalniških modelov ne smemo gledati le kot lepe slike, ki so sicer zelo uporabne pri prezentaciji arheologije javnosti, ampak kot orodje za postavljanje in preverjanje teorij.

G. E. Belovsky je prikazal kvantitativni model prehranjevanja z lovom in nabiralništvom. Model je zasnovan kot rešitev problema linearnega programiranja. Linearno programiranje, sicer ena najmlajših vej matematike, omogoča reševanje sistemov neenačb. Model načina prehranjevanja je postavljen kot sistem neenačb, ki definirajo dnevno kapaciteto prebavil, dnevni čas prehrane in dnevne biološke potrebe po hrani. Rešitev modela prehrane z lovom in nabiralništvom nam definira cilj prehrane, ki se kaže kot maksimiranje dnevne energetske in proteinske vrednosti hrane. Opisani model je kvantitativen, upošteva pa tudi psihološke motive ter navade in je kot tak za arheologe zelo koristen, saj je možno z njim preučevati prehrabeno skupino, velikost družine in družbeno delitev dela.



Prikaz hipotetične arheološke strukture v obliki začetnic enega od avtorjev a) v letu 0, b) v letu 30.

J. Doran v svojem predavanju trdi, da lahko umetna inteligenca znatno pripomore k razvoju in učinkovitosti socialnokulturnih teorij v kontekstu arheoloških problemov. Porazdeljena umetna inteligenca kot podpodročje raziskav umetne inteligence omogoča ponazarjanje reševanja nekega problema v nenumerični – simbolični obliki.

Kot zadnji je bil prebran prispevek J. C. Gardina, saj je bil avtor na žalost zadržan. V prispevku ugotavlja, da ekspertni sistemi postajajo čedalje bolj priljubljeni v arheologiji. Eden od razlogov je vsekakor upanje, da bodo ekspertni sistemi prinesli bistven napredek v arheološkem sklepanju. Avtor zlasti detajlno analizira proces razvoja od empiričnih trditvev do teoretičnih ugotovitev oziroma zaključkov. Shematizacija procesa izpostavi predvsem dve nujni komponenti, to sta semiološka komponenta, ki predstavlja bazo določenih empiričnih trditvev in komponenta procesa, ki se manifestira kot vrsta derivacij, ki vodijo od empiričnih trditvev do teoretičnih ugotovitev. Ves ta proces pa ne vključuje nujno tudi računalnikov in ekspertnih sistemov.

Splošno mnenje vseh aktivnih udeležencev je, da so računalniki lahko zelo koristno sredstvo v arheologiji. Lahko jih uporabimo kot sredstvo za zajemanje, shranjevanje, obdelavo in prezentacijo podatkov. Kljub temu, da lahko večino teh operacij opravimo tudi ročno, je uporaba računalnikov nujna predvsem zato, ker je računalnik lahko hitrejši in natančnejši kot človek. Eno od področij, ki si ga skoraj ne moremo zamisliti brez računalnika, je vsekakor modeliranje. Modeliranje v arheologiji lahko razumemo kot izdelavo matematičnih modelov, ki nam pomagajo, da bolje razumemo preteklost oziroma da jo sploh razumemo. Jasno je namreč, da matematika v arheologiji ni zgolj ena od številnih znanstvenih metod (kot je na primer metoda radioaktivnega ogljika C₁₄ ali pa poglobljena posebnega pogleda v arheologiji, znane ga kot nova arheologija. Matematika je orodje za urejanje misli in podatkov in je kot taka nadvse uporabna za vsakega arheologa ne glede na njegovo delo in strokovne nazore.

Zoran Stančič

Symposium:

The Social Meaning of Clothes

Na simpoziju, ki ga je organiziral Ross Samson z University of Glasgow, so štirje referati skušali predstaviti nekatere vidike preučevanja oblačil (oprave, noše), zlasti njihov socialni pomen.

Samson je v uvodu „Introduction: the Emperor's new clothes“ predvsem poudaril važnost odnosa oblačil do ostalih artefaktov. Na primerih iz časa preselejanja ljudstev (5.–8. stol.) je pokazal na neupravičeno ločevanje posameznih predmetov, posebej t.i. „grobnih pridatkov“, od njihovega konteksta, na nezadostnost arheološke tipologije pri določanju etnosa ali socialnega položaja in na pretirano poenostavljanje v zvezi s tem. Na ugotavljanje socialnega platenja namreč vpliva dejstvo, da so se „grobnji pridatki“ ohranili, oblačila pa večinoma ne.

Susan Kaiser je obravnavala oblačila kot kulturne oblike, ki predstavljajo socialno življenje. V referatu „The social meaning of clothes in context: integrating cultural studies and a social-psychological framework“ je na podlagi študije našedobnih obučal, risank in reklam govorila o pomenu obleke, ki se spreminja glede na kontekst, odkriva pa strukturo izgleda osebe, socialne okoliščine in širše kulturno oziroma zgodovinsko ozadje. Kontekstualni pristop po njenem omogoča razjasnitev pomena oblačil, saj povezuje vsakokratne kulturne predstave o socialnimi in psihološkimi procesi v določeni družbi.

O pomenu oblačil v bronastodobnih skupnostih z Danske je govorila M. L. Sorensen: „Meaning in Bronze Age Danish dress“. Menila je, da spremembe v pokopavanju kažejo spremembe v vlogi pridatkov, v navadah oblačenja, morda tudi v pomenu oblačil – vse to je odraz spremenjenih socialnih razmer. Sorensenova je predstavila razlike v nošnji in pričeskah glave na spol in starost. Opozorila je na važnost raziskav tehnološkega nivoja. Omenila pa je tudi povezave z umetniškimi upodobitvami (npr. figurice iz Viksøja). Vse to naj bi, poleg sprememb v pokopih, kazalo, kako so določene skupnosti izdelovale, uporabljale in upodabljale oblačila – odraz socialnih odnosov.

„Where eagles dare: costume in Europe

in the fifth century AD“ je bil naslov prispevka Kevina Greena, ki ga je avtor omejil na nakit, predvsem orlovske fibule. Postavil je osnovni problem: ali in v kakšni meri grobovi lahko predstavljajo nošo, ki ga je dopolnil še z vprašanji o dejanskem pomenu polihromije in določenih podrobnosti za uporabnika (zakaj le naj bi imela fibula 5 in ne 7 izrastkov?!), o socialnem in religioznem pomenu nakita pa o etničnem določanju s pomočjo noše oziroma okrasja.

Avtorji so opozorili na nekaj bistvenih problemov v zvezi s pomenom in vlogo oblačil, dokumentov življenja v preteklosti in virov za današnje raziskovanje. Ponudili so tudi nekaj možnosti, da bi tovrstni arheološki viri postali bolj pripovedni. Spremeniti je potrebno naš ustaljen pogled na rabo določenih delov nošnje, pojasniti odnos noša–grobnji pridatek (udeleženci simpozija tega žal niso uspeli) in na tej osnovi obravnavati oblačila kot izraz in pričo tehničnih sposobnosti, kulturno-zgodovinskega in umetniškega nivoja, religiozne zavesti ter socialne razslojenosti določene družbe.

Tomaž Nabergoj

Workshop:

Fast-Forwarding into the Past – an assessment of the potential applications of video in archaeology

TIŠINA, SNEMAMO!

(Predstavitev video delavnice na TAG-u)

„Če hoče preteklost imeti prihodnost, mora arheologija uporabljati sredstva prihodnosti.“

(Mike Corbishley, vodja video delavnice na TAG-u)

1. klapa, 1. kader/prvič, kamera: total, filter: UV, čas: 35 sek. tekst: UVOD

Povsem logično je, da sta arheologija in video v določenem trenutku našla skupne točke. Zaradi hitrega razvoja je bilo normalno, da je video hotel vsaj delno nadomestiti fotografijo v arheologiji. V večini primerov je bila za to „kriva“ praksa, ki je zahtevala nove, boljše in hitreje postopke v dokumentaciji in prezentaciji.

na dve najpomembnejši smeri: dokumentacijo in prezentacijo.

2. klapa, 2. kader/prvič, kamera: total, filter: UV, čas: 40 sek. tekst: DOKUMENTACIJA IN PREZENTACIJA

Problem razmejitve teh dveh konceptov zahteva od arheologa načrtovanje strategije že pred samim začetkom izkopavanj (seveda lahko prav tako snemamo laboratorijsko, restavratorsko ali muzejsko delo), vendar pa so izkopavanja vsekakor najbolj atraktiven segment arheološkega raziskovalnega procesa in tudi največ dosedaj posnetega materiala prikazuje izkopavanja, v manjši meri pa tudi različne topografske raziskave. Video lahko uporabimo na dveh nivojih dokumentacije.

Na makro nivoju zabeležimo dinamično sliko najdišča in širšega prostora, spremljamo relief oziroma posamezne topografske enote. Na mikro nivoju pa beležimo posamezne najdbe, značilne oblike posameznih kosov, arhitektonske detajle, profile, posamezne kvadrante, mikrokvadrante . . . , kot dokumentacijo lahko razumemo tudi že prej omenjeni video dnevnik.

Gostota in količina informacij, ki nam jih posreduje video, je neprimerno večja kot pri risbi ali fotografiji. Pri tem pa moramo biti zelo pozorni, kajti zaradi velike količine informacij lahko kmalu zdrsnemo v nepreglednost in prehitro podajanje podatkov, ki v tej množici hitro izgubijo svojo informativno moč. Ne smemo pozabiti, da ima video kot medij svoja lastna pravila, ki niso vedno v skladu z našimi željami in potrebami.

1. ZOOM: Zelo zanimiv in perspektiven način uporabe videa v dokumentacijske namene je pokazal ameriški arheolog Fred Plog, ki je s svojim prispevkom sicer sodeloval na Computer Modelling sekciji, vendar zaradi svoje metode dela vsekakor sodi v naš izbor. Plog je sledil več kot 2.000 km dolgemu jarku, ki so ga izkopali za komunalno napeljavo.

Pri svojem delu je zbral več kot 500.000 posameznih najdb. Bil je nemogoče, da bi s klasično metodo lahko vso to velikansko količino materiala v celoti dokumentiral. V tej situaciji je uporabil video kot enega od vhodnih medijev za bazo podatkov. Vse artefakte je posnel na video, računalnik pa je iz rasterskega sistema na monitorju odčital numerične koordinate in jih v digitalni obliki vnesel v numerično bazo podatkov. S tem se je enostavno izognil nemogočemu risanju, fotografiranju in nekaterim analitičnim operacijam, saj je praktično vse opravljal računalnik, ki je potrebne elemente jemal iz baze podatkov.

V tem kontekstu je bila vloga videa jasno določena in postavljena na svoje mesto. Ta primer smo izbrali, ker je bil

Verjetno so na tem področju Angleži med vodilnimi v svetu in smo zato upravičeno veliko pričakovali od video delavnice, odšli pa smo z mešanimi občutki. Očitno je video zelo atraktiven za mnoge arheologe, saj je bila naša delavnica ena najbolj obiskanih sekcij na TAG-u.

Vse bolj dostopna cena video opreme in relativno enostavno rokovanje, je mnoge arheologe zavedla v prepričanju, da je samo snemanje, izbor plana, premikanje kamere . . . , tudi enostavna stvar. Že na začetku so mnogi ugotovili, da ne gre vse tako tekoče. Prvo in glavno vprašanje je: Kaj hočemo narediti z videom: dokumentacijo, prezentacijo ali pa kaj tretjega? To vprašanje je na tej delavnici neprenehoma viselo v zraku, vendar zadovoljivih odgovorov ni bilo. Dejstvo je, da video v arheologiji še zdaleč ni konceptualiziran. To pa seveda sproži še množico drugih vprašanj. Nekatera izmed teh bomo tukaj izpostavili, vendar najprej pogledimo nekaj značilnosti in prednosti videa. Prva in glavna kvaliteta je dinamičnost medija, ki bistveno presega možnosti fotografije. Omogočeno nam je dinamično zajemanje podatkov, spremljanje postopka, poudarjanje posebno zanimivih stvari. Montaža nam omogoča poljubne skoke v prostor in čas. Nova prednost je tudi sinhronizacija slike in zvoka. Najdišče lahko dojamemo celovito v širšem ekološkem in geografskem prostoru. To so le nekatere med možnostmi, ki jih lahko izrabimo na veliko načinov. Na tem mestu bomo omenili kot primer izdelavo video dnevnika izkopavanj, ki je lahko odličen dodatek dosedanjim dnevnikom; seveda pa jih video ne more v celoti nadomestiti.

Praksa je pokazala tudi na nekatere probleme videa. Trakovi nimajo daljše uporabe (7–10 let, nato je potrebno presnemavanje). Ponekod na terenu nimamo virov električne energije (to se sicer da delno rešiti z akumulatorji). Cena kvalitetnejše opreme je velikokrat zelo visoka. Problem predstavljata tudi standardizacija in kompatibilnost posameznih elementov. Slabosti so predvsem tehnične narave, kar pa naj ne bi bila prevelika ovira. Uporabnost videa v arheologiji? Udeleženci video delavnice so že na začetku jasno opozorili

izrazito dokumentacijski. Tu video ni imel glavne vloge in ni mogel prerasti arheologovih zahtev, kot se to pogosto dogaja pri prezentaciji.

Na področju prezentiranja pa danes video lahko daje zelo veliko. Podobni prezentativni pristopi so namreč že dolgo v uporabi tudi drugje (dokumentarni filmi, reklamni filmi, snemanje redkih in atraktivnih prizorov, . . .), Nekatera prezentativna načela pa imajo univerzalnejši karakter od dokumentacijskih, ki so za arheologijo sicer specifična. Namen prezentacije je jasen: obveščanje širše javnosti (kolegov, investitorjev, domačinov . . .) in trženje, saj lahko kvaliteten video izdelek pripravimo za TV predvajanje, posamezne projekcije itd. Kvalitetna prezentacija v večini primerov zahteva sodelovanje profesionalcev. Medtem ko mora pri dokumentaciji imeti vse niti v rokah arheolog, so bili okrog vloge profesionalcev v prezentaciji udeleženci video delavnice na TAG-u deljenega mnenja.

2. ZOOM: Dominic Powlesland je pri raziskavah anglo-saksonske naselbine Heslerton uporabljal zelo kvaliteto opremo za snemanje. Tudi sam je odličen strokovnjak za video, obenem pa tudi nekakšen freelance arheolog. Torej imamo pred seboj zelo posrečen spoj vseh iskanih kvalitet. Njegov izdelek je bil vrhunski v več pogledih: v profesionalnem, tehničnem in komercialnem. Kot profesionallec je znal odlično izkoristiti vse možnosti video medija, pri tem pa kot arheolog ni zanemarjal znanstvenega nivoja. Na svojem primeru je predstavil pot k čim bolj kvalitetnim prezentacijam. Arheolog naj se na terenu šola pri profesionalcu in mu lahko le svetuje pri vsebini, dokler ne bo sam zadovoljivo znal izkoriščati video in njegovih zakonitosti. Moramo reči, da se je Powleslandov video Haslerton Project uveljavil kot standard za klasične prezentacije rekognosciranja in izkopavanja naselbine. Pri tem je seveda prvo vprašanje cena. Prav v šolanju arheologov za nekatere profesionalne prijeme vidi Dominic Powlesland možnost prihrankov, saj najem profesionalcev in njihove opreme ni poceni, prav tako pa ne moremo načrtovati najbolj atraktivne najdbe v času, ko smo najeli profesionalca.

Naravna posledica prezentativnega dela

že komercialen in je v rabi v mnogih agencijah, uradih, muzejih in drugih institucijah. Tudi pri nas se lahko vključimo v ta sistem, zadostuje le primerna oprema in priključek prek ljubljanske Pošte. Kaj bi s tem sistemom in z univerzalno bazo podatkov počeli, je druga stvar.

4. klapa, 4. kader/prvič, kamera: 2. plan, filter: ameriška noč, čas: 30. sek.
Tekst: KAJ PA ARHEOLOGI SAMI?

Zadnji prispevek v video delavnici nas je popeljal proč od glavnih tokov name-na videa v arheologiji. Interes avtorja videa je obrnjen proč od najdb, postopkov raziskovanja, proč od spomenikov. Zanimajo ga ljudje, ki se s tem ukvarjajo. Philip Rahtz je posnel zanimiv video z zelo preprosto vsebino. Skupina arheologov, ki je izkopavala v težkih razmerah (dež, blato . . .), je končno uspeła skonstruirati nekakšno zasilno prho. Ob otvoritvi tega očitno zelo pomembnega objekta so organizirali arheološko obarvano slovesnost (priložnostni latinski nagovori, protokolarna procesija). Video ni prikazoval le „igralcev“, temveč tudi publiko, ki je opazovala to svečanost. Gre torej za nekakšen etnografski zapis življenja na izkopavanjih. V prvi vrsti je bil ta video namenjen arheologom samim, saj je glavna poanta v tem, da prepoznavamo sami sebe v podobnih situacijah.

Vsa stvar lahko še naprej evoluirala v dokumentarne ali pa igrane enodejanke s posameznih izkopavanj. Zamislite si pri nas čez nekaj let na video polici arheološkega oddelka naslednje naslove: „Pobeg z Rodika“, „Ali Trenz in 40 dolžnikov“, „Umor na ljubljanskem Barju“, „Spopad pri Moverni vasi“ ipd. Stvar je zelo hecna, ne smemo pa kar tako pozabiti nanjo.

5. klapa, 5. kader/prvič, kamera: total, filter: 57, čas: 10 sek., zvočna kulisa: „Le vkup, le vkup uboga gmajna“
„Jutri je v Celovcu s'mnj“
Tekst: VIDEO PRI NAS

Pionirsko vlogo na tem področju je imel Vinko Sribar, ki je v zgodnjih 60-tih letih začel uporabljati snemalno tehniko (8 mm, 16 mm kamere, televizija zaprtega sistema) na Blejskem otoku in Otoku pri Dobravi. Njegov glavni namen je bil izpopolniti dotedanje dokumentacijske postopke, zaradi vse bolj strogih in obsežnih zahtev dokumentacije ter nekaterih specifičnih okoliščin, v katerih je raziskoval. Prehajal je od klasičnega fotografiranja k vedno bolj izpopolnjenim in discipliniranim metodam (orto-fotografiranje, uporaba koordinatografov in koordinatometrov) do samega videa. Pravokotno fotografiranje in snemanje je utemeljil kot enega od standardov za tovrstno dokumentacijsko objektivnost. V metodo dokumentacije je vpeljal enakovreden element, ki je dopolnjeval in lajšal nekatere dotedanje postopke, obe-

nem pa je ta element ponujal možnost za še pravilnejše in popolnejše nadaljnje interpretacije.

Ostali poskusi uporabe videa pri nas pa so bili prezentativne narave (Mitja Brodar in Ivan Turk – Divje babe, Andrej Pleterski in Timotej Knific – Bled, Marko Stokin – Simonov zaliv, Matej Zupančič – Koper). Za nas je glavni problem cena, saj je kvalitetna oprema še vedno zelo draga. Pri nas seveda še ne moremo govoriti o jasnejših konceptih. Večinoma so to bolj posamezni poskusi kot pa kontinuirana produkcija. Vendar se mora začeti tudi na tem področju intenzivneje rabiti video, če hočemo vsaj delno napredovati.

Poleg videorekorderja, kamere in monitorja se vse bolj uveljavlja tudi mešalna miza, saj preprosto montiranje kadrov z dvema videorekorderjema ni dovolj kvalitetno. Mešalna miza nam dopušča snemanje večje količine materiala, ki ga lahko v montaži optimalno izkoristimo.

Kar se dokumentacijskih postopkov tiče, smo videli, kolikšno moč ima video v povezavi z računalniki in drugimi sistemi. Nasploh nam video zelo prav pride pri „hitrih“ izkopavanjih, ko nam okoliščine ne dopuščajo v kratkem času dokumentirati vsega, kar bi lahko pri sistemskih izkopavanjih.

V našem članku smo hoteli pokazati glavne smeri uporabe videa. Ustavili smo se ob najbolj zanimivih in indikativnih primerih s TAG-a. Možnosti uporabe tega medija v arheologiji še zdaleč niso dovolj raziskane. Velikokrat je bila prav praksa tista, ki je zahtevala in narekovala razvoj novih postopkov.

*Predrag Novakovič,
Andrej Dorđević,
Zoran Stančič*

Workshop:

The application of archeological theory to the interpretation of ceramics

Na simpoziju je bilo mogoče slišati tudi nekaj predavanj na temo povezanosti interpretacije keramike in arheološke teorije:

Prvi prispevek avtorja J. D. van der Walla je bil posvečen nekajletnim razis-

je izobraževanje. Ta aspekt je še posebej izpostavil Mike Corbishley v svojem prispevku *Teaching the past through video*. Corbishley je v sodelovanju z *English Heritage* oblikoval poučne oddaje o arheologiji za mlajše gledalce. Ta projekt je postajal vse bolj obširen, zato so kmalu začeli tiskati tudi navodila za učitelje srednjih in osnovnih šol, kjer so organizirali predavanja o arheologiji na videu in televiziji. V taki produkciji vidi arheologa kot scenarista in mogoče režiserja, saj je poudaril, da je v podobnih oddajah, v katerih arheolog ni sodeloval, bila večina informacij napačnih.

3. klapa, 3. kader/prvič, kamera: 1. plan, filter: UV, čas: 45 sek., tekst: VIDEO V SISTEMSKIH POVEZAVAH

Kot tehnološki vrh je na TAG-u izstopal *DOMESDAY PROJECT*, ki je vrhunski profesionalni projekt, katerega jedro predstavlja univerzalna baza podatkov, ki ni samo numerična ali tekstualna temveč tudi vizualna in je spravljena na laserskih videodiskih v obliki fotografij, načrtov, satelitskih fotografij, aerofotografij, filmskih klipov, tekstov. Ta baza podatkov je sistemsko organizirana in je praktično dostopna vsakemu posamezniku ali instituciji, pogoj je le ustrezna oprema (Laser Vision player, mikro-računalnik) in možnost priključitve v sistem s to bazo podatkov. Ves ta projekt je organizirala in vodila angleška BBC, tako da je baza podatkov zares obsežna. Demonstracija je pokazala, da imamo na voljo šest različnih nivojev iskanja, od splošne satelitske fotografije Velike Britanije prek geografskih načrtov v vedno večjem merilu in vse do zadnjega nivoja, kjer imamo na voljo posamezne fotografije, tlorise, video posnetke. Ves čas nas na vseh nivojih spremljajo meniji, tako da lahko iščemo željene informacije (statistične razporednice, knjižnične fonde, uradne službe) in še ogromno drugih uslug. Kje je tukaj arheologija? Prav tako lahko arheologi iz baze podatkov dobijo veliko željenih informacij, veliko pomeni ta sistem za spomeničarje, za organizacijo predavanj in ekskurzij, muzeje in podobno.

Možnosti uporabe je še ogromno, in jih enostavno ne moremo popolnoma razumeti po nekaj minutni demonstraciji. Še posebej pomembno je, da je sistem

kavam v Nigru. Cilj obsežnega dela v tej deželi je bilo opazovanje proizvodnje, uporabe in potrošnje keramike. Raziskava je veljala tudi ohranjanju črepinj, ki so vsako leto nastajale pri uporabi keramičnega posodja. Projekt je obsegal spremljanje vseh teh dogajanj v naravnem in izoliranem vaškem okolju in tudi statistično vrednotenje dobljenih podatkov. Najprej je treba povedati nekaj o samem okolju. Fizično okolje je predstavljala pol puščavska depresija, obdana s težko prehodnimi kanjoni. Gline, primerne za keramiko, je bilo dovolj na večih mestih, nedaleč od zaselkov. Dostopna je bila na dnevnih glinokopih. Tudi stanje v zvezi s kurjavo, potrebno za keramične peči, je bilo ugodno. Pomemben prispevek fizičnega okolja je tudi izoliranost vseh opazovanih vasi. Glede na tehnološko raven prebivalcev, ki je bila praktično predkovinska, lahko verjamemo, da so teže prehodni tereni obdržali celotno kulturo v popolni ekonomski izolaciji. Vsekakor je bistvo raziskave v družbenih značilnostih nekaj opazovanih vasic, ki so ležale tesno ena ob drugi. Vasice so živele skupaj popolnoma sebi zadostno življenje. Kot skupina so bile te vasi res samozadostne, vendar je bila vsaka vas posamezno daleč od tega stanja. Vsak zaselek je bil vpleten v gospodarstvo drugih z zelo preciznimi nitmi, ki jih raziskovalcem ni uspelo do kraja razložiti. Sistem odvisnosti se je gibal po železnih pravilih, ki so vsaki vasi določale njene gospodarske panoge in njihov obseg. Kljub sorazmerni enakopravnosti vasic že stoletja ni bilo sprememb v delitvi dela med vasmimi. Če konkretiziramo povedano na proizvodnji keramike, vidimo, da nekatere vasi v tej panogi nadvladujejo druge, druge proizvajajo keramiko le določenega tipa, tretje so specializirane za trgovanje s keramiko itd. Nenavaden se zdi položaj vasi, ki smejo izdelovati keramiko za domačo rabo, obstojajo pa tudi vasi, kjer je izdelovanje keramike sploh prepovedano (tabu). Tabuji sami nikakor ne odsevajo kakršnekoli drugačne podrejenosti vasi. Pač pa so bili v močno podrejenem položaju v vasesh s keramično obrtjo moški, kajti izdelovalke keramike so bile ženske. Ne bi mogli govoriti o klasičnem matriarhatu, vendar je obstojala nenavadna povezava moškega in ženskega dela prebival-

stva, ki je temeljilo na zapletenih ekonomskih odnosih, ki so vsakemu članu v vasi določali položaj. Zaključili bi lahko, da je namesto skupine vasi, kjer bi vsaka vas izdelovala keramiko za svoje potrebe, nastala izredno živahna medvaška „trgovina“, ki je izhajala iz za evropske pojme naravnost nesmiselne delitve dela, polne monopolov in tabujev, nadgrajenih z logičnimi ekonomskimi zakonitostmi. Ta malo osupljivi ekonomski vzorec, sicer naravno enoličnega ozemlja, ki je merilo le nekaj deset kvadratnih km, je bil vsekakor osnova za razumevanje dogajanj v zvezi s keramiko. Ugotoviti je bilo možno več pomembnih dejstev. Izredno močne so bile razlike v zvezi s koncentracijami keramike v posameznih vasesh. Največ keramike je bilo najti v vasesh, ki so se ukvarjale predvsem s trgovino — tu so bila skladišča. Sledile so vasi, kjer je bila keramična industrija glavna gospodarska panoga, sledile so vasi z izdelovanjem keramike za svoje potrebe. Po količini keramike, razbite v enem letu, prevladujejo vasi proizvajalke keramike. Na drugem mestu so vasi orientirane v „trgovino“, močno pa zaostajajo vasi, kjer keramike ne izdelujejo. Tu naletimo na zelo skrben odnos do posodja. Pri statistični obdelavi črepinj pa so se avtorji raziskave najprej lotili določanja morfoloških tipov posod, ki so jim črepinje pripadale. Dobljene statistike so bile nerazumljive in na videz popolnoma nepovezane z realnostjo vasi. V povezavi predvsem z ženskim delom prebivalstva, so počasi prišli do boljših rezultatov. Preokupiranost vseh žena z zgodbami vsega njihovega sedanjega in že razbita posodja je pomagala ustvariti povsem novo statistiko. Ženske so tako pomagale najti manjkajoči člen. Ta je bil v dejstvu, da je en morfološki tip posode pripadal večim načinom uporabe. Isti morfološki tip se je v različnih vasesh uporabljal za različne namene in zato tudi v zelo različnih količinah. Pozneje so se raziskovalci lotili stvari z obratnega konca. Na osnovi normalnega arheološkega pristopa k črepinjam, so skušali uganiti ekonomsko in socialno ozdaje vasi. Rezultati so bili najprej zelo slabi. Šele ko so „predvideli“ različne možnosti uporabe in različne možnosti poškodb in obrabe, so prišli do boljših rezultatov. Največ paradoksov, ki jih je dala arheološka

metoda, so odpravile nekatere nove ideje o trgovinskih zvezah ter tudi modeliranje različnih stopenj obrabe pri različnih vrstah uporabe posodja. Podatke o namembnosti posod pa so si seveda izposodili iz sedanjih podatkov o posameznih vasesh. Pri raziskavi arheološke keramike si takih podatkov ni mogoče izposoditi od nikoder. Dobro pa je pri razlagah upoštevati čim več različnih možnosti.

K temu referatu bi se dalo pristaviti nekaj načelnih pripomb. Celotna raziskava v nigerskih vasesh se nanaša le na izolirana okolja in na keramiko, ki je mineraloško enolična. Gotovo je težje obravnavati manj izolirana okolja. Tudi pri modeliranju ohranjanja keramičnih črepinj skozi zgodovino bi bilo potrebno poleg faktorjev, ki so jih za ohranjanje keramike navajali v Nigru, dodati še faktor kemičnega razpadanja keramike, ki je močno pomemben v humidnejših podnebnih, kot so evropska.

Prispevek avtorja Sandra van der Lee- wa je po svoji usmeritvi posebnost in je v celoti ostal v okviru psihologije. Njegova povezava z arheološko keramiko je zaenkrat še teoretična. Očitno pa avtor testira svoje ideje z opazovanji indijanskih plemen v Mehiki in drugod. Bistvo njegovega referata je bila opredelitev vseh faktorjev, ki lončarja pripravijo do sklepa o inovaciji. Starejše enostavnejše razlage o konzervativnosti povprečnega antičnega ali zgodovinskega okolja, očitno ne zadoščajo več. Kljub temu da sociološka in psihološka misel že dolgo spremljata arheologijo, pa je bilo očitno premalo storjenega na poglobljanju v psihologijo posameznika. Predolgo se je smatralo, da so lahko le srečanja z drugimi višjimi kulturami silila proizvajalca v ekonomsko vsiljene inovacije, ki so bile posledica novega tehnološkega tekmovanja. Novejše ideje se bolj nagibajo k istovrstnemu delovanju konzervativnih in inovativnih elementov v družbi. Vsekakor pa ne zanemarjajo psihologije posameznika in tako skušajo upoštevati ideje o osebnih ekonomskih in kulturnih uveljavitvah, željo po tveganju itd. Avtor raziskave je precejšen del svoje pozornosti usmeril na percepcijo posameznika in je po obdelavi vseh nivojev percepcije začel zagovarjati, da so morali biti lončarji v preteklosti v splošnem precej inova-

RAZSTAVE

Brončana doba u Sloveniji

Narodni muzej Ljubljana,
13. maj–31. oktober 1987,
Arkade

ativni. Danes inovacije poznamo z drugega stališča, kot so jih nekoč. Poleg tega pa jih poznamo le v skladu z njihovo uspešnostjo. Danes so nam poznane le tiste inovacije, ki so bile toliko uspešne, da so pripeljale v velike serije izdelkov. Ker poznamo torej le najuspešnejše od inovacij, lahko o njihovem pravem številu le teoretično ugibamo. Prav tako kot ne poznamo neuspešnih inovacij, ne poznamo tudi celega niza uspešnih, ki so pripeljale do končne, za dalj časa standardne oblike. Tretji prispevek keramične sekcije predavanj je opisoval angleško raziskavo v Egiptu. Raziskovalcu Paulu Nicolsu je uspelo poiskati v Egiptu pravo lončarsko „tovarno“, ki je izdelovala še danes posode po staroegipčanskih receptih. Verjetno bo ta res velika obrtniška delavnica še lep čas obstojala. Specializirana je za izdelavo velikih, čez en meter visokih amfor za prenašanje vode. Posode prav presenetljivo še po 4000 letih nespremenjenih receptov za izdelavo, konkurirajo po ceni in uporabnosti – celo modernim posodam iz plastike. Obratno kakor v že omenjenih vaseh v Nigru ni tu prav nikakršne izolacije. Posode iz te „staroegipčanske“ obrtne delavnice razvažajo in prodajajo po celem Egiptu. Prav poleg sedanjih obratov je raziskovalcem uspelo odkopati delavnice in peči iz starega Egipta. Glinokop, kjer danes pridobivajo glino, pa je še vedno isti, kot je bil v času starega Egipta. Kot že takrat tudi danes kopljejo glino v podzemnih hodnikih, ki so razvejani v pravi manjši rudnik. Zelo zanimiva je peč, v kateri danes pečejo po nekaj sto posod naenkrat. Peč je pravzaprav velika kotanja z zglajenimi keramičnimi stenami. V to kotanjo nalože posode po posebnem sistemu, ki kaže dobro poznavanje temperaturnih razlik v peči. V samem žgalnem prostoru ni goriva. Le to je v sosednji predkomori, ki je pod in ob robu žgalnega prostora. V tej predkomori sežigajo le suhe liste trstičja in vroč zrak si potem poišče pot čez žgalno komoro na prsto. Tako jim uspe na prostoru za žganje za nekaj ur ustvariti temperaturo do 830°C. Ker so posode pokrite s črepinjami starih razbitih vrčev in s prstjo, je atmosfera v peči nekoliko redukcijska. To da vrčem značilno belo barvo. Raziskava je imela za cilj čim boljše poznavanje masovnega pečenja

te vrste, ki bi bilo lahko tipično za nekatere civilizacije kovinskih dob. Potrebno pa je poudariti, da je način žganja ter njegova uspešnost in masovnost v veliki meri odvisen ne le od kvalitete, ampak tudi od vrste surovine. V egipčanskem primeru je zelo značilna uporaba kremenčevega peska, obenem pa pomanjkanje kalcita, ki bi kot dodatek znižal temperaturo, ki je potrebna za uspešno žganje.

V zadnjem prispevku te tematike je Clive Orton govoril o spremembah v tehnologiji keramike ter o difuziji novih tehnologij v srednjem veku. Glavni zaključek njegove zelo obsežne statistične analize, je predvsem zahteva, da je treba marsikje podreti ideje o povezavi razvitosti neke družbe z višino tehnične ravni keramike. Primer iz srednjega veka je pokazal za najpomembnejšo inovacijo, vrsto keramike zelo nizke tehnološke ravni. To „slabo“ keramiko je bilo lahko izdelovati v velikih serijah in je bila temu primerno zelo cenena. Tako se je v tem primeru gospodarska in kulturna ekspanzija vezala na izključno ekonomsko visoko ovrednoten izum „slabe“ in poceni keramike. Ta je v trgovini izpodrinila vse izdelke iz zelo fine keramike, ki pa je pripadala drugemu kulturnemu krogu. Ekonomske zakonitosti so pomagale zmagi slabših vrst keramike nad boljšimi. Slaba keramika je postala dostopna najširšim krogom in je tako postala osnova za ekspanzijo tehnološko in ekonomsko razvitejši sredini. Visok tehnični dosežek tega časa je bila torej vrnitev iz tehnološko višje keramike k slabšim vrstam keramike. Če želi kdo oporekati in trditi, da je gotovo ostala razvitejša in lepša keramika „kulturni zmagovalec“, je potrebno dodati še to, da si je še cenejša in slabša keramika priskrbela toliko odjemalcev, da je postala tudi masovna kulturna značilnost tistega področja. Količina uporabljene cenene keramike je bila tako odločilna, da so se vzorci s cenene keramike sčasoma začeli pojavljati in prevladovati tudi na dražji sorti keramike, ki je še vedno vztrajala v konkurenci. Nižji tehnološki tipi keramike torej niso vedno znak propadanja neke kulture, ampak so lahko tudi znak njenega vzpona.

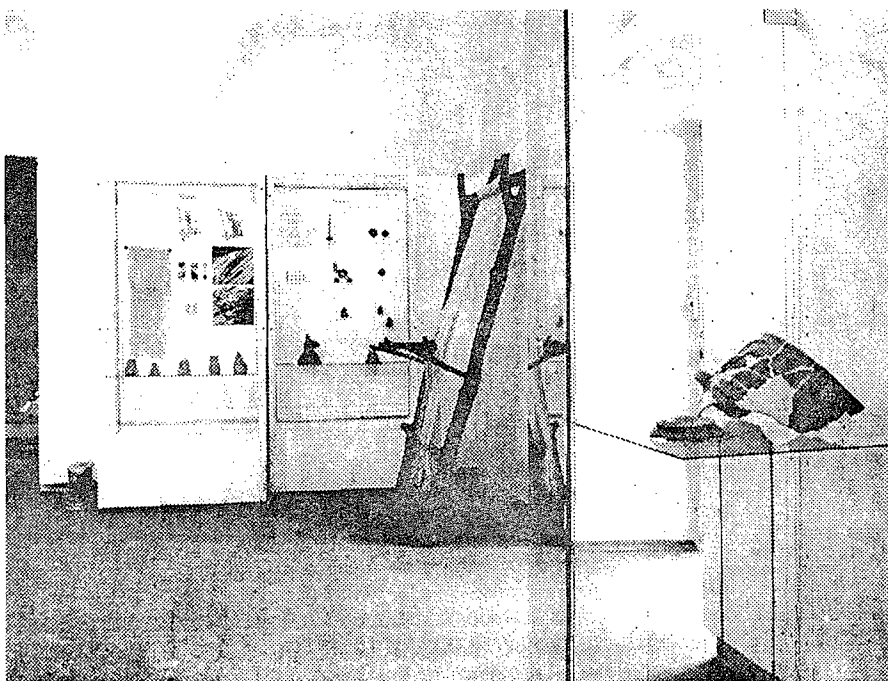
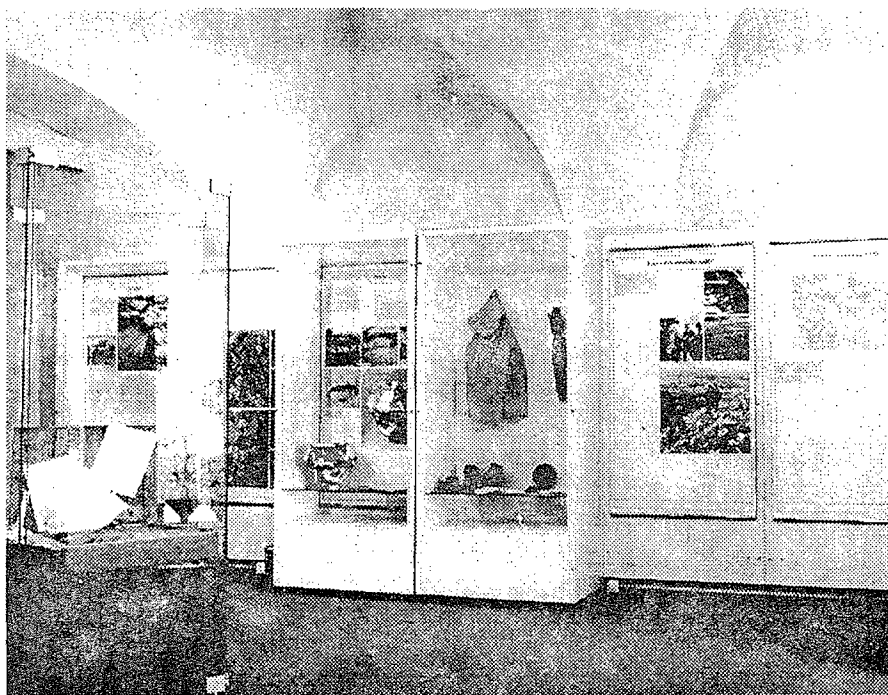
Igor Klopčič

Autor: Neva Trampuž-Orel, Fotografija: Tomaž Lauko, Ilustracije: Igor Rehar, Rekonstrukcije: Janez Golob, Dizajn izložbe i kataloga: Ranko Novak.

„Brončano doba u Sloveniji“ ambiciozan je naziv izložbe koja je, za razliku od mnogih tako široko postavljenih izložbenih tema, prezentirala kako aktualno stanje istraženosti prethistorijskog doba Slovenije tako i stvorila vrlo plastičnu i uvjerljivu sliku osnovnih karakteristika tog doba.

Znanstvena podloga ovog izložbenog projekta je simpozij istog naslova održan novembra 1986. godine. Naučni rezultat prvi je i osnovni uvjet stvaranja autentične muzejske priče koja svaka muzejska izložba treba da bude. U slučajevima gdje muzejski materijal ne daje mogućnost izravnog estetskog doživljaja (u čemu je npr. antička arheologija u stanovitoj „prednosti“), odustalo se od postavljanja eksponata prema artistskoj vrijednosti koju zauzima u teoriji povijesti umjetnosti te se pristupilo jednoj drugačijoj interpretaciji muzejskog predmeta. Oni su, što ova izložba sustavno i s mjerom pokazuje, dio strukturiranog postava, scenarija koji obrađuje sve znane aspekte suvremenog poimanja brončanog doba. Osim kronološkog i kulturološkog situiranja pojma „brončano doba“, na izložbi su objašnjeni rekonstrukcijom ili samim materijalom svi nivoi za sada moguće interpretacije. Onaj koji se odnosi na problem samog materijala od kojeg je predmet izradje proširuje se razmatranjem o sirovinama (rudarsko-geološki prilozi) tehnologiji obrade (lijevanje i kovanje, metalurgija, pečenje gline i tkanje). Dopunjen je izuzetno uspjelim rekonstrukcijama vertikalnog tkalačkog stana i jasnim crtežima koji nam predočavaju tehnike lijevanja i kovanja, te izuzetno uspjelom rekonstrukcijom primjera jedne tipične prethistorijske nastambe. Uz tu razinu obrazloženja muzejskih predmeta, artefakata, važan je deskriptivan pristup funkcije i primjene predmeta.

Vrlo je značajan dio izložbe uspostavljanje odnosa arheoloških nalaza sa prirodnom okolinom i ljudskom organizacijom. Na osnovu suvremenih analiza i metoda (spektrokemija, analiza peluda, paleobotanika) dana su objašnjenja slike okoliša u kojem je živjela i razvijala se



brončanodobna kultura Slovenije. Privani su predjeli šuma i polja, uskrasao je životinjski svijet. Koliko god već dosta dugo arheološka istraživanja uključuju i studije klime, analizu flore i

faune, nikada do sada ona nisu bila prezentirana na izložbi, dopunjujući i zaokružujući predodžbu o važnosti sagledavanja čovjeka i njegove djelatnosti i prirodnog okoliša, resursa.

Ovakav pristup osvjetlivi čovjekovu prošlost između ostalog kao i prošlost ljudske okoline na vrlo rafiniran način obrazuje kod posjetioaca ekološku svijest, i tako i dio prošlosti uspješno aktualizira.

Na primjeru najbolje istraženog brončanodobnog naselja Ormož, obradjena je urbana i arhitektonska struktura naselja, ekonomska pozadina, socijalna struktura te duhovna kultura čovjeka. U ovom djelu glavno je lice čovjek i njegova mnogostruka djelatnost tako da izravno nameću paralele sa etnološkim odnosno antropološkim izložbama. Takvo muzeološko gledanje u svakom slučaju ima svoju budućnost.

Od novih sadržaja svakako treba naglasiti i uvodni dio izložbe, koji demistificira postupak otkrivanja arheološkog lokaliteta, istraživanja i iskopavanja, prikazuje metodološke osnove terenskog rada. Špahle, užad, terenski dnevnik, kišobran i gojzerice svojom gotovo banalnom prisutnošću čine predodžbu o tome kako se otkrivaju arheološki lokaliteti, a posebno su objašnjeni različiti izvori arheološke spoznaje kao i razne metode dokumentacije. Ovim segmentom izložba se najdirektnije obraća prosječnom posjetioču u namjeri da objasni neke sadržaje koji se za stručnu publiku „podrazumjevaju“.

Cijela izložba koncipirana je prvenstveno tako da maksimalno komunicira arheološke sadržaje putem materijala, a u tome se naravno najviše uspješno tamo gdje je materijal i postupak rekonstruiran za što je bio potreban napor sinteze parcijalnih arheoloških istraživanja i rezultata. To može naravno inicirati pitanja vjerodostojnih rekonstrukcija s jedne strane i preciznosti i znanstvene dubine istraživanja s druge.

Ova izložba dala je presjek jednog doba koje je za nestrukovnu javnost bilo najvjerojatnije vrlo nejasan pojam, a čini u svakom slučaju jedan od vrlo dragocjenih izvora njena identiteta. Muzeološki koncept autorice Neve Trampuž-Orel i suradnika uspio se nametnuti izazovima pojedinačnog stvarivši harmoničnu, preciznu i preglednu postavu.

Zagreb, 18. 1. 1988

Višnja Zgaga

Slike z razstave

Bronasta doba na Slovenskem

I

Bronasta doba. Je že minila ali morda še traja? Kakšen čas je to bil?

Čigava doba?

Takrat, v mitični davni, ko so Agamemnonu položili zlato posmrtno maske na obraz še preden se je rodil, bil pred Trojo in zmagal. Takrat, ko se je Santorin v svoji metamorfozi spremenil v Krakatau in morda celo v (jezero) Nyss ter uničil cvetoča mesta There in Krete. Takrat, ko se je Paris igral s tremi boginjami in priigrjal desetletno trojansko vojno – na bližnjem vzhodu. Ne, pa saj to ni mogla biti le doba grozot!

II

Ozek prehod – lesen kovček na eni, steklena vitrina na drugi strani, v njih pa starinska raziskovalna terenska oprema. Je to spomin na nekdanjo izkopavalno idiliko ali gre za parodijo, karikaturu današnjega arheološkega raziskovalnega parka? Če, potem je opozorilo zastrašujoče.

III

Ne, ne! Krasni aeroposnetki kraških gradišč. Moderen pristop, delo geodetov, „interdisciplinarno“ sodelovanje prinaša vsaj vizualno dobre rezultate. Volarija in Šmihel sta dobesedno lepa, ne le na teh slikah, tudi zares.

Ne, ne! Skalpel, čopič, lopata, vedro – produkcijska sredstva, ne – atributi: kirurga, slikarja, težkega delavca (ponavadi nekvalificiranega) in snažilke (relativno najboljše plačane delavke v Sloveniji) ponazarjajo kar fantastično „interdisciplinarno“ naravo subjekta – arheologa. Vendar to še zdaleč ni vse!

Ne, ne! Predstavitve poteka arheološkega dela na „terenu“ z vsemi pripomočki je vredna ogleda. Pa slike zglajene lisa-te površine s podnapisom „naselje v Rabeljčji vasi“ so impresivne, tudi kamnite sive plošče z nekega pokopališča (oziroma grobišča), ki zevajo s fotografije – brez podnapisa.

IV

Skrite stvari, zakladi so bili in so vedno nekaj zelo vznemirljivega, takorekoč magnetnega. Tako na primer še vedno traja iskanje (v) Salomonovih rudnik-

ov(ih) in borba zanje. Pa tudi dim Svetlaninega ognja še ni izginil. Tudi slovenska zemlja je skrivala in gotovo še skriva kar precej zakladov (depojev, t.i. slučajnih najdb ipd.), ki so prišli na dan pri igri slučaja. Koliko Slovencev je tako postalo že srečnežev – vsaj toliko kot nesrečnikov, ki so svoje zaklade zapopali, skrili, darovali zemlji, vodam – zaradi sreče.

V

Oloris, zveneče ime naselja, ki je poniknilo v zemljo Miškove pokrajine – za topoli in drevjem rečnih rokavov.

Kako nenavaden tloris je imel Oloris. Dve gruči hiš – dve kmetiji, vsaka na svoji komaj opazni vzpetinici, vsaka zase, a s skupno obrambo – jarkom in palisado. Eksogamni družini v endogamnem sistemu? Absurd, seveda! Tudi za to, ker je raziskan in odkopan le predel naselbine z vrisanimi hišami, vsa ostala belina znotraj jarka ostaja neznana, neraziskana površina najbolje raziskane naselbine iz srednje bronaste dobe pri nas. Slovenski arheologi pač ljubijo svoje majhne vrtičke. Nikoli verjetno ne bo znano, kakšen je bil Oloris, pa čeprav je ležal na dnu vodnjaka razbiti vrč, a ne Kleistovega „tipa“.

VI

Ormož – kaldrma, uličice, hiše z dvo-rišči, umaknjenimi od ulice. Načrtno zasnovano naselje z ortogonalno razporeditvijo, a klico urbanizma potemtakem. Korak naprej (od Olorisa, Rabeljčje vasi) v poznavanju naše preteklosti, ne le urbanizma, temveč tudi drugih gospodarskih in družbenih dejavnosti prazgodovinskega mesteca, korak, ki ga omogočajo le zasnovane, večje raziskave. Žal jih tudi Ormož od začetnih izkopavanj ne pozna več.

VII

Hiša, bela kot iz knjige vzeta, pa čeprav nastala na podlagi arheoloških izkopavanj v težki, mastni panonski zemlji. Jasno je, da hišo, ki jo odpreš za javnost, vsaj na novo omečeš, odstraniš ropotijo in razstaviš tiste stvari, s katerimi se lahko „postaviš“; shrambene posode kot dokaz blagostanja, prejo in volno in z njima pridne ženske roke, ki so zlata vredne, in majhne „bogece“ ob ognjišču, da je poskrbljeno za varnost

in zaščito. Pretekli ali današnji „ideal“ družinske, življenjske sreče?

VIII

Črede goveda in drobnice vsaj v Ormožu niso bile bogate. Morali so biti poljedelci. Zanimiv je podatek, da je bil lov, kljub imenitni pasti za jelene (z ljubljanskega barja) in trnkom, z vidika prehrane nepomemben. Zdi se, da je moral imeti že takrat predvsem družbeno funkcijo v igri prestiža. Saj „kraljevski lovi“ so znani – od Niniv preko Miken do Zagorja, če drugih slavni krajev ne omenjamo.

IX

Ne ravna, ne bogata ni slovenska zemlja po svojih rudnih bogastvih, tako na primer je tudi urana premalo za resnejšo eksploatacijo. Kar neverjetno je, kako malo se ve o tej panogi gospodarstva – v prazgodovini pri nas. Težko kladivo, zagozde, sekire so neme priče davnega rudarstva na pohorskih tleh in v zasavskih gubah. Cvetela je proizvodnja polizdelkov (ingoti ipd.), pa tudi končnih izdelkov – orožja in orodja. Namesto „svetovno“ znanega kositrovega bron pa so poskušali plasirati na trg „domači“ svinčev bron. Ne vemo pa, kako in če jim je to tudi uspelo. Ni še bilo namreč izvršenih omembe vrednih spektralno-kemičnih analiz, ki bi razkri- le uganko sestave kovin v surovi kovini, v polizdelkih in končnih izdelkih, ne na koncu v rudah, na osnovi katerih bi se dalo sklepati ali so črpali lastno rudno bogastvo ali je šlo za lastno proizvodnjo orožja, orodja, nakita in na kakšni stopnji je bila takratna tehnologija. Velik deziderat slovenske arheologije je prav pomanjkanje sodelovanja s kemijo. To je naloga za prihodnje dni.

X

Kako neopazen, neupadljiv je meč za stekleno steno v beli vitrini; tisti meč, ki kot prvovrsten izdelek s svojo žlahtno patino sije s plakatov – vabi na razstavo. Ali je bil res potreben povsem egalitarni pristop oblikovalca razstave do vseh predmetov? Ali ne bi mogli biti nekateri, med katere gotovo sodi ljubljanski meč, na nek način „izpostavljeni“? Morda pa se skriva za takšnim pristopom „enakosti“ osnovna označitev dobe in njene družbe: slabo razvite, nerazslojene, na nek način „komuni-

40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj

stične“. Če, potem pridobi osnovno sporočilo oblikovanja razstave še svojo povsem skrito, subtilno noto. Eventualna zmota – v tem primeru ne igra pomembne vloge.

XI

S smrtjo in religioznimi obredi je povezana poslednja slika na razstavi. Vitrine so nekako prazne, prazne kot praznina, ki nastopi s smrtjo. Le na koncu se odpira brezno Mušje jame, kamor so darovali svoje dragocenosti dolga stoletja, a vendar ostaja njih priprošnja neznan. Tako neznan kot mesto, ki ga škocjanska Mušja jama ponazarja – mesto, kjer se odpira podzemlje, od koder je uspelo vrniti se le Odiseju.

XII

Zdi se, da je iz razstave zavel nek spomin na človeško bivanje v davni preteklosti; da je bil narejen korak, s katerim so razstavljalci poskusili zapustiti utečene poti arheoloških zbirateljskih razstav. Ne gre zgolj za informacijo o posameznih predmetih, temveč o dobi z njenimi različnimi obrazi – od naselbinske in bivanjske kulture preko gospodarskih panog in tehnologij do odličajev in religioznih predstav. Vendar je jasno, da je prav zaradi slabe raziskavnosti bronastodobnih najdišč na slovenskih tleh tudi ta razstava še vedno le iskanje, tipanje, tavanje – v temi.

Ilona Vidmar

Od 15. lipnja do 31. kolovoza 1987. godine održana je u prostorijama Arheološkog muzeja u Zagrebu izložba „40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj“, jedna u nizu kulturnih manifestacija priređenih u povodu „Univerzijade '87“. Izložbu je inicirao Muzej grada Koprivnice, a realizirali su je stručnjaci iz devetnaest ustanova, mahom oni koji su i vršili arheološka istraživanja na području ove regije. Izložba je ponajprije bila postavljena u Muzeju grada Koprivnice, neposredno prije znanstvenog skupa Hrvatskog arheološkog društva, održanog u jesen 1986. godine, na temu „Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji“, a potom je bila postavljena u Gradskom muzeju Križevci, Gradskom muzeju Bjelovar, Gradskom muzeju Varaždin, Muzeju Međimurje Čakovec i Muzeju Moslavine Kutina.

Izložba je bila koncipirana kronološki u tri cjeline – prehistorijsku, antičku i srednjovekovnu – sa 793 odabrana nalaza iz 52 prehistorijska, 27 antičkih i 38 srednjovekovnih lokaliteta. Prehistorijska razdoblja bila su dokumentirana obiljem nalaza iz naselja ili nekropola, počevši od paleolita pa sve do kraja latena. Nedostajali su nalazi iz srednjeg brončanog doba, a k tome preskromno je bilo zastupljeno i razdoblje latena. Ovim dijelom izložbe dominirala je građa kasnog brončanog i starijeg željeznog doba, prvenstveno keramičke izradvine iz naselja Križevci-ciglana, zatim brojni kalupi za odljevanje oružja i oruđa, odnosno inventar ljevačke radionice nađene u Sv. Petru Ludbreškom kao i nadalje atraktivna keramika ukrašena glavama bovida iz grobova tumula u Goričanu. Iz razdoblja antike bili su izloženi isključivo sitni nalazi, a i za njih je nažalost bilo premalo prostora, pa su stoga oskudno bili prezentirani pojedini lokaliteti, primjerice Varaždinske Toplice (Aquae Iasae), Martin na Muri (Halicanum), Ludbreg (Iovia Botivo) te k tome brojni, široj javnosti poznati antički lokaliteti na području ove regije. Među nalazima iz srednjovekovnog razdoblja uočavao se znatan vremenski hijatus, nedostajali su naime, nalazi iz vremena seobe naroda, dok su kasnije etape ovog razdoblja bile znatno bolje dokumen-

tirane arheološkim nalazima, primjerice iz nekropole Juraj u Trnju, Popovac-Breg ili Đelekovac-Šćapovo. Izbor pretežno keramičkog materijala, među kojim su se ljepotom isticali različito oblikovani i bogato ornamentirani pečnjaci, iz tzv. tvrdih gradova „burgova“ poput Medvedgrada, Garić-grada ili Čaze-Gradina, nezatan je dio inventara ovih nadalje nalazima bogatih lokaliteta.

Potrebno je istaći da je na izložbi bila po prvi put prezentirana arheološka građa s područja sjeverozapadne Hrvatske, inače raspršena po brojnim muzejima te često nedostupna, pa stoga, što se tiče šire javnosti, gotovo nepoznata. Nedvojbeno, vrijednost ovoj izložbi ponajprije daje obilje izuzetne arheološke građe, zanimljive ne samo stručnjacima već i širem krugu posjetilaca poradi osebnosti i atraktivnosti.

Odabrano mnoštvo eksponata stvaralo je međutim i stanovite poteškoće, pa tako neki muzeji zbog nedostatka vitrina nisu mogli prihvatiti izložbu, premda su aktivno sudjelovali u njenoj realizaciji, a istim je razlozima u pojedinim muzejima izložba bila znatno reducirana. Što se tiče vitrina u Arheološkom muzeju Zagreb, bilo ih je dovoljno, no nažalost one nisu pogodne – to se je pokazalo i u ovom primjeru – za izlaganje, osobito ne tako heterogene građe. Vitrine teku u neprekinutom nizu uz zidove prostorija, stoga su postojale minimalne mogućnosti pri izdvajanju pojedinih grupa predmeta ili određenih cjelina. Poteškoće su zadavale i neke kategorije nalaza, pa su se tako primjerice, paleolitski kameni artefakti gotovo „stopili“ s vjelinom pozadine, dok su se sitni nalazi, prvenstveno nakit i novci gubili u voluminoznim vitrinama. Ti su se nedostaci nastojali ublažiti različitim postamentima, ogledalima i foto-uvećanjima, ali ne isuviše uspješno, stoga mi se čini posve opravdana duhovita primjedba kolegice da bi u ovim vitrinama i blago iz Tutankhamonove grobnice izgubilo na sjaju.

Izložba je bila popraćena planovima, fotografijama terena, arhitekture, monumentalnije građe koja nije bila izložena, ali koji nisu bili specijalno rađeni za ovu izložbu, već su muzeji posegnuli u vlastite rezerve, dakako različitih

Antični pokop v Pomurju

Pokrajinski muzej Murska Sobota, 15. 10. – 30. 11. 1987

kvaliteta izvedbe, što je stvaralo znatnu šarolikost.

Pažnje vrijedan je katalog izložbe, koji ima 168 strana, sa dvojezičnim sinteznim radovima petorice autora, a opremljen je brojnim fotografijama terena i nalaza, crtežima i planovima, te za svako zastupljeno razdoblje – prethistoriju, antika, srednji vek – sa po jednom geografskom kartom s označenim lokalitetima i tekstovima. Nakon uvodne riječi slijedi tekst D. Feletara o geografskim osobinama sjeverozapadne Hrvatske, a potom Z. Marković, M. Šimek, Ž. Demo, V. Sokol i Ž. Tomičić daju historijat istraživanja i kronološki slijed kultura za pojedina razdoblja na ovom području. Tekstovi autora neujednačeni su opsegom, što je isključivo ovisilo o poštivanju, ili bolje rečeno nepoštivanju dogovora. Slijedi popis – prethistorijskih, antičkih i srednjovjekovnih – lokaliteta abecednim redom, sa sažetim informacijama i literaturom dvadesetšestorice autora, o kojima su ovisili ovi podaci kao i datacije. Pri kraju je tiskana Bibliografija I. i II. s popisom kratica upotrebljavane literature, kao i kataloški popis izložaka s najosnovnijim referencama.

Ovaj katalog, u kojem su obrađeni lokaliteti istraživani u posljednjih četrdeset godina, dobar su preduvjet za izradu Arheološke karte sjeverozapadne Hrvatske, koja će – nadamo se uskoro – timskim radom stručnjaka ove regije biti prezentirana stručnoj i široj javnosti.

Dubravka Balen-Letunić

Avtorica: Irena Šavel

Namen in vsebino razstave, ki je bila v lanski pozni jeseni na ogled v murskosoboškem muzeju, najlepše izraža stavek iz uvoda v katalog: „Zato naj bodo gomile s to razstavo deležne vsaj majhne pozornosti z namenom, da se spomini spet obudijo, in z željo, da jih bomo še naprej spoštovali in ohranjali sebi in zanamcem kot dostojanstvene spomenike preteklosti.“

Avtorica razstave Irena Šavel, izrazito agilna in vestna arheologinja, prizadeto reagira na vse probleme in naloge, ki se odpirajo pred kustosom, še posebej v lokalnem muzeju. Ob topografskem delu, kjer se srečuje z ogroženimi arheološkimi ostanki, je nastala ideja o razstavi, ki naj pomaga reševati gomile v Pomurju. Vzrokov za njihovo ogroženost je več, gotovo pa je eden najočitnejših neznanje domačih ljudi. Mogoče je tudi trditi, da je slabo poznavanje krajevnega izročila in zgodovine domačega kraja večje med mladimi, kar kaže na pomanjkljivo zgodovinsko vzgojo. V že tako skrcenem obsegu celotne starejše zgodovine v šolskih učnih programih je minimalen del namenjen najstarejši zgodovini slovenskega ozemlja, popolnoma odsoten je vsakršen poudarek na vrednotah domače tradicije in preteklosti nasploh. Učenje lokalne zgodovine je prepuščeno razgledanosti in presoji posameznega učitelja – mnogi najdejo čas za to. Kljub tem splošno znanim dejstvom je razmeroma malo arheologov, ki verjamejo, da bi lahko arheologija z organizirano ponudbo izobraževanja (poljudna predavanja, članki, didaktične razstave) širila splošno zgodovinsko izobrazbo in arheološko zavest ljudi. Pričujoča razstava je bila primer takega prepričanje in strokovne odgovornosti, ki zasluži resnično pohvalo.

Razstava je bila razdeljena na tri dele, ki so bili predstavljeni v treh prostorih. V prvi sobi so bili prikazani prevodi antične literature; razloženi po klopeh ob stenah so se ponujali v branje – lepa poteza murskosoboške knjižnice, ki je pomagala uresničiti avtoričino zamisel. Morda bi lahko v sobo postavili še nekaj miz s stoli in obiskovalce opogumili, da bi se dalj časa pomudili ob knjigah.

V drugi sobi je bil predstavljen način pokopavanja rimskih naseljencev in

tistih staroselcev, ki so prevzeli rimsko kulturo in vero (iz časa med 1. in 3. stoletjem). Načrte značilnih grobnih konstrukcij, kakršne so bile odkrite v večjem delu Slovenije, so dopolnjevala besedila o rimski zgodovini naših krajev in o rimskem načinu pokopavanja. Poleg teh so visele fotografije in načrti nekaterih grobov iz severovzhodne Slovenije (torej z domačega področja) in gradivo iz posameznih rimskih grobov iz Ptuja, vse skrbno opremljeno s podnapisi. Tretja soba je bila namenjena glavni razstavnimi temi – gomilam v Pomurju. Umetni griči in grički, ki so zaradi oblike velikokrat neskladne z naravno, oblikovanostjo tal, vedno v nevarnosti pred uničenjem. Pridni orači si jih prizadevajo izravnati, vrtičkarji najdejo v njih bogata ležišča plodne zemlje, iskanci zakladov jih puščajo pri miru, kajti zaradi izginjajočega domačega izročila verjetno niti ne vedo več zanje. Nekaj gomil skriva prazgodovinske grobove, večino pa jih je postavilo domače prebivalstvo pod rimsko oblastjo.

Načrte in fotografije gomil ter pripadajočo razlago je spremljalo gradivo iz posameznih gomil v rekonstruiranem naravnem okolju tako, kot je bilo *in situ* odkrito. Posode in drugi pridatki so bili razmeščeni zvesto originalnemu položaju v gomili, sredi resnične prsti in skrbno nanovo pripravljene žganine. Vsak tako predstavljen grob je bilo mogoče primerjati z načrtom originalom, risbo gomile in podatki o najdišču. Za obiskovalce je bil to gotovo najbolj privlačen in verodostojen del razstave, vreden avtoričinega vloženega truda, ki ga zahteva takšna rekonstrukcija! Velja omeniti, da so bili med razstavljenim gradivom tudi novo odkriti grobovi, ki jih je avtorica izkopala v osemdesetih letih (Čikečka vas).

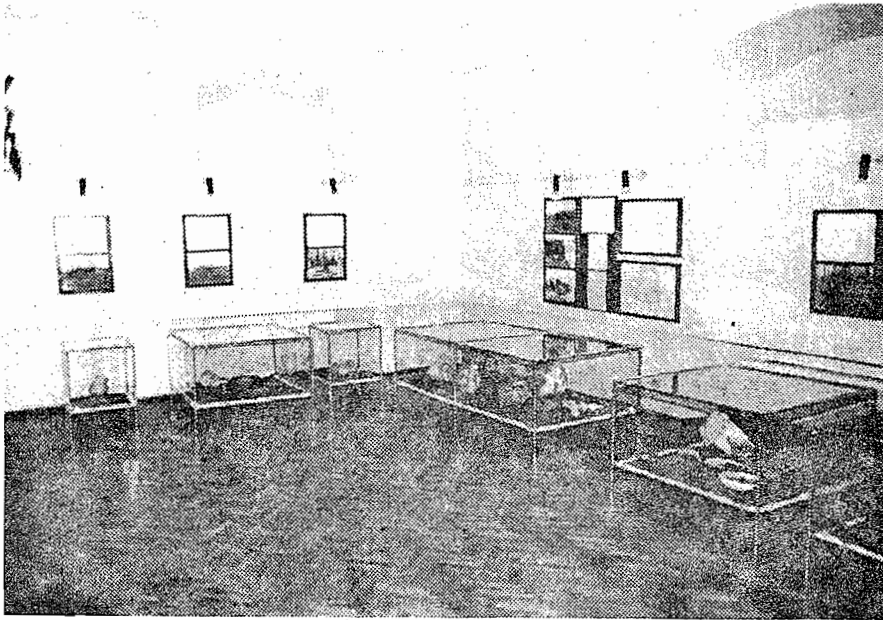
Ob otvoritvi je razstavo spremljal svojevrsten happening, ki je nastal po zamisli avtorice in kolegov, igralcev murskosoboške gledališke skupine. Ob recitacijah antičnih verzov in ustrezni glasbi so prisotni srkali vino in zobali sadeže in plodove, v ta namen izbrane z rimskega jedilnika. Domiselni in vabljivi način, kako premostiti večtisočletno časovno in čustveno razdaljo, ki nas ločuje od tedanjih ljudi, kako približati njihov svet, ki se je veselil in žalo-

val kot današnji, pa vendar smo navajeni gledati nanj le skozi letnice in predmete. Škoda, da se ni kaj podobnega dogajalo ves čas razstave, morda v manjšem obsegu za šolarje ali v obliki vabila „na požirek antičnega vina ob petih“ za odrasle.

V kratkem spremnem katalogu je povzeta tematika razstave, večji del vsebine pa je namenjen gomilam. Te so zbrane tudi v seznamu, že znanem iz strokovne literature, ki je dopolnjen s štirimi nanovo odkritimi gomilami (Dobrovnik, Strehovci, Čikečka vas, Gančani), ki jih je raziskala avtorica.

Opisu razstave bi dodala tudi nekaj kritičnih misli, ki jih sama pogrešam pri podobnem delu, v prepričanju, da bo konstruktivna kritika izboljševala nivo muzejskih razstav in izkristalizirala njihov namen. Zavedam se, da kustosi ustvarjajo razstave v različnih pogojih, odvisnih od mnogoterih dejavnikov, vendar mislim, da so nekatere stvari neodvisne od denarja in od vrste muzeja. Predvsem moramo vedeti, preden začnemo pripravljati razstavo, kakšen je njen namen, in se nato tega namena čimbolj dosledno držati. V našem primeru je razstava hotela opozoriti na gomile, razložiti njihov pomen in jih zavarovati pred uničevanjem. Torej je bila nedvomno namenjena laičnemu občinstvu, ki o arheologiji ne ve dosti oziroma nič, če pomislimo na tiste, ki odvažajo zemljo z gomil. Zato bi lahko bila spremna besedila in kataloški tekst napisana še bolj jasno in s pravo mero strokovnih izrazov. Ti nam dobro služijo v strokovnih člankih, za obiskovalce pa so preskopi, ker skrivajo informacije, znane le arheologom. Razstava bi lahko neposredno opozorila na uničevanje gomil (s primerno veliko fotopovečavo takega dejanja, s citiranimi zapisi iz topografskega dnevnika) in bolj odkrito apelirala za njihovo ohranitev (tudi z navajanjem predvojnega prizadevanja v tem smislu in morebitnim dokaznim gradivom). Skratka namenu in uspešnosti razstave gotovo ne bi škodovalo malo več didaktike, ki se ji v muzejskem delu vse preveč izogibljemo. To velja za vse arheologe, ki se ukvarjamo z razstavami, zato iskreno upam, da moja kritika ne bo zasenčila pohvale in vzpodbude, ki jo avtorica zasluži za nadaljevanje takega dela.

Neva Trampuž Orel



Razstava „Antični pokop v Pomurju“



Detaji z razstave „Antični pokop v Pomurju“

Vinča u praistoriji i srednjem veku

Povodom V Balkanskog kongresa održanog septembra ove godine u Beogradu, otvorena je u Galeriji Srpske Akademije Nauka i Umetnosti izložba posvećena arheološkom nalazištu Vinči kod Beograda. Vreme i mesto za izložbu dobro su odabrani iz više razloga. Jer pojam Vinče koji je dominirao našom arheologijom više decenija i simbolizovao našu pa i balkansku praistorijsku arheologiju za dugi niz godina, i izložba koja je prvi put posvećena isključivo ovom značajnom lokalitetu i prvi put u celosti obuhvata sve kulturne periode koje ovo nalazište sadrži, najbolje odgovaraju ovom trenutku kada su se stručnjaci različitih kulturno-istorijskih disciplina iz svih balkanskih i mnogih evropskih zemalja sakupili u Beogradu da izmene mišljenja i saopšte svoje poslednje naučne rezultate. Drugo je ponovna aktuelnost arheoloških radova u Vinči sa kojom je naša kulturna i šira javnost morala da bude upoznata.

Arheološki, Vinča predstavlja veliko višeslojno praistorijsko naselje na samoj obali Dunava, nekih stotinak metara nizvodno od istoimenog sela, sa moćnim kulturnim profilom debelim preko 10 metara i ogromnom količinom pokretnog materijala koji pripada pretežno mlađem neolitu, no takođe starijem neolitu, bakarnom i bronzanom dobu. Iznad praistorijskog naselja prostirala se velika srednjovekovna nekropola sa preko 1.000 grobova, datovanih između VIII i XVII veka.

Prvi keramički fragmenti iz Vinče stigli su u Narodni muzej u Beogradu u ruke tadašnjeg upravnika Miloja M. Vasića u proleće 1905 g. i već iduće godine bili su publikovani u Glasu Srpske Akademije, čime je ovaj praistorijski lokalitet ušao u arheološku literaturu. Od tada do danas rad na arheološkom nalazištu u Vinči – kako sama iskopavanja, tako i studijska i teoretska interpretacija materijala – imaju dugu i zanimljivu istoriju. Miloje M. Vasić, jedan od osnivača arheološke nauke u Srbiji, za čije su ime istraživanja u Vinči bila vezana pola stoleća, vodio je u Vinči iskopavanja u više mahova, 1908 i 1924 skromnim sredstvima Narodnog muzeja u Beogradu, 1911–1913 sredstvima Ruskog arheološkog instituta u Carigaadu, od 1929 do 1934 sredstvima engleskog arheološkog mecena Čarlsa

Hajda, što je rezultiralo publikovanjem četiri velika toma *Praistorijska Vinča I–IV*, negde uoči Drugog svetskog rata. No kako svi odgovori koji su se očekivali od ovog velikog i značajnog nalazišta nisu bili time dobijeni, pre desetak godina, na inicijativu Odbora za arheologiju SANU, počela su nova iskopavanja Vinče koja i danas traju, obimna i kompleksna, u organizaciji Odeljenja za arheologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Muzeja grada Beograda i uz saradnju Arheološkog instituta i Balkanološkog instituta SANU. Radove u Vinči tako vodi danas čitav tim stručnjaka užih specijalnosti, što je na današnjem stepenu razvoja nauke jedino i moguće, ne samo zbog toga što je rad u arheologiji znapredovao u priličnoj meri te nije više moguće za jednog arheologa da se sa istim uspehom bavi različitim epohama naše prošlosti, nego što ova složena istraživanja zahtevaju istovremeni komparativni rad u drugim naučnim granama: paleobotanici, paleozoologiji, antropologiji itd. koji je u svakom slučaju izvan domašaja delatnosti jednog istog naučnog profila. Na taj način su, s druge strane, prevaziđene ranije diskusije i polemike oko problematike Vinče, njene relativne i apsolutne hronologije, hronološkog i kulturnog opredeljenja pojedinih slojeva, i otvoreni su putevi ka detaljnoj i strogoj naučnoj analizi i rešavanju mnogih, još nenačetih pitanja o problemima neolita i bronzanog doba srednjeg Podunavlja, na koja ovo nalazište omogućuje odgovore svojim položajem i bogatstvom materijala.

Sama izložba je prezentovana živo i zanimljivo, što je nesumnjivo zasluga njenih autora, Dragoslava Srejovića, Bratislava Stojanovića, Nikole Tasića i Dišana Krstića. Arheološke izložbe uopšte pružaju mogućnosti za zanimljivo prikazivanje eksponata s obzirom na raznovrsnost materijala, pa i izložba o Vinči kombinuje sa uspehom veći broj keramičkih posuda i statueta iz praistorijskih epoha sa metalnim nakotom i oružjem iz srednjovekovnih grobova uz koje su prezentovani i skeletni grobovi ove poslednje epohe. Čitavu izložbu obogaćuju velike i plastično prikazane geografske karte koje govore o rasprostranjenosti vinčanske kulture i položaju našeg lokaliteta u okvirima balkanske praistorije.

Izložbu prati katalog, bogato ilustrovan i tehnički dobro pripremljen, koji kako je to često slučaj sa katalogima izložbi u Galeriji SANU, nema cilj samo da upozna publiku sa izloženim materijalom i da neke osnovne podatke o izložbi, nego predstavlja naučnu publikaciju sa problemskim člancima, napomenama i bibliografijom o materiji koja se izlaže. Tako i u katalogu o Vinči u praistoriji i srednjem veku učestvuju svojim studijama o pojedinim pitanjima, više naših istaknutih i vrsnih arheologa koji su u ovom trenutku najbolje upoznati sa tom problematikom. Tako uvodnu studiju i tekst o Vinči i vinčanskoj kulturi u neolitu jugoistočne Evrope daje Milutin Garašanin, o naselju starčevačke kulture u Vinči piše Draga Garašanin, o vinčanskoj stratigrafiji govori Borislav Jovanović, o naselju i stanu Blaženka Stalio, o umetnosti i religiji Dragoslav Srejović, o Vinči u bakarnom i bronzanom dobu Nikola Tasić, i o srednjovekovnoj Vinči, nekropoli i manastiru, piše Gordana Marjanović-Vujović. Ove studije prati i kataloški deo koji je pripremila grupa naših mladih stručnjaka, a takođe na zadovoljavajući način. Integralni prevod glavnih studija na nemački omogućuje stranim arheolozima koji se bave problemima praistorije Balkanskog poluostrva da se na najbolji način upoznaju sa našim poslednjim stavovima i dostignućima o ovom pitanju.

Posebni značaj i draž daje čitavoj izložbi maketa Arheološkog parka u Vinči i studija arhitekta Bratislava Stojanovića u katalogu, o pripremama na građenju ovog objekta koje je predviđeno dugoročnim planom do 2000 g. U okviru Arheološkog parka trebalo bi da se s jedne strane izgradi Muzej neolita srednjeg Podunavlja sa svim pratećim objektima koji bi obuhvatili kako arheološki materijal otkriven u Vinči, tako i samo nalazište, kako bi praistorijski ambijent bio posetiocima neposredno dočaran, i s druge, Međunarodni naučni centar za izučavanje neolita srednjeg Podunavlja, koji bi svojom stalnom aktivnošću, skupovima, savetovanjima, predavanjima, diskusijama, predstavljao jedno od glavnih žarišta budućeg rada na praistorijskoj arheologiji kod nas. Ova vizija budućnosti naše praistorijske arheologije, ni tako daleka ni nerealna, dobila je ovom izložbom svoje konkretne oblike i snažan impuls za dalji rad na njenom ostvarenju.

Rastko Vasić

PRIKAZI

Alice v čudežnih virih

Lev S. Klejn, Arheološki viri

Končno je pred nami prvi prevod teoretske arheološke knjige. To uslugo nam je naredila vse bolj odmevna zbirka STUDIA HUMANITATIS, ki ima v svojem programu še nekaj podobnih naslovov. Tako, deviškosti slovenske arheologije ni več. Našo arheologijo je za vedno omadeževala pošast, ki že dolgo kroži po svetu – pošast teoretske arheologije. Ta naša, ne več devica, se bo morala zato obrniti proč od zrcala, v katerem se je dosedaj zasanjano opazovala, in pogledati, kaj se dogaja na ulici, od koder prihaja močan trušč. No, povrnimo se h Klejnu in njegovemu tekstu. Sicer smo lahko pričakovali že od Panorame teoretske arheologije dalje, da nam bo kaj tako „nečednega“ priredil, vendar moramo priznati, da ga nismo videli med prvimi kandidati. Baj je neki Francoz imel pravico prve noči, a se je neznano kam izgubil. Sedaj se zopet širijo govornice, da nas bo kmalu obiskal.

Pred seboj imamo, kot že sam avtor pravi, dokaj nenavadno knjigo za arheologijo. Pomislite, niti ene tabele, fotografije ali vsaj majčkene risbice ni. Ker avtor upošteva naše presenečenje in zbežnost, poprosi svojo prijateljico Alice, da nas popelje skozi Arheološke vire in nas pri tem še malo razvedri. Ubogi Lewis si verjetno ne bi mogel predstavljati svoje Alice v tako suhoparni in nedomišljijski godlji, kot so arheološki viri. „Zakaj ne,“ bi mu odgovoril Klejn, „saj je to prav tako čudežna dežela za marsikaterga arheologa.“

Na prvi pogled zgleda, kot da je ta tekst nastal izven arheologije, oziroma kot da bi ga arheologi za svoje potrebe naročili pri posebnem specialistu, saj sam tekst ima zelo malo elementov klasičnih arheoloških tekstov, ki so ponavadi razumljivi le nam „profesionalcem“ in nas branje „kodov“ v teh elementih ločuje in povzdiguje nad navadno rajo, ki se ljubiteljsko ukvarja s starinami in proučevanjem zgodovine. Ustvarjen je bil „jezik“, ki je produciral samega sebe. Je pač tako, navajeni smo, da v arheologiji hipotetična razlaga in interpretacija neke znanstvene avtoritete skozi čas prevzema obliko znanstvenega zakona. Klejn je tako situacijo dobesedno miniral (ni bil edini, ki je to

poskušal), saj je problematiziral na videz tako jasen in udomačen pojem, kot je arheološki vir. Ta pojem smo običajno sprejeli kot povsem oblikovan in metodološko utemeljen fenomen naše znanosti. Splošna utemeljitev je bila: to so naše najdbe. Globljih pomenov se ni iskalo. Za svojo navidezno jasno in razumljivo naravo pa je ta pojem skrival tudi nekakšno nedotakljivost, ki je omogočala površne, „zdravorazumske“, intuitivne, navidezno logične interpretacije in razlage arheoloških pojavov. Arheološki vir ni bil edini podoben primer v arheologiji.

Klejnu se je zavedal, da bo moral pričeti praktično na začetku tega pojava. Zato je tudi naročil svoji prijateljici Alice, naj nas pelje po najbolj naravni in jasni poti: „Pokaži jim najprej, kje je ta pojem nastal in kako se je naprej razvijal. Ko jim bo to enkrat jasno, jim pokaži, kako arheološki vir sam konstituira arheološko znanost in jim na koncu še povej, kaj vse z arheološkim virom moramo narediti, da ga lahko naprej pravilno uporabljamo. Saj veš, stvar je podobna kot pri krompirju, ki ga moramo najprej izkopati, očistiti in skuhati, da ga lahko potem pojemo.“ Alice je seveda svojega prijatelja pri priči ubogala, kar ni bila samo posledica njene viktorijanske vzgoje, marveč je tudi vedela, da če bi ubrala drugačno pot, bi se marsikdo iz družine, ki jo je vodila, izgubil.

Arheološki vir naj bi bil sredstvo, ki arheološke raziskave oskrbuje z bazo podatkov (str. 9). Veliko časa se arheologije ni moglo jasno ločiti od zgodovine, zato je popolnoma jasno, da je pojem arheološki vir nastal iz podobnega pojma v zgodovini – zgodovinskega vira. Pojem zgodovinski vir je bil metodološko utemeljen že v 18. stoletju, ko je nemški zgodovinar Schlözer postavil svojo shemo znanstvene in kritične obdelave zgodovinskih virov: mala (zunanja) kritika, interpretiranje, visoka (notranja) kritika. S svojim tako utemeljenim osnovnim pojmom je bila zgodovina organizirana na modernih znanstvenih principih. Klejn bo to Schlözerjevo shemo ohranjal ves čas in jo bo poskušal predelano in dopolnjeno uporabiti tudi v primeru arheoloških virov, ki so seveda drugačne narave.

V razvoju zgodovine se je pokazala

nujna nadaljnja klasifikacija zgodovinskih virov, da bi se lahko raziskovalni postopek uspešno razvijal. V teh klasifikacijah in sistematizacijah so se tvorni viri ločevali od klasičnih zgodovinskih virov, ki so bili pisani. Metodologija zgodovinarjevega dela ni mogla pravilno določati načinov obdelave teh tvornih virov, ki so na neki način bili moteči in so zgodovinarjem uhajali iz rok, saj je sama narava tvornih virov zahtevala drugačno metodologijo. To kar razlikuje tvorne vire od pisanih, je posebna vrsta odseva zgodovinskih procesov in dogodkov. Klejn, ki ves čas spremlja proces izločanja tvornih virov iz zgodovinskih, prav preko te specifične narave odseva v tvornih virih utemeljuje arheologijo kot znanost. Ta je utemeljena v tisti točki, ko je treba informacije, zapisane v jeziku tvornih virov, prevesti v neki naravni jezik in nato ugotavljati, kateri dogodki in procesi preteklosti odsevajo v tako opisanih tvornih virih (str. 69). Za tako prakso pa je potrebno imeti posebno profesionalno izobrazbo, metodologijo, poseben pojmovni aparat, skratka posebno znanost, pravi Klejn.

Druga točka, na kateri se konstituira arheologija kot znanost, je fenomen *dvojne prekinitev*. Prva prekinitev je na osi kontinuitete, saj je med arheološkim materialnim ostanom in proučevalcem kontinuiteta za vedno prekinjena. Znanstvenik je tako izključen iz preteklih procesov. Za primerjavo nam Klejn pokaže etnografa, ki ni v takem položaju, saj se neka kontinuiteta med njim in predmeti le ohranja, bodisi le kot funkcija, tradicija ali kot prežitek. Druga prekinitev je na osi fragment-celota. Celota je za arheologa izgubljena, na bolje ima le fragmente, ki so fizični ostanki celote (materialne in duhovne). Tukaj kot primerjava služi zgodovinar, ki je sicer prizadet s prvo prekinitvijo, vendar njegov pisani vir ni samo fizični ostanek, temveč v njem lahko razbere dogodke, ljudi, dela, torej ima pred seboj določeno celoto.

Vidimo, da narava arheoloških (starodavnih tvornih) virov na svojstven način izolira znanstvenika, ki se ukvarja z njimi. Potrebna je nova kvaliteta, ne pa samo združevanje zgodovinarjevih in etnografovih naporov. Ta nova kvaliteta je seveda posebna znanost.

DRUŠTVO

Slovensko arheološko društvo v letu 1986

oziroma med skupščinama v Celju
(23. 10. 1985)
in Lendavi (12. 11. 1986)

Metaforično povedano: pred seboj imamo dve točki, ki sta dovolj za definicijo premice.

Arheologija do Klejna ni imela tako definirane osnovnega pojma, vendar je sama praksa, ki je izhajala iz lastnih potreb, oblikovala „delovne“ definicije in silila teorijo, da osnovni pojem natančno določi in preoblikuje (str. 30). Avtor pravi, da je prvi tehtno uporabil pojem arheološki vir sovjetski arheolog B. A. Rybakov leta 1957 v nekem svojem poročilu. Kmalu zatem se je ta termin razširil tudi po ostali Evropi, predvsem po zaslugi G. Childa. Izpopolnjen pomen dobi ta termin v ameriški arheologiji, kjer se nanj gleda kot na informativni vir; to je arheološki zapis (archaeological record).

Druga polovica Klejnovega teksta je bolj operativnega značaja. Sedaj, ko imamo že vpeljane in definirane osnovne pojme, sledi analiza raziskovalnega procesa. Nadaljnji postopki zahtevajo uporabne klasifikacije, sistematizacije in še mnoge druge druge predelave. Vir je le izhodišče (v ruskem jeziku se vir prevaja kot *istočnik*). Klejna najbolj zanima informativna narava arheološkega vira, saj je v znanosti mogoče operirati le s pravnimi in natančnimi informacijami. Zato je potrebna tudi klasifikacija tipov informacij, ki jih dobimo iz arheoloških virov (informacije o okoliščinah nastanka arheološkega vira, muzejska eksponatna vrsta informacije, informacije o procesu propadanja, . . .). Vedeti moramo torej, kaj hočemo dobiti iz arheološkega vira.

V zaključku jasno vidimo Klejnov namen. Nadaljnja obdelava arheoloških virov in iz njih pridobljenih informacij mora iti skozi semiotično-informacijske in sistemske postopke, v katerih avtor vidi najboljšo možnost napredovanja in kritičnega odnosa v znanstvenem postopku.

Ustavimo se za trenutek pri samem Klejnu, ki nam ni povsem neznan, saj smo ga srečali že v prvih dveh številkah te revije. Toda šele v arheoloških virih smo se prvič srečali v slovenskem prevodu z njegovim pravim teoretskim tekstom, od koder v zelo eksplicitni obliki vidimo njegove ideje, analize in trditve, ki jih seveda v Panorami ni bilo moč tako jasno razbrati. Že skoraj odveč je pripomniti, da je Klejn odličen

poznavalec epistemoloških in metodoloških problemov sodobne arheologije in zgodovine. Njegov pristop lahko označimo kot kritično-marksističen.

Na koncu se moramo njemu in njegovi prijazni prijateljici Alice zahvaliti še za eno prijetno izkušnjo. Seznanila sta nas z zelo pisano in pametno družino sovjetskih arheologov in zgodovinarjev, ki jih, to moramo priznati, nismo pričakovali v tolikšni meri. Njihova zelo kvalitetna znanstvena in teoretska dejavnost jih postavlja ob bok tovrstni produkciji v zahodni Evropi in ZDA.

Če je gospodična dokončno izgubila svojo nedolžnost, ali to tudi pomeni, da nosi kaj pod srcem? Bomo videli, upajmo. Na svidenje do naslednjega Klejna! Zanima me, koga nam bo takrat poslal za vodiča, mogoče Sherlocka Holmesa.

Da ne pozabim, Arheološki viri so obvezno čtivo tudi za vse zgodovinarje.

Predrag Novaković

Leto je minilo kot bi trenil, od Celja do Lendave smo prešli pot, ki bo vrh strmega klanca prav tu v Lendavi s kolokvijem o bronasti dobi na Slovenskem.

Vsega, kar smo si v Celju zadali, nismo izpeljali, kar velja posebej za pouk venetščine in za analizo varnosti arheoloških zbirk in razstav po naših muzejih. Prava sreča je, da nas iz dreveža ni predramila kakšna nova muzejska tatvina in nas spomnila na neopravljeno delo. Naj dodam tej samokritični zabeležki še tale razmislek – v društvu nas je preko sto, natančneje 105, živahnost društva je zato zagotovo tesno povezana z deležem vse stotnije in ne le s pridnostjo njegovega odbora ali morda celo samo predsednika. Ni dovolj le predlagati, potrebna je vztrajnost, terjanje ali celo neposredno sodelovanje pri izpeljavi predlogov.

Tudi vnaprej nas bo ostalo nekaj več kot sto, le ena prošnja je pred nami, izstopil ali zapustil pa društva tudi ni nihče. Pa tudi pregrešil se proti časti društva in njegovim zapovedim ni nihče do takšne mere, da bi ga morali nagnati, neredno plačevandje članarine je sicer pregreha, vendar ne najhujša.

Našim upokojemcem se letos pridružujeta še dva. Med letom se je upokojil dr. Mitja Brodar, konec leta odhaja v pokoj dr. Stane Gabrovec. Obema želimo v pokoju vse najlepše, mir in pravega zdravja, da bosta lahko uresničila vse tisto, zasebno in strokovno, kar sta, vpeta v naš zamotani vsakdan, zanemarjala in odlagala za boljše dni. Upamo pa in si želimo, da bosta, tako kot vedno doslej, tudi poslej našla čas za društvo, ki sta mu bila pred desetletji botra.

O dejavnosti v preteklem medskupščinskem obdobju pa še tole. Neopravljene naloge bomo seveda morali prevzeti na pleča novega leta, ki pa bo, tako se zdi, že povečini imelo kongresni nadih (13. kongres ZADJ 1988), katerega izvedba bo, tako kot je že doslej bilo v navadi, v rokah društva, ki gosti sedež Zveze arheoloških društev Jugoslavije.

Leto, ki se izteka, pa je bilo v večji meri „bronastodobno“, kolokvij je bil poglavitna tema na sejah IO ŠAD in še toliko bolj na sestankih pripravljali-

nega odbora, ki ga je vodila B. Teržan. Slednji je skrbel za vsebinsko plat kolokvija, prvi pa bolj za denarne tokove, nič manj zavzeto pa ni za samo izpeljavo kolokvija skrbel lendavsko-soboški odbor, v katerem je bila društvena vez Irena Šavel. So bile priprave uspešne? To bo izmerljivo že v soboto pozno navečer, ko se bomo razhajali, to pa, kar že danes lahko povemo z zadovoljstvom, pa je to, da je število prijavljenih udeležencev krepko preseгло vsa pričakovanja in kar je tudi pomembno, kolokvij je sprožil plaz zanimanja tudi zunaj slovenskih meja.

Njegov program je napet, zaobsega kar 31 predavanj in le z železno disciplino ga bomo zmogli izpeljati v zadovoljstvo vseh.

Vsekakor je pomembno dejstvo, da je kolokvij finančno pokrit, za kar imajo zasluge lokalni financerji, nekaj se je nateklo iz republiških virov, pomemben delež pa je kar iz naše društvene blagajne. To je rezultat (gorenjske?) varčnosti in pa tudi posledica tihe odpovedi nekaterim nalogam, vedoč da kolokvij *moramo* izpeljati.

Ob kolokviju je ostajalo le še malo časa in še manj moči za druga društvena opravila. Nekaj se je vendarle nabralo.

Po ustaljenih timicah smo izpeljali vsakoletno predstavitev arheoloških raziskovanj, zabeležili v ranem jutru nenavadno veliko zanimanje za slovenske arheološke novine in tudi že običajni popoldanski osip med poslušalstvom. Kakorkoli že, velja vztrajati. Dobra in sveža informacija je zagotovo nujna in potrebna (objavljamo hudi-mano počasi) in je s to predstavitvijo tudi omogočena. Da pa je potrebna nekaterih poživil (dialog), da bi morda veljalo celo razmišljati o novi formuli, da . . . , je pa tudi res.

Dodajmo temu našemu vsakoletnemu raziskovalnemu zboru še predavanj prof. Božidarja Čečuka o raziskovanju jam na jadranskih otokih in dr. Andreja Pleterskega o blejskem kotu (izšla je tudi njegova knjiga Župa Bled, pa še knjigi T. Kneza Novo mesto in M. Šašel Kos Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadrantom in Sirmijem pri Kasiju, Dionu in Herodijanu), društvo pa je bilo tudi partner v organizaciji predavanj prof. J. Wernerja in dr. M.

Mackensena iz ZR Nemčije.

Sredstva za delovanje društva so se natekala z zelo neredno (!) plačevano članarino in iz dotacije Kulturne skupnosti Slovenije. Za pripravo kolokvija pa je že drugo leto zapored denar prišel tudi iz PoRS 10. V okroglih 137 starih milijonih, ki so te dni na društvenem žiro računu, je poleg stroškov za kolokvij nekaj drobiža namenjeno za redno dejavnost, v njih pa je skrit tudi nesrečni *Arheo*. To naše glasilo nikakor ne zmore ujeti začetnega ritma in prodornosti. Bati se je, da bo potrpežljivost minila tudi našega financerja, ki doslej prav prizanesljivo zatiskuje oči pred malomarno nerednim izhajanjem revije.

Društveno delo popestrujejo sekcije. Prazgodovinska je bila prežeta s prpravami na kolokvij o bronasti dobi na Slovenskem, antična se je sešla dvakrat, enkrat pa tudi zgodnesrednjeveška. V delo antične sekcije je njena predsednica dr. Iva Curk vnesla posrečeno obliko sproščenega kramljanja o novostih doma in v svetu, kar se vklaplja v eno še redkih preostalih konstant v delovanju SAD, v informiranje, potem ko je izgubilo pravice neposrednega vplivanja in oblikovanja arheološke politike v Sloveniji. Razbremenjeno teh nalog si je moralo iskati novih torišč (informiranje, popularizacija), tudi zunaj povsem strokovne lupine. Pri delu sekcij velja poudariti tudi zavzetost zgodnesrednjeveške sekcije v začetnih pripravah na kongres Mednarodne unije za slovansko arheologijo, ki naj bi bil v Prilepu leta 1990. Njena zahteva, naj bodo priprave in izvedba kongresa ter spremljevalnih prireditev zares usklajene na jugoslovanski ravni, je naletela na ugoden odmev pri prirediteljih in v Zvezi arheoloških društev Jugoslavije.

Vsaj desetkrat nam je torej naše društvo omogočilo snidenje, ob tem pa ni na odmet podatek, da je tudi odziv bil povečini dober. To velja tudi za odbor-nike na sejah Izvršnega odbora, ki se je ob kar 80-odstotni udeležbi sestel le štirikrat.

Morda je vzroke za redoljubnost v IO treba iskati v zavesti, da večini poteka mandat in da bo s tem konec skrbi in nalog, naloženih na pleča odbornikov na skupščini v Ljubljani (26. 6. 1984), še prej pa je takšen odziv in zavzetost v

delu odborov izraz hotenj po čimboljšem uspehu naše osrednje letošnje prireditve in po uveljavitvi društva nasploh. Upamo, da nas bo nadzorni odbor, četudi je v delovanju društva našel vrzeli, ki pa nikoli niso škodovale društvu in njegovemu ugledu, razrešil. Ravnali smo tako, kot to terjajo predpisi in tako, kot je od nas terjala stroka, naši načrti. Da nismo grešili pri denarju, ki je vsem najbolj na očeh, se moramo zahvaliti blagajniku Milanu Sagadinu in njegovi ženi Vlasti, ki je naše računovodstvo posodobila, ga uredila in ga vodila redno in natančno, še posebej zamotano potem, ko je na naš račun bilo priključeno poslovanje Zveze arheoloških društev Jugoslavije (še vedno čakamo na registracijo ZADJ) in njene založbe. Nič manj ni bilo zajetno delo tajnika Mihe Budje, ki mu pri opravljanju nalog in tajniških poslov relacija Nova Gorica-Ljubljana gotovo ni bila v olajšanje, njemu in vsem odbornikom, tistim v IO SAD in tistim v odboru za kolokvij iskrena hvala, posebej pa še Ireni Šavel in Bibi Teržan, ki ju je kolokvij Bronasta doba na Slovenskem najbolj obremenjeval.

Lendava, 12. 11. 1986

Drago Svolsjak

Finančno poročilo SAD za obdobje od 20. 10. 1985 do 24. 10. 1986

PRIHODKI	din
Saldo 20. 10. 1985	261.687
Dotacija KS Slovenije (program)	270.000
Dotacija KS Slovenije (ARHEO)	995.000
Članarina 1985	37.250
Drugi dohodki	20.000
SKUPAJ	1.583.937

ODHODKI	din
Dvig SDK	20.000
Dvig SDK	10.600
Prispevki iz oseb. hon.	13.910
Potni stroški	41.714
Bančni stroški	722
SKUPAJ	86.946

PRIHODKI	1.583.937
ODHODKI	86.946
SALDO 24. 10. 1986	1.496.991

Poročilo sestavila:

Vlasta Sagadin I. r.

Slovensko arheološko društvo v letu 1987

*Iz poročila na skupščini v Novi Gorici,
v petek, 13. novembra 1987*

Skupščina slovenskega arheološkega društva

Poročilo nadzornega odbora

Člani nadzornega odbora SAD so dne 11. 11. 1986 pregledali finančno poslovanje društva od 20. 10. 1985 (plenarni sestanek društva v Celju) do 24. 10. 1986.

Dnevnik finančnega knjigovodstva s karticami se ujema z bančnimi izpiski, tako tudi blagajniški dnevnik in blagajniški izdatki s prilogami.

Finančno poslovanje je bilo vzorno in ni zadržka za razrešnico. Finančno in blagajniško poročilo s prihodki in odhodki naj skupščina sprejme s saldrom 1.496.991,- din na dan 24. 10. 1986.

Ljubljana, 11. 11. 1986

*dr. F. Leban, l.r.
dr. M. Brodar, l.r.
S. Petru, l.r.*

Spremembe v društvu

Slovensko arheološko društvo

Predsednik:

Drago Svolfšak, Narodni muzej, Prešernova 20, Ljubljana

Tajnik:

Biba Teržan, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana

Blagajnik:

Peter Kos, Narodni muzej, Prešernova 20, Ljubljana

Člani IO:

Mitja Brodar, Bojan Djurić, Vesna Koprivnik, Borut Križ, Marjan Slabe, Mira Strmčnik-Gulič, Mirina Cvikel-Zupančič

Predsednik prazgodovinske sekcije:

Janez Dular

Predsednik antične sekcije:

Iva Mikl-Curk

Predsednik zgodnesrednjeveške sekcije:

Vinko Šribar

Urednik Arhea:

Božidar Slapšak

Skupščina SAD, Lendava 12. november 1986, 40 udeležencev, trije gostje. Nerealizirani sklepi: odprto pismo (pisno javnosti) o ljubiteljstvu in arheologiji; črna gradnja na Kučarju – poziv SAD skruniteljem spomenika in odgovornim službam.

IO SAD, pet (5) sej (od 28,60–78,50 odstotna udeležba); teme: projekt „Bronasta doba v Sloveniji“ – depoji, Škocjan, Arheološki vestnik (objava kolokvija), razstava, arheološki film (N. Križnar), Djerdap – gostovanje srbskih arheologov, recenzija učbenika zgodovine za 6. razred, Arheo (vsakič), načrtovanje v KSS, razstava „Slovenska arheologija“ (KSS), urejanje arhiva ZADJ in SAD, samoupravni sporazum o pravicah, obveznostih in odgovornostih založniških organizacij in avtorjev, kongres ZADJ 1988 (IO SAD tudi pripravljali odbor) . . .

Predavanja: ciklus predavanj (FF) tudi za nearheološko publiko dr. A. Pleterški, Novejša raziskovanja staroslovanskega obdobja na Slovenskem; mag. S. Ciglencečki, Poznoantične utrdbe na Slovenskem; dr. R. Bratož, M. Šašel-Kos, Diskusijski večer in predstavitev knjige mag. M. Šašel-Kos, Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju, Dionu in Herodjanu; M. Guštin, Tavrski, keltsko pleme zadnjih stoletij 1, tistočletja pr.n.š. na slovenskih tleh. Na vseh predavanjih dobra udeležba, živahno spremljanje in komentiranje. Predavanja tujih arheologov: dr. S. Hadjisavas, Neolitik in bakrena doba na Cipru; P. Drugmand (Belgija), 2000 let zgodovine in razvoja ostroge; dr. M. Marx (Univerza Harvard, Boston), Obdelava egipčanskih mumij z računalniško tomografijo. Prvi dve predavanji je SAD izvedlo v sodelovanju z Narodnim muzejem, Ljubljana, zadnje pa v sodelovanju s Kliničnim centrom iz Ljubljane, TOZD Inštitut za rentgenologijo.

Predstavitev raziskovanj 1986, Ljubljana, SAZU, 16. april 1987. Na razposlani vprašalnik (65) samo 17 odgovorov (!?). V Sloveniji v letu 1986 izvedenih 55 izkopavanj (z odločbo 34, s poročilom 41, brez enega ali drugega 9, pet s pisnim obvestilom). Predstavljenih je bilo 22 najdišč (Gor. Radgona, Strehovci – I. Šavel, Ajdovska jama – M. Horvat, Ajdovski gradec, Vranje – J. Horvat,

Novo mesto, Kapiteljska njiva – T. Knez, Dolenjske toplice – Cvinger, G. Gradišče, Šentjernej – B. Križ, Verdun, Mrzlava vas – D. Breščak, Bled, pod blejskim gradom – D. Svolfšak, Zale pri Zasipu – A. Pleterški, Unec – T. Sehein, B. Vičič, Meblo – Borg – D. Svolfšak, Pomjan, Fornače, Simonov zaliv – M. Stokin, Koper – Sv. Marija – M. Župančič, Koper – kapucinski vrt – R. Cunja, M. Guštin, Hvar – B. Slapšak, Z. Stančič).

Slovenski arheološki dnevi v Makedoniji, Skopje, 16. in 17. dec. 1986, na povabilo Združenja arheologov SR Makedonije, M. Guštin, Kelti v Sloveniji, dr. S. Ciglencečki, Poznoantične utrdbe v Sloveniji, dr. A. Pleterški, Zgodnji srednji vek v Sloveniji (novejše raziskave in rezultati), D. Svolfšak, Slovensko arheološko društvo. Ogled Brazde, Scupija, Muzeja Makedonije.

Makedonski dnevi v Sloveniji, Ljubljana, 26.–28. maj 1987. Dr. I. Mikulčič, Vladarska grobnica v Brazdi pri Skopju (Cankarjev dom, za javnost), Železna doba v Makedoniji; V. Sanev, Neolit in eneolit v Makedoniji; dr. V. Bitrakova-Grozdavova, Helenizem v Makedoniji; P. Kuzman, Arheološko društvo Makedonije. Zaradi bolezni je odpadlo predavanje K. Trajkovskega o zgodnjem srednjem veku v Makedoniji. Ekскурzija: Ljubljana-Postojna (muzejska zbirka, jama) – Hrušica-Lanišče-Ljubljana (kombi Narodnega muzeja). Ogledi razstav v Narodnem muzeju, Bronasta doba na Slovenskem, Knjižna darila. Poskus sponzorstva Adria Airways ni uspel. *Arheo*, izšla je 5. številka, 6. številka je v tisku, sedma v pripravi. Neredno izhajanje odseva v odločitvi KSS, da za Arheo sredstva za leto 1988 le rezervira, ker mora revija *dokazati*, da bo res izhajala. Družbo ji dela revija Varstvo narave. Prim. Poročevalec KSS. 24. novembra 1987, št. 30, str. 31.

Podpisan samoupravni sporazum o odnosih med avtorji in založniki (Cankarjev dom, 23. 11. 1987).

Začetek ciklusa predavanj „Antična mesta na Slovenskem“ (dr. L. Plesničar Gec, Emona, I. Tušek, Poetovio).

Članstvo:

V SAD je včlanjenih 127 članov. Novi člani, sprejeti na skupščini SAD-a v Novi Gorici dne 13. 11. 1987, so naslednji:

Franc Aš, Uroš Bavec, Dr. Božidar Čečuk, Đevad Dervišić, Zorko Harej, Vito Hazler, Andrej Kaluža, Zdena Kramar, Lucija Lavrenčič, Milan Lovešnjak, Claudia Mestnik, Iris Meško, Nataša Milavec, mag. Kornelija Minichreiter, Ida Murgelj, Marjan Novak, Predrag Novaković, Miro Potočnik, Sabina Randelović, Lidija Rupel, Jasna Šimić, Peter Turk, Jožef Varga, Verena Vidrih-Perko.

Drago Svolfšak

nega odbora, ki ga je vodila B. Teržan. Slednji je skrbel za vsebinsko plat kolokvija, prvi pa bolj za denarne tokove, nič manj zavzeto pa ni za samo izpeljavo kolokvija skrbel lendavsko-soboški odbor, v katerem je bila društvena vez Irena Šavel. So bile priprave uspešne? To bo izmerljivo že v soboto pozno navečer, ko se bomo razhajali, to pa, kar že danes lahko povemo z zadovoljstvom, pa je to, da je število prijavljenih udeležencev krepko preseгло vsa pričakovanja in kar je tudi pomembno, kolokvij je sprožil plaz zanimanja tudi zunaj slovenskih meja.

Njegov program je napet, zaobsega kar 31 predavanj in le z železno disciplino ga bomo zmogli izpeljati v zadovoljstvo vseh.

Vsekakor je pomembno dejstvo, da je kolokvij finančno pokrit, za kar imajo zasluge lokalni financerji, nekaj se je nateklo iz republiških virov, pomemben delež pa je kar iz naše društvene blagajne. To je rezultat (gorenjske!) varčnosti in pa tudi posledica tihe odpovedi nekaterim nalogam, vedoč da kolokvij *moramo* izpeljati.

Ob kolokviju je ostajalo le še malo časa in še manj moči za druga društvena opravila. Nekaj se je vendarle nabralo.

Po ustaljenih timicah smo izpeljali vsakoletno predstavitev arheoloških raziskovanj, zabeležili v ranem jutru nenavadno veliko zanimanje za slovenske arheološke novine in tudi že običajni popoldanski osip med poslušalstvom. Kakorkoli že, velja vztrajati. Dobra in sveža informacija je zagotovo nujna in potrebna (objavljamo hudi-mano počasi) in je s to predstavitvijo tudi omogočena. Da pa je potrebna nekaterih poživil (dialog), da bi morda veljalo celo razmišljati o novi formuli, da . . . , je pa tudi res.

Dodajmo temu našemu vsakoletnemu raziskovalnemu zboru še predavanji prof. Božidarja Čečuka o raziskovanju jam na jadranskih otokih in dr. Andreja Pleterskega o blejskem kotu (izšla je tudi njegova knjiga Župa Bled, pa še knjigi T. Kneza Novo mesto in M. Šašel Kos Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju, Dionu in Herodijanu), društvo pa je bilo tudi partner v organizaciji predavanj prof. J. Wernerja in dr. M.

Mackensena iz ZR Nemčije.

Sredstva za delovanje društva so se natekala z zelo neredno (!) plačevano članarino in iz dotacije Kulturne skupnosti Slovenije. Za pripravo kolokvija pa je že drugo leto zapored denar priteknel tudi iz PoRS 10. V okroglih 137 starih milijonih, ki so te dni na društvenem žiro računu, je poleg stroškov za kolokvij nekaj drobiža namenjeno za redno dejavnost, v njih pa je skrit tudi nesrečni *Arheo*. To naše glasilo nikakor ne zmore ujeti začetnega ritma in prodornosti. Bati se je, da bo potrpežljivost minila tudi našega financerja, ki doslej prav prizanesljivo zatiskuje oči pred malomarno nerednim izhajanjem revije.

Društveno delo popestrujejo sekcije. Prazgodovinska je bila prežeta s priravami na kolokvij o bronasti dobi na Slovenskem, antična se je sešla dvakrat, enkrat pa tudi zgodnesrednjeveška. V delo antične sekcije je njena predsednica dr. Iva Curk vnesla posrečeno obliko sproščenega kramljanja o novostih doma in v svetu, kar se vklaplja v eno še redkih preostalih konstant v delovanju SAD, v informiranje, potem ko je izgubilo pravice neposrednega vplivanja in oblikovanja arheološke politike v Sloveniji. Razbremenjeno teh nalog si je moralo iskati novih torišč (informiranje, popularizacija), tudi zunaj povsem strokovne lupine. Pri delu sekcij velja podčrtati tudi zavzetost zgodnesrednjeveške sekcije v začetnih pripravah na kongres Mednarodne unije za slovansko arheologijo, ki naj bi bil v Prilepu leta 1990. Njena zahteva, naj bodo priprave in izvedba kongresa ter spremljevalnih prireditev zares usklajene na jugoslovanski ravni, je naletela na ugoden odmev pri prirediteljih in v Zvezi arheoloških društev Jugoslavije.

Vsaj desetkrat nam je torej naše društvo omogočilo snidenje, ob tem pa ni na odmet podatek, da je tudi odziv bil povečini dober. To velja tudi za odbornike na sejah Izvršnega odbora, ki se je ob kar 80-odstotni udeležbi sestel le štirikrat.

Morda je vzroke za redoljubnost v IO treba iskati v zavesti, da večini poteka mandat in da bo s tem konec skrbi in nalog, naloženih na pleča odbornikov na skupščini v Ljubljani (26. 6. 1984), še prej pa je takšen odziv in zavzetost v

delu odborov izraz hotenj po čimboljšem uspehu naše osrednje letošnje prireditve in po uveljavitvi društva nasploh. Upamo, da nas bo nadzorni odbor, četudi je v delovanju društva našel vrzeli, ki pa nikoli niso škodovale društvu in njegovemu ugledu, razrešil. Ravnali smo tako, kot to terjajo predpisi in tako, kot je od nas terjala stroka, naši načrti. Da nismo grešili pri denarju, ki je vsem najbolj na očeh, se moramo zahvaliti blagajniku Milanu Sagadinu in njegovi ženi Vlasti, ki je naše računovodstvo posodobila, ga uredila in ga vodila redno in natančno, še posebej zamotano potem, ko je na naš račun bilo priključeno poslovanje Zveze arheoloških društev Jugoslavije (še vedno čakamo na registracijo ZADJ) in njene založbe. Nič manj ni bilo zajetno delo tajnika Mihe Budje, ki mu pri opravljanju nalog in tajniških poslov relacija Nova Gorica-Ljubljana gotovo ni bila v olajšanje, njemu in vsem odbornikom, tistim v IO SAD in tistim v odboru za kolokvij iskrena hvala, posebej pa še Ireni Šavel in Bibi Teržan, ki ju je kolokvij Bronasta doba na Slovenskem najbolj obremenjeval.

Lendava, 12. 11. 1986

Drago Svolfšak

Finančno poročilo SAD za obdobje od 20. 10. 1985 do 24. 10. 1986

PRIHODKI	din
Saldo 20. 10. 1985	261.687
Dotacija KS Slovenije (program)	270.000
Dotacija KS Slovenije (ARHEO)	995.000
Članarina 1985	37.250
Drugi dohodki	20.000
SKUPAJ	1.583.937
ODHODKI	din
Dvig SDK	20.000
Dvig SDK	10.600
Prispevki iz oseb. hon.	13.910
Potni stroški	41.714
Bančni stroški	722
SKUPAJ	86.946
PRIHODKI	1.583.937
ODHODKI	86.946
SALDO 24. 10. 1986	1.496.991

Poročilo sestavila:

Vlasta Sagadin I. r.

Slovensko arheološko društvo v letu 1987

Iz poročila na skupščini v Novi Gorici,
v petek, 13. novembra 1987

Skupščina slovenskega arheološkega društva

Poročilo nadzornega odbora

Člani nadzornega odbora SAD so dne 11. 11. 1986 pregledali finančno poslovanje društva od 20. 10. 1985 (plenarni sestanek društva v Celju) do 24. 10. 1986.

Dnevnik finančnega knjigovodstva s karticami se ujema z bančnimi izpiski, tako tudi blagajniški dnevnik in blagajniški izdatki s prilogami.

Finančno poslovanje je bilo vzorno in ni zadržka za razrešnico. Finančno in blagajniško poročilo s prihodki in odhodki naj skupščina sprejme s saldonom 1.496.991,- din na dan 24. 10. 1986.

Ljubljana, 11. 11. 1986

dr. F. Leban, l.r.
dr. M. Brodar, l.r.
S. Petru, l.r.

Spremembe v društvu

Slovensko arheološko društvo

Predsednik:

Drago Svobljak, Narodni muzej, Prešernova 20, Ljubljana

Tajnik:

Biba Teržan, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana

Blagajnik:

Peter Kos, Narodni muzej, Prešernova 20, Ljubljana

Člani IO:

Mitja Brodar, Bojan Djurić, Vesna Koprivnik, Borut Križ, Marjan Slabe, Mira Strmčnik-Gulič, Mirina Cvikel-Zupančič

Predsednik prazgodovinske sekcije:

Janez Dular

Predsednik antične sekcije:

Iva Miki-Curk

Predsednik zgodnesrednjeveške sekcije:

Vinko Šribar

Urednik Arhea:

Božidar Slapšak

Skupščina SAD, Lendava 12. november 1986, 40 udeležencev, trije gostje. Nerealizirani sklepi: odprto pismo (pisno javnosti) o ljubiteljstvu in arheologiji; črna gradnja na Kučarju – poziv SAD skruniteljem spomenika in odgovornim službam.

IO SAD, pet (5) sej (od 28,60–78,50 odstotna udeležba); teme: projekt „Bronasta doba v Sloveniji“ – depoji, Škocjan, Arheološki vestnik (objava kolokvija), razstava, arheološki film (N. Križnar), Djerdap – gostovanje srbskih arheologov, recenzija učbenika zgodovine za 6. razred, Arheo (vsakič), načrtovanje v KSS, razstava „Slovenska arheologija“ (KSS), urejanje arhiva ZADJ in SAD, samoupravni sporazum o pravicah, obveznostih in odgovornostih založniških organizacij in avtorjev, kongres ZADJ 1988 (IO SAD tudi pripravljali odbor) . . .

Predavanja: ciklus predavanj (FF) tudi za nearheološko publiko dr. A. Pleterški, Novejša raziskovanja staroslovanskega obdobja na Slovenskem; mag. S. Ciglencečki, Poznoantične utrdbe na Slovenskem; dr. R. Bratož, M. Šašel-Kos, Diskusijski večer in predstavitev knjige mag. M. Šašel-Kos, Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadrantom in Sirmijem pri Kasiju, Dionu in Herodijanu; M. Guštin, Tavrski, keltsko plemo zadnjih stoletij 1, tistočletja pr.n.š. na slovenskih tleh. Na vseh predavanjih dobra udeležba, živahno spremljanje in komentiranje. Predavanja tujih arheologov: dr. S. Hadjisavas, Neolitik in bakrena doba na Cipru; P. Drugmand (Belgija), 2000 let zgodovine in razvoja ostroge; dr. M. Marx (Univerza Harvard, Boston), Obdelava egipčanskih mumij z računalniško tomografijo. Prvi dve predavanji je SAD izvedlo v sodelovanju z Narodnim muzejem, Ljubljana, zadnje pa v sodelovanju s Kliničnim centrom iz Ljubljane, TOZD Inštitut za rentgenologijo.

Predstavitel raziskovanj 1986, Ljubljana, SAZU, 16. april 1987. Na razposlani vprašalnik (65) samo 17 odgovorov (!?). V Sloveniji v letu 1986 izvedenih 55 izkopavanj (z odločbo 34, s poročilom 41, brez enega ali drugega 9, pet s pisnim obvestilom). Predstavljenih je bilo 22 najdišč (Gor. Radgona, Strehovci – I. Šavel, Ajdovska jama – M. Horvat, Ajdovski gradec, Vranje – J. Horvat,

Novo mesto, Kapiteljska njiva – T. Knez, Dolenjske toplice – Cvinger, G. Gradišče, Sentjernej – B. Križ, Verdun, Mrzlava vas – D. Breščak, Bled, pod blejskim gradom – D. Svobljak, Zale pri Zasipu – A. Pleterški, Unec – T. Sehein, B. Vičič, Meblo – Borg – D. Svobljak, Pomjan, Fornace, Simonov zaliv – M. Stokin, Koper – Sv. Marija – M. Župančič, Koper – kapucinski vrt – R. Cunja, M. Guštin, Hvar – B. Slapšak, Z. Stančič).

Slovenski arheološki dnevi v Makedoniji, Skopje, 16. in 17. dec. 1986, na povabilo Združenja arheologov SR Makedonije, M. Guštin, Kelti v Sloveniji, dr. S. Ciglencečki, Poznoantične utrdbe v Sloveniji, dr. A. Pleterški, Zgodnji srednji vek v Sloveniji (novejše raziskave in rezultati), D. Svobljak, Slovensko arheološko društvo. Ogled Brazde, Scupija, Muzeja Makedonije.

Makedonski dnevi v Sloveniji, Ljubljana, 26.–28. maj 1987. Dr. I. Mikulčič, Vladarska grobnica v Brazdi pri Skopju (Cankarjev dom, za javnost), Železna doba v Makedoniji; V. Sanev, Neolit in eneolit v Makedoniji; dr. V. Bitrakova, Grozdavova, Helenizem v Makedoniji; P. Kuzman, Arheološko društvo Makedonije. Zaradi bolezni je odpadlo predavanje K. Trajkovskega o zgodnjem srednjem veku v Makedoniji. Ekskurzija: Ljubljana-Postojna (muzejska zbirka, jama) – Hrušica-Lanišče-Ljubljana (kombi Narodnega muzeja). Ogledi razstav v Narodnem muzeju, Bronasta doba na Slovenskem, Knjižna darila. Poskus sponzorstva Adria Airways ni uspel.

Arheo, izšla je 5. številka, 6. številka je v tisku, sedma v pripravi. Neredno izhajanje odseva v odločitvi KSS, da za Arheo sredstva za leto 1988 le rezervira, ker mora revija dokazati, da bo res izhajala. Družbo ji dela revija Varstvo narave. Prim. Poročevalec KSS. 24. novembra 1987, št. 30, str. 31.

Podpisan samoupravni sporazum o odnosih med avtorji in založniki (Cankarjev dom, 23. 11. 1987).

Začetek ciklusa predavanj „Antična mesta na Slovenskem“ (dr. L. Plesničar Gec, Emona, I. Tušek, Poetovio).

Članstvo:

V SAD je včlanjenih 127 članov. Novi člani, sprejeti na skupščini SAD-a v Novi Gorici dne 13. 11. 1987, so naslednji:

Franc Aš, Uroš Bavec, Dr. Božidar Čečuk, Đevad Dervišić, Zorko Harej, Vito Hazler, Andrej Kaluža, Zdena Kramar, Lucija Lavrenčič, Milan Lovešnjak, Claudia Mestnik, Iris Meško, Nataša Milavec, mag. Kornelija Minichreiter, Ida Murgelj, Marjan Novak, Predrag Novaković, Miro Potočnik, Sabina Randelovič, Lidija Rupel, Jasna Šimić, Peter Turk, Jožef Varga, Verena Vidrih-Perko.

Drago Svobljak